

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EBEVEYN TUTUMLARI İLE SALDIRGANLIK
DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

İlknur ŞAKAR
ORCID: 0000000169703036

Danışman
Prof. Dr. Erdal HAMARTA
ORCID: 0000-0003-0925-3824

Konya – 2023

TEŞEKKÜR

Tezime hazırlık sürecimde konumu belirlerken, çocukluk döneminde ebeveynler ile geçirilen yaşantıların, insan hayatında oluşturduğu derin izlerden yola çıktım. Bu bakış açısından hareketle araştırmamda, ebeveyn tutumlarının çocukların saldırganlık düzeyleri ile ilişkisine değinerek, ebeveynlerde çocukların yaşamlarında oluşturdukları etkinin farkındalığını artırmayı ve sağlıklı ebeveynlik stillerini açıklayarak fayda sağlamayı hedefledim.

Tezimi yazmaya Konya'da başladım, Isparta'da devam ettim ve Ankara'da tamamladım. Tezim benimle birlikte hayatımdaki birçok acı, tatlı büyük değişikliklere şahitlik etti. Bu süreçte sevgili dedem Gürel KAYNAK hakkın rahmetine kavuştu. Sevdiğim insanla hayatımı birleştirdim ve en önemlisi tezimi tamamlayabilmek için gösterdiğim çaba ile birlikte tekamül ettim. Bana birçok açıdan bilgi ve hayat deneyimi kazandıran bu zorlu süreçte, engin bilgi birikimi ve yol göstericiliği ile desteğini benden esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Erdal HAMARTA'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Tez jürimde bulunarak önerilerde bulunan Doç.Dr. S. Barbaros YALÇIN ve Seher AKDENİZ hocalarıma teşekkür ediyorum. Akademik kariyerim için attığım ilk adımlarda kolaylaştırıcı olan ve hemşehrisi olmaktan onur duyduğum Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ hocama ve değerli vaktini ayırarak tezimi okuyan Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Gülşah Gürel YÜKSEL'e teşekkür ediyorum. Tezimi yazma sürecimde ilgi, sabır ile ve hiç bıkmadan tüm akademik sorularımı cevaplayan sevgili arkadaşım Neslihan ALTUNPUL'a ve tezimi yazarken kendimi kötü hissettiğim zamanlarda varlığı ve hoş sohbeti ile hayatıma neşe katan, enerjisi ile mutluluk veren, tanıştığım için kendimi şanslı addettiğim sevgili arkadaşım Gizem AYBARS ÖZTÜRK'e teşekkür ediyorum.

Beni sadece daha iyi bir insana dönüştürmekle kalmayıp, sevgisi ve desteği ile her zaman yanımda olan kıymetlim, canım eşim Muhammed ŞAKAR'a sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunuyorum. Ve son olarak tezimi hayatımın her döneminde yanımda olarak koşulsuz sevgi ve destekleri ile bugünlere gelmemi sağlayan canım anneme ve babama ithaf ediyorum.

İlknur ŞAKAR

Haziran 2023

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	ii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	vi
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	7
1.1.1. Alt Problemler	7
1.2. Araştırmanın Önemi	8
1.3. Sayıtlar	8
1.4. Sınırlılıklar	9
1.5. Tanımlar.....	9
2. ALAN YAZIN.....	10
2.1. Saldırganlığın Tanımı.....	10
2.2. Saldırganlık Türleri	13
2.2.1. Reaktif ve proaktif saldırganlık	13
2.3. Saldırganlığı Açıklayan Kuramlar.....	15
2.3.1. Davranışçı yaklaşım	15
2.3.2. Etiyolojik yaklaşım.....	16
2.3.3. Sosyobiyolojik yaklaşım	18
2.3.4. Davranış genetiği yaklaşımı	18
2.3.5. Hormonal yaklaşım	20
2.4. Psikolojik Yaklaşımlar	21
2.4.1. Psikanalitik yaklaşım.....	21
2.4.2. Engellenme saldırganlık kuramı.....	23
2.4.3. Lorenz'in saldırganlık kuramı	24
2.5. Sosyal Bilişsel Yaklaşım	25
2.6. Sosyal Öğrenme Kuramı	27
2.7. Sosyal Etkileşim Kuramı.....	30
2.8. Genel Saldırganlık Kuramı.....	31
2.9. Zihin Teorisi ve Saldırganlık Kuramı	32
2.10. Saldırganlık İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar	34
2.11. Saldırganlık İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar.....	39
2.12. Ebeveyn Tutumları Tanımı	44
2.13. Ebeveyn Tutumlarına İlişkin Kuramlar.....	45
2.13.1. Psikanalitik kuram	45

2.13.2. Davranışçı model.....	46
2.13.3. Baumrind'in sınıflaması	47
2.13.4. Maccoby ve Martin'in sınıflandırması	50
2.13.5. Darling ve Steinberg'in sınıflandırması	52
2.14. Ebeveyn Tutumları İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar.....	53
2.15. Ebeveyn Tutumları İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar	61
3. YÖNTEM.....	69
3.1. Araştırmanın Modeli.....	69
3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu	69
3.3. Veri Toplama Araçları.....	69
3.4. Verilerin Toplanması	70
3.4.1. Çocuklar için saldırganlık ölçeği anne-baba formu	70
3.4.2. Anne-baba tutum ölçeği (ABTÖ)-B formu	71
3.5. Verilerin Analizi	72
4. BULGULAR	73
4.1. İlkokul Öğrencilerinin Saldırganlık Puanları ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans Analizi Sonuçları	73
4.2. Öğrencilerin Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutum ve Ebeveyn Değerlendirme Ölçeklerinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları	74
4.3. Öğrencilerin Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutum ve Ebeveyn Değerlendirme Ölçeklerinin Alt Boyutları ve Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar.....	75
4.4. Öğrencilerin Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği İle Ebeveyn Değerlendirme Ölçeği Arasındaki İlişkiler	77
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	79
5.1. Tartışma.....	79
5.1.1. Cinsiyet değişkenine göre ilkokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin tartışma	79
5.1.2. İlkokul öğrencilerinin ebeveyn tutumları ile saldırganlık puanları arasındaki ilişkinin tartışılması	81
5.2. Sonuç	85
5.3. Öneriler.....	86
KAYNAKÇA	87
EKLER.....	106

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EBEVEYN TUTUMLARI İLE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ başlıklı tez çalışmamın toplam **125** sayfalık kısmına ilişkin, 11/05/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%20** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

11/05/2023

İlknur ŞAKAR

Prof. Dr. Erdal HAMARTA

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

11/05/2023

İlknur ŞAKAR

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

ÇSÖ- ABF :Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu

ABTÖ: Anne-baba çocuk yetiştirme tutumları ölçeği

Ort: Ortalama

SS: Standart sapma

Min: Minimum

Maks: Maksimum

DT: Demokratik tutum

BOT: Baskıcı ve otoriter tutum

AHT: Aşırı hoşgörülü tutum

SS: Sözel saldırganlık

NHYS: Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık

KFS: Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık

KGFS: Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık

EDÖ: Ebeveyn değerlendirme ölçeği

vd. : ve diğerleri

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EBEVEYN TUTUMLARI İLE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

İlknur ŞAKAR

Bu araştırmanın amacı ilkokul öğrencilerinin ebeveyn tutumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırma genel tarama modellerinden okul survey yöntemine uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu 270 erkek, 273 kadın olmak üzere 543 kişiden oluşmaktadır. Çalışma grubunun yaş ortalaması ise 7.990 ± 1.276 olarak bulunmuştur. Araştırmada ilkokul öğrencilerinin saldırganlıklarına ilişkin veriler ‘Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu’ kullanılarak elde edilmiştir. Ebeveyn tutumlarına ilişkin veriler ise ‘Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)-B Formu’ kullanılarak elde edilmiştir. Çalışmanın hipotez testi aşamasında ölçüm puanlarının normal dağılıma uygunluğu Shapiro-Wilk testi ile ölçülmüştür. Shapiro-Wilk testi bulgularına göre ölçüm puanlarının normal dağılıma uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu ışığında, iki bağımsız grup kıyaslama testlerinden Mann-Whitney U testi ve iki sayısal ölçüm arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek için Spearman korelasyon testi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; kız öğrencilerin saldırganlık toplam puanları erkek öğrencilere göre daha düşüktür. Ayrıca kız öğrencilerin sözel saldırganlık, nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyut puanları erkek öğrencilere göre daha düşük bulunmaktadır. Bulgular incelendiğinde demokratik tutum ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık puanları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler; baskıcı ve otoriter tutum ve kışkırtılmış fiziksel saldırganlık puanları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler; aşırı hoşgörülü tutum ile kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bulgular incelendiğinde öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği toplam puanları ile ebeveyn değerlendirme ölçeği toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn Tutumları, İlkokul Öğrencileri, Saldırganlık

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Educational Sciences
Guidance and Psychological Counseling Program
Master Thesis

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PRIMARY SCHOOL STUDENTS' PARENT ATTITUDES AND AGGRESSION LEVELS

İlknur ŞAKAR

The aim of this study is to determine the relationship between primary school students' parental attitudes and aggression levels. The research was carried out in accordance with the school survey method, one of the general screening models. The study group of the research consists of 543 people, 270 men and 273 women. The mean age of the study group was 7.990 ± 1.276 . In the research, data on the aggression of primary school students were obtained by using the "Aggression Scale for Children Parent Form". The data on parental attitudes were obtained by using the 'Parental Attitude Scale (APTS)-B Form'. In the hypothesis testing phase of the study, the conformity of the measurement scores to the normal distribution was measured with the Shapiro-Wilk test. According to the Shapiro-Wilk test findings, it was determined that the measurement scores were not suitable for normal distribution. In the light of this finding, the Mann-Whitney U test, which is one of the two independent group comparison tests, and the Spearman correlation test were used to determine the direction and severity of the relationship between the two numerical measurements. According to the research results; Aggression total scores of female students are lower than male students. In addition, female students' verbal aggression, aggression towards objects and animals, and unprovoked physical aggression sub-dimension scores were lower than male students. When the findings are examined, there are negative significant relationships between democratic attitude and unprovoked physical aggression scores; positive and significant relationships between oppressive and authoritarian attitudes and provoked physical aggression scores; A positive and significant relationship was found between over-tolerant attitude and unprovoked physical aggression. When the findings were examined, it was determined that there was a positive and significant relationship between the total scores of the students' parental child-rearing attitude scale and the total scores of the parent assessment scale.

Keywords: Parental Attitudes, Primary School Students, Aggression

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Çocukluk dönemi, fiziksel ve psikolojik değişimlerin beraberinde, benlik oluşumunun ve kişiliğin geliştiği, yetişkinlikteki tutum ve davranışların temelini atıldığı bir dönemdir (Fraser, 1996). Bu dönem (7-12 yaş) okul çağı olarak bilinmektedir. Çocukların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişim gösterdiği bu dönemde sosyal çevresi de genişlemektedir. Oyun becerisi bu çağın önemli gelişim görevleri arasında yer almaktadır (Bakırcıoğlu, 2002).Çocuk bu dönemde egosantrizmden kurtularak diğer insanların gözünden perspektif almaya başlamaktadır. Bu dönemde empati becerisinin gelişmeye başlaması, sosyal ilişkilerinin de gelişmesini sağlamaktadır. Çocuk prososyal davranışlar sergilemeyi bu dönemde öğrenmektedir(Cüceloğlu, 1998).

Okul öncesi dönem çocuklarından farklı olarak bu dönem çocukları, somut düşünme becerisinin yanısıra dönem sonlarına doğru soyut düşünebilme becerisi kazanmaya başlamaktadırlar. Merak duygusu ve mantıksal düşünebilme becerisinin gelişmesiyle birlikte okuma yazma, aritmetik becerileri, tersine çevrilebilirlik ve gerçeği çıkarsama becerileri bu dönemde gelişmektedir(Yavuzer, 1999). Bu dönem çocuklarında dil gelişimi oldukça hızlı ilerleme kaydetmektedir. Kişilerin ve nesnelerin adını bilmekle yetinmeyerek, sıfatlar ve edatlar kullanarak dili gramer dizilimine uygun olarak kullanırlar ve bu dönem sonunda kelime dağarcıkları üç bin kelimeye ulaşmıştır(Yavuzer, 1999).

İlgili literatür incelendiğinde birçok yönden gelişimin görüldüğü bu dönemde çocukların sosyal açıdan problem davranışları sergiledikleri görülmüştür(Fraser, 1996).Bu dönemde ortaya çıkma riski bulunan davranış bozukluklarından biri de saldırganlıktır. Saldırganlık davranışını, belirleyen faktörlerden biri bireyin içinde bulunduğu çevresel faktörlerdir (Fraser, 1996).Bu çevresel faktörlere bakıldığında aile içi şiddet olaylarına sıklıkla maruz kalmanın ve saldırgan davranış sergilenen aile ortamında bulunmanın bir risk faktörü olduğu göze çarpmaktadır(Farrington, Loeber vd., 1993; Akt.Fraser, 1996).

Saldırganlık davranışını ortaya çıkaran bir diğer faktör tekrarlayan akademik başarısızlık tecrübeleri ve problem davranışları nedeniyle çocukların sürekli olumsuz geribildirim almalarıdır. Bu geribildirimlerin neden olduğu düşük benlik saygısının da saldırgan davranışları ortaya çıkaran bir faktör olduğu görülmüştür (Gürpınar Akan, 2001).

Çocuklarda görülen davranış bozuklukları insanlara hayvanlara veya nesnelere gösterilen saldırganlıkla karakterizedir (Yörükoğlu, 1998).Ruhsal problemlerinden dolayı çevresiyle sağlıklı ilişkiler kuramayan çocuklar saldırgan davranışlar gösterme eğilimindedir. Kurdukları ilişkilerde geçimsizlik yaşayan bu çocuklar, kavgacı, gergin, tepkisel, inatçı ve sürtüşmelidirler. Sıklıkla kurallara uymaz ve ceza alırlar. Bu cezalardan etkilenmiş görünseler de bu durum genellikle çok kısa sürmektedir. Otorite figürü olan bireylerle sıklıkla çatışma halindedirler ve okulda ve evde sık sık problem yaratmaktadırlar. Çocuklarda görülen istenmeyen davranışlar tek başına bir çocuğu saldırgan olarak nitelendirmek için yeterli değildir. Çocukluk dönemindeki istenmeyen davranışları saldırganlık davranışı olarak tanımlayabilmek için davranışlarda ve tutumda bir süreklilik söz konusu olmalıdır. Temel güveni sağlıklı bir şekilde kazanamayan ve dürtülerini kontrol edemeyen çocuklar saldırgan olarak tanımlanmaktadır (Yörükoğlu, 1998).

Ailenin çocukların gelişim sürecine olan etkisi doğum öncesi dönemden başlamakta ve sonrasında da devam etmektedir. Bebeklik, çocukluk döneminde ve sonrasında bakım verenin korumasına ve ihtiyaçlarını karşılamasına gereksinim duyan insan, içinde bulunduğu ailenin çocuk yetiştirme tutumlarından duygusal, sosyal ve zihinsel anlamda etkilenebilmektedir (Aral vd., 2004). Yaşamın ilk yıllarında çocuk ve aile arasında kurulan ilişkiler ilerleyen dönemlerde görülme riski olan saldırgan davranışların temelini oluşturabilir. Ailesi tarafından sevildiğini ve desteklendiğini hisseden çocuklar sağlıklı bir gelişim gösterirken, ailesi tarafından ihmal ve istismara uğrayan çocuklarda saldırgan davranışların görülme olasılığı daha yüksektir (Aral vd., 2004).

Saldırganlık, bireyin kişilere ya da bir şeye zarar veya acı vermek amacıyla gerçekleştirmiş olduğu davranıştır(Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar,2014). Bir davranışın saldırgan bir davranış olup olmadığını anlamak için davranışı gerçekleştirenin niyeti önemlidir. Bir davranış zarar verme niyeti taşımadığında saldırgan bir davranış olarak görülmebilir. Fakat aynı davranış zarar verme amacı taşıdığına ise saldırgan bir davranış olarak görülebilir(Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar,2014). Sonuçları aynı olsa dahi davranışın altında yatan nedenler ve niyetin farklı olup olmamasına göre davranışlar, saldırgan davranış olarak nitelenmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir kişinin insan uzvunu kesmesi saldırgan davranış olarak nitelendirilirken, bir doktorun kangren olduğu için hastasının ayağını kesmek zorunda kalması saldırgan davranış değildir. Benzer şekilde kaza ile birinin canını yakmak acı

verme niyeti gütmüyorsa saldırganlık olarak görülmemelidir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014).

Saldırganlık, üzerinde uzun yıllardır çalışılan bir kavramdır (Anderson ve Huesman, 2003).Geçmişten günümüze birçok toplumda yaygın olarak görülmektedir(Anderson ve Huesman, 2003). Teknolojik ilerlemelerin getirdiği yenilikler ile modern insanlarda saldırgan davranışlar kolaylıkla görülebilmektedir. Toplumların belirli bir bölümü saldırgan eğilim içinde olmazken, bir bölümü ise saldırganlığı toplumsal bir problem olarak görmek için oldukça yeterli bir boyutta sergilemektedir (Anderson ve Huesman, 2003).

Dünya Sağlık Örgütü (2019) verilerine göre bireyler için önde gelen ölüm nedenlerinden biri, saldırgan içerikli olaylar neticesinde oluşan kasıtlı yaralanmalardır. Türkiye’de saldırgan içerikli kasıtlı yaralanmaların neden olduğu ölüm sayıları, tüm yaş gruplarında 2009 ile 2019 yılları arasını kapsayan dönemde 28.597 kişiden oluşmaktadır(World Health Organization, 2019). Şiddet içerikli olaylardan kaynaklanan ölümlerin sayısı ise tüm yaş gruplarında yine aynı dönemde 9.641 kişidir(World Health Organization, 2019). Bu bilgiler ışığında saldırgan davranışların tüm yaş gruplarında görüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Çocukluk döneminde de saldırganlık görülmektedir(Yavuzer, 2000).

Çocukluk döneminde saldırganlık incelendiğinde, saldırgan davranışların bu dönemlerde gözlemlenebileceği ve saldırgan davranışların ortaya çıkış biçimlerinin gelişim dönemlerine göre farklılıklar gösterebileceği bilinmektedir(Anderson ve Huesman, 2003). Çocukluk döneminde saldırgan davranışların ortaya çıkış biçimlerinde yaş kritik bir faktördür (Liu, 2004).Bu dönemde herhangi bir engellenme durumuyla karşı karşıya kalan çocuk, ağlama, çığlık atma, öfke nöbeti geçirerek nesnelere tekmeleme ya da nesnelere fırlatarak parçalama gibi saldırgan davranışlar gösterebilir(Liu, 2004).

Çocuğun okula başlayarak sosyalleştiği dönemde ise saldırganlık direkt akranlarına yönelebilir. Bu durumda saldırgan davranışlar arkadaşlarını kızdırma, onlarla kavga etme, zorbalık yapma, onlara vurma, dedikodusunu yapma, lakap takma ya da saçını çekme gibi şekillerde ortaya çıkabilmektedir (Greydanus, Pratt, Greydanus ve Hoffman, 1992). Saldırgan davranışlar çocukluğun ilk dönemlerinde büyüme sürecinin doğal bir aşaması olarak nitelendirilmektedir.(Greydanus, Pratt, Sloane ve Rappley, 2003). Çocuklardaki bu normal

gelişim süreci içerisinde, neden bazı çocukların akranlarına göre daha fazla saldırgan davranış sergilediği ise tartışma konusu olmaktadır. (Tremblay vd., 1999).

Saldırgan davranışların görülme sıklığı okul ortamında ve akranlar arasında daha yaygındır. Amerika Birleşik Devletlerinde Deniz Yüksek Lisans Okulunun Ulusal Savunma ve Güvenlik Merkezi'ndeki "K-12 Okul Saldırıları" veri tabanının araştırmacısı David Riedman'ın bulgularına göre Ocak 1970 ile Haziran 2018 yıllını kapsayan süreçte sadece okullarda 2.069 silahlı saldırı olayı meydana gelmiştir. Bu silahlı saldırılarda 684 kişi hayatını kaybetmiş, 1.937 kişi yaralanmıştır (Riedman ve Desmond, 2018).

Okul ortamında bireylerin saldırgan davranışları incelenirken, erken çocukluk döneminde ve halihazırda içinde buldukları aile atmosferi belirleyici olmaktadır(Fraser, 1996). Ebeveyn tutumları bireylerin saldırgan davranışını anlamada önemli görülen bir faktördür (Kawabata, Lenneke, Alink, vd., 2011). Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde ebeveyn tutumları ile birçok psikolojik problem arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çocuklar dünyaya geldikleri andan itibaren temel ihtiyaçlarını karşılayan ve onlara bakım veren ebeveynlerinin kendileriyle ilgili düşünceleri, duyguları ve idealleri ile kuşatılmışlardır(Mussen, 1984).Tüm ebeveynler çocukları için iyi bir gelecek arzu etmektedir. Ebeveynler çocuklarının, gelecekte beklentileri doğrultusunda bir standarta ulaşmış olmasını beklemektedirler. Bu standartlara sahip olmaları için gereken ahlaki değerleri, disiplini ve sorumluluğu kazanmasını amaçlamaktadırlar (Mussen, 1984). Ebeveynler çocuklarını yetiştirirken bu amaca yönelik birtakım davranış örüntüleri benimsemektedirler(Baumrind, 1966). Ebeveynler çocuklarına rol model olarak ve çeşitli yöntemler deneyerek çocuklarının davranışlarını biçimlendirmektedirler. Bu bağlamda davranış biçimlendirme sürecinde ebeveynlerin benimsemiş olduğu davranış, beklenti, tutum ve inançlar bir bütün olarak ebeveyn tutumları olarak tanımlanabilir. (Darling ve Steinberg, 1993).

Ailevi faktörlerin insan gelişimine olan etkileri doğum öncesinden itibaren başlamaktadır ve yaşamın sonuna kadar sürmektedir. Her birey belli bir potansiyelle dünyaya gelmektedir. Bazıları bu potansiyellerini tam olarak hayata yansıtabilirken bazıları ise bunu gösterememektedir(Afat, 2013).Hayata aynı kapasite ile geldiği düşünülen iki bireyin yaşamındaki farkı oluşturacak kritik öneme sahip olan faktörler araştırıldığında ilk akla gelen ebeveynler ve aile ortamıdır (Afat, 2013).

Ebeveyn tutumlarının farklı sınıflamaları tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, ilk olarak Baumrind'in sınıflaması karşımıza çıkmaktadır. Baumrind ebeveyn tutumlarını demokratik, otoriter ve izin verici olmak üzere üç sınıf şeklinde kategorilere ayırmıştır(Baumrind, 1966).İlerleyen süreçte Maccoby ve Martin 1983 yılında ebeveyn tutumlarında önemli olabilecek iki önemli boyut tanımlamıştır. Bunlar, İlgi/kabul ve talep (kontrol olarak da adlandırılmakta) boyutudur. Maccoby ve Martin (1983), Baumrind'in tanımlamalarından yola çıkarak bu iki boyutun belirleyici olduğu 4 farklı ebeveyn tutumunun tanımlandığı bir model geliştirmişlerdir(Kuzu, 2018). Maccoby ve Martin (1983)' e göre bu dört farklı boyut, demokratik, otoriter, izin verici /müsamahakâr ve izin verici/ ihmalkâr boyutlardır.

Darling ve Steinberg (1993) ebeveyn tutumlarının ve davranışlarının birbirinden farklı yapılar olduğunu söylemiştir. Kategorik olarak tutumlara odaklanıldığında çocuğun gelişimi için önemli olan davranışların ihmal edilebileceğini ifade etmiştir. Birleştirilmiş model adını verdiği modelinde tutumlara ve davranışlara birlikte odaklanması gerektiğini belirtmiştir. Sınıflandırmalar genellikle Maccoby ve Martin (1983), Baumrind'in (1966) ve Steinberg'in (1989) kuramlarından hareketle oluşturulmuştur.

Bütün kuramlar incelendiğinde ebeveyn tutumlarını farklı yaklaşımlar ile açıklayan modellerin ortak noktası çocukların davranışları üzerinde ebeveynlerin belirleyici olduklarıdır. Ebeveyn tutumları, çocukların zihinsel ve psikososyal gelişimlerini dil gelişimlerini ayrıca cinsel ve fiziksel gelişimlerini etkilemektedir (Yavuzer, 1993). Birbirleriyle samimi ve saygı temeline dayanan ilişkiler kuran bir ailede çocuğun tüm gelişimleri beslenirken, huzursuz, çekişmeli, çatışmalı bir aile ortamında çocukların gelişimi olumsuz etkilenebilir (Yavuzer, 1993).

Yapılan bir başka araştırmanın sonuçlarına göre demokratik, otoriter, izin verici ve koruyucu ebeveyn tutumları çocukların zekâsı ile yakından ilişkili bulunmuştur (Afat, 2013). Demokratik ve hoşgörülü bir ebeveyn tutumu görerek büyüyen çocuklar kendileriyle ilgili kararları sağlıklı bir şekilde düşünüp alabilen, sorumluluk üstlenen, kararlarının sonuçlarını göğüsleyebilen, özgüveni ve girişim yeteneği yüksek, fikirlerini açıkça ifade edebilen, yaratıcı fikirlere sahip, arkadaşları ile ilişkilerinde daha aktif, kendi haklarına ve diğer insanların haklarına saygılı bireyler olmaktadır (Cirhinlioğlu, 2010).Tüm bu araştırmalar incelendiğinde, ebeveyn tutumlarını farklı açılardan ele alan kuramların ortak noktasının çocuklarda görülen olumsuz davranışlar üzerinde anne babaların oldukça büyük etkiye sahip olmalarıdır.

Bu araştırmada saldırgan davranışın açıklanmasında önemli bir yeri olan ebeveyn tutumlarının saldırgan davranış ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Demokratik, otoriter ve aşırı hoşgrl ebeveyn tutumlarının bireylerin sergilediği saldırgan davranışlar ile olan ilişkisi incelenmiştir. Alanyazında saldırganlık ile ilgili araştırmaların sayısının fazla olmasına rağmen, ilkokul çağında olan öğrencilerin ebeveyn tutumları ve saldırganlık düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığına ilişkin çalışmalar çok az sayıdadır. Yukarıdaki açıklamalar bağlamında saldırgan davranışlara bağlı olarak ortaya çıkan yaralanma ve ölüm olaylarının ciddiye, okullarda saldırgan davranışı araştırmayı gerekli kılmıştır. İlkokul ğrencilerinde ebeveyn tutumlarının saldırganlıkla olan ilişkisinin bilinmesinin alana önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.1. Problem Durumu

Bu araştırmada Isparta ilinde yaşayan ilkokul 1. 2. 3. ve 4. sınıfına devam eden öğrencilerin ebeveyn tutumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkeni olarak ebeveyn tutumları (demokratik tutum, baskıcı ve otoriter tutum, aşırı hoşgrl tutum) ele alınmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise ilkokul ğrencilerinde saldırganlıktır.

Bu araştırmanın amacı ilkokul ğrencilerinin ebeveyn tutumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

1.1.1. Alt Problemler

Araştırmanın genel amacına uygun olarak, araştırmanın alt amaçları iki ana başlık şeklinde aşağıda verilmiştir:

1. İlkokul ğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre saldırganlık puanları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. İlkokul ğrencilerinin ebeveyn tutumları ile saldırganlık puanları arasında anlamlı düzeyde ilişki var mıdır?

1.2. Araştırmanın Önemi

İlkokul dönemindeki öğrenciler saldırgan davranış gösterme açısından riskli bir dönemdedir(Fraser, 1996). Bu dönemde ortaya çıkma riski bulunan davranım bozukluğu, karşı olma karşı gelme bozukluğu gibi çocuklarda görülen davranış bozuklukları insanlara hayvanlara ve nesnelere gösterilen saldırganlıkla karakterizedir(Yörükoğlu, 1998).Dünyanın birçok ülkesinde okullarda saldırgan davranış gösteren öğrencilerin, ebeveyn tutumları araştırılmaktadır (Snyder, Stoolmiller, Wilson ve Yamamoto, 2003). Bu konuda ailelerinin bilinçlendirilmesinde ise psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri giderek önem kazanmaktadır. Kişilik gelişimi açısından oldukça önemli bir aşama olan bu süreçte ebeveyn tutumu ve saldırganlık davranışı arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekmektedir. İlgili literatür incelendiğinde ebeveyn tutumlarının saldırganlık davranışı ile olan ilişkisinin ilkokul düzeyinde ele alınmadığı görülmüştür.

Bu araştırma ile birlikte ilkokul döneminde saldırgan davranış gösteren çocukların ebeveyn tutumları incelenmiş ve saldırganlıkla ilişkili olan ebeveyn unsurları analiz edilerek ortaya konulmuştur. Bu bağlamda araştırma ilkokul öğrencilerinde saldırgan davranışları önleyebilmek amacıyla, ebeveynlerin sağlıklı çocuk yetiştirme tutumu sergileme farkındalığını oluşturması ve arttırması, bu konuda okullarda psikolojik danışma ve rehberlik programı dâhilinde verilebilecek psikoeğitim çalışmalarına teorik olarak öncülük etmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca saldırganlık ile ilgili daha sonra yapılacak olan araştırmalara, okullarda saldırganlık davranışının önlenmesi ile ilgilenen kurum, kuruluş, sivil toplum örgütleri ve akademisyenlere ışık tutacağı umulmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın bulguları doğrultusunda birçok uygulama ve araştırmaya yol açacağı düşünülmektedir.

1.3. Sayıtlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin ebeveynlerinin ‘Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu’nu ve “Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)-B Formu”nu gerçek durumlarını yansıtacak şekilde içten cevapladıkları kabul edilmiştir.

1.4. Sınırlılıklar

1.Araştırmanın çalışma grubu Isparta ilinde öğrenim görmekte olan ilkokul 1, 2, 3. ve 4. sınıf ilkokul kız ve erkek öğrencilerinden oluşmaktadır. Elde edilen sonuçlar bu öğrencilerle sınırlıdır.

2.Araştırmada öğrencilerin ebeveyn tutumları “Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)-B Formu” ile saldırganlık puanları ise “Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu” ile ölçülecektir. Bu nedenle araştırma verileri bu ölçeklerden elde edilen puanlarla sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Saldırganlık: Saldırganlık, bireyin kişilere ya da bir şeye zarar veya acı vermek amacıyla gerçekleştirmiş olduğu davranıştır(Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014).

Ebeveyn Tutumları: Ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde çocuklarının bilişsel, duyuşsal, kişisel, sosyal ve psikolojik gelişim alanlarını etkileyecek biçimde olumlu ya da olumsuz tepkilerini içeren davranış kalıplarıdır (Yavuzer, 1999).

BÖLÜM 2

2. ALAN YAZIN

2.1. Saldırganlığın Tanımı

Genel anlamda saldırganlık, bireylerin haklarını çiğneyerek onlara acı veya zarar verme amacı bulunduran eylemlerdir. Saldırgan davranış hedefinde bulunan bireylerde kaçma isteğine sebep olması ile karakterizedir(Baron ve Richardson, 1994). Saldırganlık farklı alt boyutlardan oluşmaktadır (Halperin vd., 2002).Bu boyutlar: sözel saldırganlık, nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık şeklinde sınıflandırılmıştır(Halperin vd., 2002).Sözel saldırganlık alt ölçeği, bir çocuğun nispeten hafif sözel saldırganlık davranışını sergilediğini ifade etmektedir. (örneğin; başkalarını tersleme, bağırma veya küfür kullanma gibi) Daha şiddetli biçimlerle sözel saldırganlık ise (örneğin, başka birini yaralamakla ya da öldürmekle tehdit etmek gibi) davranışları içermektedir(Halperin vd., 2002). Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlıkta ilk olarak öfke/hayal kırıklığı yönetimi ele alınır ve bir çocuğun öfkesini ne ölçüde cansız nesnelere yönelttiği incelenir. İkinci olarak ele alınan konu ise mülkün kasıtlı olarak tahrip edilmesi ile ilgilidir. Üçüncü olarak ise çocuğun hayvanlara karşı ne derece zalim davrandığını ve çocuğun bir hayvanı gerçekten yaralayıp, yaralamadığını değerlendirir (Halperin vd., 2002).

Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık alt boyutu bir çocuğun, ancak bir düşman ilk fiziksel teması yaptıktan sonra kavga etmeye başladığında, kavgaya kışkırtılmış olduğunu ifade etmektedir. Çocuk ilk fiziksel teması kurduğunda kavgayı başlattığı söylenebilir. Bir çocuğun kaç kez hafif (örn. çarpma ve morluklar) ve kaç kez şiddetli (örn. dikişler, kırık kemikler veya doktor müdahalesi gerektiren yaralanmalar) başka bir kişide fiziksel yaralanmaya sebep olduğunu ifade eden alt boyuttur (Halperin vd., 2002).Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ise bir çocuğun herhangi bir provakasyon olmadan sergilediği saldırganlık alt boyutudur(Halperin vd., 2002).

Saldırgan davranışı açıklayabilmek için üç önemli kriter vardır:

- İlk olarak, saldırgan davranış sonucunda ortaya çıkan neticeye bakılmaksızın, altında yatan amaç ve niyet ile açıklanmaktadır. Bir davranışın saldırgan bir davranış olup olmadığını anlamak için gerçekleştirenin niyetine bakmak gerekir. Aynı davranış zarar vermek amacıyla yapıldığında saldırgan bir

davranış olurken böyle bir amaç taşımadığında ise saldırgan bir davranış olmaz (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar,2014).

- İkinci olarak, saldırgan davranış sergileyen bireyin karşıdaki bireye verebileceği potansiyel zararın farkında olması beklenir. Bireyin eylemleri başkalarına zarar veriyorsa ancak kişi sergilediği davranışın neticelerinin farkında olamıyorsa o davranış saldırganlık olarak değil, zihinsel yeti eksikliği olarak değerlendirilmektedir (Baron ve Richardson 1994).
- Son olarak, fiziksel acı veren cerrahi operasyonlar bireylerde kaçınma arzusunu uyandırır da, bireyin farkındalığı ve rızası alınarak gerçekleştiği için bu fiiller saldırgan davranış olarak değerlendirilmemektedir. Bu tanıma göre, zarar verme amacı olmayan ancak zarar ortaya çıkaran fiiller saldırgan davranış şeklinde kabul görmez. Aynı şekilde, zarar verme amacı bulunduran fiiller, zarar ile neticelenmese bile saldırgan davranış olarak tanımlanmaktadır(Baron ve Richardson 1994).

Saldırganlık, karşıdakine fiziksel, duygusal ve psikolojik zarar verme niyeti ile yapılan davranışları içermektedir (Kirsch, 2006). Saldırganlık ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, saldırganlık boyutlarının araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmüştür (Fromm,1982;Özgüven, 2001;Eroğlu, 2009).

Bu sınıflandırmalardan bazıları şu şekildedir:

- Fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, sembolik saldırganlık, duygusal saldırganlık, cinsel saldırganlık
- Siyasal saldırganlık, yapıcı- yaratıcı saldırganlık, yıkıcı saldırganlık
- Amaçlı-amaçsız saldırganlık ve araçsal saldırganlık gibi farklı sınıflandırmalar yapılmıştır(Fromm,1982;Özgüven, 2001;Eroğlu, 2009).

Saldırganlık fiziksel, sözel ve ilişkisel boyutlardan oluşmaktadır bu boyutlar Kirsch (2006)'e göre şu şekildedir: Fiziksel saldırganlık bireylerin başkalarının bedenlerine yönelik; vurma, tekme atma, yumruk atma, itirme, bıçaklama, silahla ateş etme gibi şekillerde sergilenebilen saldırganlık türüdür. İlişkisel saldırganlık boyutunda ise fiziksel acı vermeyi içermeyen ancak bireylere sosyal ilişkiler ve ait olduğu grup vasıtasıyla zarar vermeyi amaçlayan saldırganlık türüdür. Bu saldırganlık türüne örnek olarak ötekileştirme, kişinin dedikodusunu yapma ya da alaycı ve aşağılayıcı davranma verilebilir. Sözel saldırganlık

boyutunda düşmanlık içeren ve kavgacı konuşmalar ile başkalarına zarar verme amacı güdülür.

Saldırgan davranışın meydana gelme nedenleri, esas nedeni ve yapısı hususunda birçok bilim insanı çalışma yapmaktadır. Saldırganlığın bireylerin yapısında doğuştan bulunduğu iddiası Freud ile ortaya atılmış, model alma ve öğrenme ile ortaya çıktığı görüşü ise Bandura tarafından bulunmuştur. Saldırganlık yeni bir kavram değildir. Geçmişten günümüze birçok toplumda yaygınlık olarak görülmektedir.

Saldırgan davranışların günümüzde gelmiş olduğu nokta, dünyanın farklı birçok ülkesinde saldırganlığın toplumsal bir sorun olarak algılanması için yüksek boyutlara ulaşmıştır(Anderson ve Huesman, 2003). Yurt dışında yapılan bir araştırmada okullardaki saldırgan davranışın artışıyla ilgili şu sayısal verilerden bahsedilmiştir: Silahlı okul saldırılarındaki artış, toplumlarda büyüyen ve giderek trajik bir sorun haline alan saldırganlığı önleme yöntemleri konusunda çok fazla tartışma yaratmaktadır. Silahlı okul saldırılarındaki artış ciddi boyutlara ulaşmıştır. “Özellikle, silahlı okul saldırıları 1980'ler ile 1990'lar arasında 23'ten 179'a, 1990'lar ile 2013 arasında ise 179'dan 245'e çıkmıştır” (Paolini, 2015, s. 4; Akt. Teasley. 2018).

Yapılan başka bir çalışmada, Wike ve Fraser (2009), okul çağındaki saldırganların ortak özelliklerini ve farklılaştıkları özellikleri şu şekilde açıklamışlardır: Travmatize saldırganlar, işlevsiz evlerden gelen ve hem madde bağımlılığı hem de suç davranışlarına maruz kalmış kişilerden oluşmaktadır. Psikotik saldırganlar, sağlam ailelerden gelen, ancak şizofreni, davranış bozukluğu, karşı gelme bozukluğu veya başka bir akıl hastalığından muzdarip olabilen kişilerdir. Psikopatik saldırganlar, istismara uğramamış veya psikotik olmayan, ancak empatiden yoksun ve narsisizm belirtileri gösteren kişilerdir (Wike ve Fraser, 2009;Akt.Paolini, 2015).Ayrıca,başka bir çalışmada saldırganların yalnızca üçte birinin başkalarına şiddet uyguladığı bilindiğinden, failerin çoğunluğunun önceden şiddet içeren veya suç teşkil eden bir davranış öyküsü olmadığını belirtmişlerdir (Vossekuil vd.,2004). Raporda ayrıca saldırganların çoğunun önemli kayıplar ve kişisel başarısızlıklarla başa çıkmakta zorlandığı belirtilmiştir. Saldırganların neredeyse %98'i saldırgan davranışı göstermeden önce kişisel bir kayıp yaşamıştır (örn. statü kaybı, bir ilişki kaybı) (Vossekuil vd., 2004). Saldırganların %93'ü saldırgan davranışı dürtüsel olarak gerçekleştirmemiştir, bunun yerine saldırıdan önce hedeflerine zarar verme fikrini geliştirmiştir (Vossekuil vd.,

2004). Ek olarak, okul saldırganlarının %61'i intikam almak için saldırı gerçekleştirmiştir ve saldırganların %81'i saldırı anında başka bir kişiden şikayetçi olmuştur (Vossekuil vd., 2004).

2.2. Saldırganlık Türleri

2.2.1. Reaktif ve proaktif saldırganlık

Saldırganlık tarihsel süreç boyunca reaktif ve proaktif olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. Daha çok dürtüsellik, öfkellik üzerinden ve araçsal olarak ortaya çıkan saldırganlık reaktif, bir başkasını hedef alarak güdümlü bir şekilde ve amaçsal olarak meydana gelen ise proaktif saldırganlık olarak tanımlanmaktadır (Robertson, Daffern ve Bucks, 2012).

Saldırgan davranışlar ikiye ayrılır: Bir araç olarak saldırganlık, bir hedefe ulaşmayı sağlamak üzere gerçekleştirilen dolaylı saldırganlık eylemlerinden oluşur, düşmanca saldırganlıkta ise zarar vermek ana amaçtır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar,2014). Örnek vermek gerekirse hırsızlık amaçlı bir eve giren kişinin başına sert bir cisimle vurmaya ona zarar vermesine rağmen esas itibarıyla vurma davranışı başka bir amaç için araç olarak kullanılmıştır. Bu şekilde kendini koruyabilmek için başka birine zarar vermek, araç olarak saldırganlık kapsamına girmektedir. Zarar vermenin başlı başına amaç olduğu durumlarda ise düşmanca saldırganlık vardır. Düşmanca saldırganlık genelde duygusal açıdan fazlaca uyarılan insanların başvurduğu bir yol olarak karşımıza çıkar. Düşmanca saldırganlığı yansıtan durumlara, bir kocanın eşine kıskançlık yüzünden şiddet uygulaması ya da farklı futbol takımlarının taraftarlarının birbirlerine saldırması örnek verilebilir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar,2014).

Saldırganlığın farklı çeşitlerinin belirlenmesi yönündeki çalışmalar yeni sayılabilir olsa da Lorenz (1966) farklı saldırganlık türlerine kavramsal olarak değinmiştir. Lorenz hayvanlar ile yaptığı deneylerde, insan saldırganlığına uyumlu olarak saldırgan davranışı iki bölüme ayırmıştır. İlk olarak bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için sergilediği saldırgan davranış türünü yağmacı saldırganlık şeklinde tanımlamıştır. İkinci olarak ise karşı saldırı olarak saldırganlık terimini kullanmıştır. Günümüzde ise bu yapılar reaktif ve proaktif saldırganlık olarak isimlendirilmektedir. (Crick ve Dodge, 1996). Reaktif saldırganlık Uzak Doğulu kaynaklarda bireyin bir tehdite maruz kaldığında sergilediği davranış ya da karşı karşıya kaldığı bir provakasyona yanıt olarak verdiği bir savunma mekanizması olarak tanımlanmıştır (Xu ve Zhang, 2008).

Reaktif saldırganlık gösteren bireyler açısından engellenme durumları hoşlanılmayan sonuçlar doğurur ve bu durum istenmeyen davranışların ve dolayısıyla saldırgan eylemlerin meydana gelmesine neden olur. Bir amaca ulaşma yolunda deneyimlenen olumsuz hadiseler hayal kırıklığı yaratır ve bu başarısızlık hissi saldırgan davranış sergilemeyi daha kolay hale getirir. (Crick ve Dodge, 1996).

Hayal kırıklıkları engellenmenin kaynağına yönelik acı verme ya da bir savunma mekanizması olarak saldırgan davranışların görülme sıklığındaki artışa neden olabilmektedir (Polman, Orobio De Castro, Koops, Boxtel Van ve Merk, 2007). Reaktif saldırganlığı tetikleyen unsurlar sosyal bilgiyi işleme yaklaşımı açısından ele alındığında, ilk olarak karşımıza reaktif saldırganların sosyal çevrelerinden aldıkları uyarımları yanlış anlamaya yatkın oldukları sonucu çıkmaktadır. Ayrıca bu saldırganların kişilerin net bir anlam içermeyen davranışlarına art niyet atfetmek konusunda meyilli oldukları görülmüştür (Crick ve Dodge, 1996).

Proaktif saldırganlık türünü ele aldığımızda genel anlamda kışkırtılmadan gerçekleşen, amaç ve hedefe dönük ve motivasyonu ödül olan saldırganlıktan söz edilir (Xu ve Zhang, 2008). Bu saldırganlık türünün ödül beklentilerine örnekler vermek gerekirse; maddi kazanç ve prestij elde etmek, insanlar üzerinde güçlü bir nüfuza sahip olmak, zayıf gördükleri kişileri manipüle etmek ve başkaları üzerinden özgüven kazanmak gibi örnekler sıralanabilir (Berkowitz, 1993).

Reaktif saldırganlıkta gözlemlenen herhangi bir kışkırtma ya da tehdide yönelik ortaya konulan savunucu mekanizma proaktif saldırganlıkta gözlemlenmemektedir. Proaktif saldırganlık önceden planlanan bir şekilde, amaçlı eylemlerle ortaya konulur (Hubbard, Dodge, Cillesen, Coie ve Schwartz, 2001).

Buss (1961)'e göre saldırganlık, doğrudan ve dolaylı saldırganlık şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca Buss saldırganlığı sözel saldırganlık ve fiziksel saldırganlık, aktif ve pasif saldırganlık şeklinde farklı kategorilere ayırmıştır. Birey karşı tarafa direkt olarak zarar vermekte ise bu doğrudan saldırganlık olarak nitelendirilmektedir. Karşı taraf fiziksel bir tepki ile karşılaşmaktadır. Dolaylı saldırganlıkta ise kişi saldırganlıkla direkt karşılaşmamaktadır. Fakat davranışın etkileri kişiye ilerleyen süreçlerde zarar verebilmektedir. Örneğin, iş yerinde çalışma arkadaşları arasında yapılan dedikodu kişiye

direkt fiziksel olarak zarar vermemektir. Ama yapılan dedikodular ön yargı oluşturmaya ve kişiye duyulan güvenin azalmasına neden olabilmektedir

Megargee ve Hokanson (1970)'a göre saldırganlık dört türe ayrılmaktadır. Bunlar; fiziksel, sözel, aktif ve pasif saldırganlıktır. Fiziksel saldırganlıkta kişiye bilerek zarar verme söz konusudur. Sözel saldırganlıkta ise sözel olarak karşıdaki kişiyi kırma ve sınırlendirme davranışları yer almaktadır. Sözel saldırganlık kendi içinde aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aktif saldırganlıkta kişi bilerek ve isteyerek sözel olarak karşıdaki kişiye zarara vermeyi hedeflemektedir. Pasif saldırganlıkta ise bireyin hedefine ulaşmak için karşıdaki kişinin eylemlerine engel olması yer almaktadır (Akt. Kılıçarslan, 2009). Araştırmacıların saldırganlığı ele alma şeklini odak noktasına koydukları öncelikler belirlemiş ve bu doğrultuda farklı sınıflandırmalar ortaya konulmuştur. Saldırganlık türlerindeki çeşitlilik araştırmacıların saldırganlık kavramına yüklediği farklı anlamları da ortaya koymaktadır. Genel olarak bakıldığında ise saldırganlık türlerinin temelinde doğrudan ve dolaylı olarak zarar verme amacı yer almaktadır.

2.3. Saldırganlığı Açıklayan Kuramlar

Bu bölümde saldırganlığı farklı şekillerde açıklamaya çalışan Davranışçı Yaklaşım Biyolojik Temelli Kuramlar (Etiyolojik Yaklaşım, Sosyobiyolojik Yaklaşım, Davranış Genetiği Yaklaşımı, Hormonal Yaklaşım) ve Psikanalitik Temelli Kuramlar (Psikanalitik Yaklaşım, Lorenz'in Saldırganlık Kuramı,) Sosyal Bilişsel Yaklaşım, Sosyal Öğrenme Kuramı, Sosyal Etkileşim Kuramı, Genel Saldırganlık Kuramı, Zihin Teorisi ve Saldırganlık Kuramı) ile ilgili çalışmalar ifade edilmiştir.

2.3.1. Davranışçı yaklaşım

Amerika Birleşik Devletlerin'de saldırganlık üzerine çalışan araştırmacıların birçoğu çalışmalarını davranışçı bir eğilimle yazmışlardır (Fromm, 1973). Davranışçı yaklaşımının saldırganlığa bakış açısını bir örnekle ifade etmek gerekirse, bir çocuk saldırgan davranışlar sergilediğinde annesinin, babasının ya da kardeşinin ona istediği şeyi sunacağını anlar ve öğrenirse saldırgan biçimde davranma eğilimi gösteren hale gelecektir. Olumlu davranış kazanma aşamalarında da yöntem aynıdır. Sevecen, uysal ve girişken davrandığında isteğinin yerine getirileceğini anlayan çocuk bu tarz davranışları sergileme eğiliminde olur. Kısaca ifade etmek gerekirse basitçe formül kişinin, istediği şeyi elde etmesinde başarılı bir yöntem olduğu kanıtlanan biçimde hareket edeceği, hissedeceği ve düşüneceği şeklindedir. Tüm diğer

davranış şekillerinde olduğu gibi saldırganlık da tamamen bireyin menfaatine en uygun düşen şekilde hareket etmesi temelinde öğrenilmektedir(Fromm,1973).

Buss (1961)'e göre saldırganlık zararlı uyarınları bir başka organizmaya aktaran bir tepkidir. Diğer saldırganlık tanımlarından farklı olarak niyet kavramını saldırganlık tanımının dışında bırakmayı gerekli görmüştür. Bu görüşünü ise iki nedene bağlamıştır:

1)Niyet kavramı, erekbilimi gelecekteki bir hedefe yönelik amaçlı bir hareketi ifade etmektedir. Bu görüş ise davranışçı yaklaşımla uyuşmamaktadır.

2)Niyet kavramını davranışsal olaylara uygulamakta ortaya çıkan birtakım güçlükler söz konusudur. Niyet söze dökülmesine olanak bulunan ya da bulunmayan özel bir olaydır. Niyet davranışçı yaklaşıma göre ancak organizmanın pekiştirme tarihinin bir sonucu olarak kabul edilebilir.

Buss (1961) davranışın çözümlenmesinde niyet gibi kavramların dahil edilmesini gereksiz görmüş, doğrudan saldırgan tepkinin pekiştirme tarihi ile bu tepkiyi ortaya çıkaran güncel durum arasındaki ilişkiyi incelemenin daha verimli olacağını ifade etmiştir. Saldırgan davranışı etkileyen pekiştiricilerin neler olduğunun üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir.

2.3.2. Etiyolojik yaklaşım

Saldırgan davranışları evrimsel bakış açısı paralelinde açıklamaya çalışan Lorenz (1966)'e göre filogenetik ile ontogenetik arasında sıkı bir bağlantı vardır. Bu bağlantıyı saldırganlık davranışı üzerinden kurmaya ve açıklamaya çalışmıştır. Mercan Balıkları ,kazlar ve farklı hayvanlar ile yaptığı çalışmalar neticesinde kendisine "gri kazların babası" lakabı verilmiştir. Lorenz (1963) saldırgan davranışın 3 farklı işlevinden söz etmiştir:

- 1) Aynı türün üyesi olan bireylerin kullanılabilir yaşam alanı üzerinde yeknesak dağılımını sağlamak.
- 2) Rekabet mücadeleleri aracılığıyla seleksiyonu gerçekleştirmek.
- 3) Gelecek kuşakları koruma işlevinin bulunmasıdır.

Saldırganlık, gelecekteki kuşaklar açısından en iyi babanın ve en iyi annenin seçilmesini sağlamaktadır; bu demek oluyor ki saldırgan davranışlar yavruların korunması amacına hizmet etmektedir. Bir topluluğun genel rahatlığı ve iyiliği için bir otorite gereklidir.

Toplumsal düzen bir tür senato benzeri 'heyete' verilen otorite ile organize edilir. Yani saldırgan davranışlar (tür içi) yıkıcı etkilere yol açabilseler de, doğrudan amacı türdeşi yok etmek değildir. Tür içi saldırganlık, bir şeytan, yok edici bir ilke değildir. Dünyaya özgü bütün her şeyde olduğu gibi hatalı faaliyetlere yol açıp hayatı yok edebilse de, esas amacı organik oluşum süreci tarafından iyi olan için belirlenmiştir. Saldırganlık hayatın devamlılığını hedeflediği kesin olan bir organizasyonun ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Lorenz,1963).

Lorenz (1966)'e göre, insanlarda görülen saldırgan davranışların hemen hemen hepsi saldırganlık içgüdüsünün yarattığı enerjinin boşalmasıdır. Modern toplumlarda saldırganlık içgüdüleri bastırıldığı için, bu içgüdülerin yarattığı enerji rekabet, başarı arzusu, saldırgan politik fikirlerle boşaltılmaktadır. Saldırgan davranışı ortaya çıkaran iki etken bireyin sahip olduğu saldırgan enerji miktarı ve saldırgan tepkiyi ortaya çıkaran uyarıcının etkisidir.

Saldırgan enerjinin devamlı olarak üretildiği varsanisinden yola çıkan bu yaklaşıma göre saldırgan davranış nihaidir. Saldırgan davranış, durmadan ısısı artan bir buhar kazanı içindeki buhar basıncını emniyet musluklarını sıkı sıkı kapayıp basıncın kaçmasına izin vermeyerek kazanın içinde tutmaya, böylelikle patlamayı önleyebileceğini sanmaya benzemektedir (Lorenz,1963).

Lorenz (1963) saldırganlığın toplumsal hayata zarar verici yönlerini önlemek için spor gibi kabul edilebilir şekillerde yansımalarının daha sağlıklı olduğunu ileri sürmektedir. Sporun, en güçlü saldırganlık uyarıcılarına karşı bile korunabilen centilmenliğini insanlığın önemli bir kültürel kazanımı olarak görmektedir. Spor birikmiş, basınç yapan, bencil ve kaba saldırganlık davranışlarının boşaltılmasına yarayan bir musluk görevindedir. Bu gibi çözümlerle saldırganlığın kontrol altında tutulabileceğini öne sürmüştür.

Etiyolojik model farklı araştırmacılar tarafından sert şekilde eleştirilmiştir (Lore ve Schultz, 1993). Toplumsal hayatta karşılaştığımız saldırgan eylemlerin peş peşe birçok kez sergilenebilmesi, etiyolojik modelin öne sürdüğü saldırgan enerjinin boşaltımı ve tekrar birikimi izahına ters düşmektedir (Lore ve Schultz, 1993).

2.3.3. Sosyobiolojik yaklaşım

Sosyobiolojik yaklaşım sosyal davranışı, evrimsel süreçlere dayanarak biyolojik temeller ile açıklamaktadır (Krahe, 2013). Darwin'in 'Türlerin Kökeni' adlı kitabında ilkelerini açıklayarak geliştirdiği evrim teorisine atıfta bulunan sosyobiolojik yaklaşıma göre bir davranış türün hayatta kalmasına destek oluyorsa genetik geçiş ile türün diğer bireylerine aktarılır ve o davranış işlevseldir (Krahe, 2013). Bu modele göre türlerin eş seçiminde yaşanan rekabet sürecinde ya da doğada hayatta kalabilmek için bir rakiple mücadele ederken sergiledikleri saldırganlık işlevseldir (Archer, 1995).

Archer (1995)' a göre bu işlevsellik pragmatist bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Türün saldırgan davranış sergileyen erkek üyelerinin, dişilerle ilişki kurma şansının daha yüksek olacağını ve bunun sonucu olarak üreme ve genetik mirasını aktarma şansının da artacağı belirtilmektedir. Doğal seçim yoluyla saldırganlık genleri devamlılıklarını sağlayacaktır fakat rakip güçlüyken saldırgan davranış göstermek üreme şansını düşürecektir. Bu sebeple rakibin güçsüz olduğu durumda saldırgan davranış sergilemek daha faydalı olacaktır. Saldırgan davranışların tüm toplumlarda gözlemlenebilir olması yukarıdaki açıklamaları destekler niteliktedir fakat bu yaklaşım bazı açılardan eleştirilere maruz kalmıştır. Saldırgan davranışların açıklanmasına dönük sosyobiolojik yaklaşımın açıklamaları hayvanlarla yapılan çalışmalara dayanmaktadır (Archer ve Thanzami, 2007). Yürütülen başka çalışmalarda saldırgan davranışın sergilenme biçiminde kültürden kültüre önemli farklılıklar bulunduğu gözlenmiştir (Ferguson ve Beaver, 2009).

Sosyobiolojik modeli destekleyen bazı araştırmalarda ise saldırgan davranış ile fiziksel güç arasındaki ilişkiye bakılarak neden sonuç yorumunda bulunulamamaktadır. Bu ilişki bulgular doğal seçimden farklı olarak başka bazı alternatif açıklamalarla da izah edilebilmektedir. Örnek vermek gerekirse fiziksel açıdan üstünlüğü bulunan güçlü bireyler saldırgan davranışı bir sosyalleşme aracı olarak kullanabilmektedirler (Archer ve Thanzami, 2007).

2.3.4. Davranış genetiği yaklaşımı

Çocukluk çağı saldırganlığının etiyojisine katkıda bulunan etmenler incelendiğinde davranış genetiği yaklaşımının saldırganlığı kalıtımla açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Bu yaklaşım temelini ikiz çalışmalarından ve evlat edinme çalışmalarından almaktadır. Modelin açıklamalarına göre saldırgan davranışlar kalıtımsal benzerliklerle açıklanabilmektedir. Bu modele göre bir çocuğun mizacı çevresel faktörlerle karşılaşmadan ve akran sosyalizasyonu sürecine girmeden önce, perinatal dönemde hormonal ortamın etkisiyle şekillenmeye

başlamaktadır(Van Goozen, Fairchild, Snoek ve Harold, 2007). Mizaç ve etkisiz sosyalleşmenin önemine vurgu yapan bu modele göre, bir çocuğun saldırgan davranış sergilemesinde genetik faktörler belirleyici olmaktadır (Patterson, Reid ve Dishion, 1992).Genetik olarak saldırgan davranış sergilemeye eğilimli olan bireylerde zor bir mizaç sert, tutarsız ve olumsuz sosyalleşme davranışlarını ortaya çıkarmaktadır(Patterson, Reid ve Dishion, 1992).

Davranış genetiği yaklaşımı saldırganlığı açıklarken ikiz çalışmalarından ve evlatlık verilen bireylerden yola çıkmaktadır. Araştırmalar sonucunda evlatlık verilen çocukların davranışlarının biyolojik ebeveynleri ile olan benzerliğinin evlat edinen ebeveynlere göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir(Miles ve Carey, 1997). Genetik faktörlerin saldırgan davranış sergileme üzerindeki etkisi bireylerin gelişim dönemlerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Çocukluktaki saldırgan davranışın kronikleşmesine katkıda bulunan çevresel faktörlerin varlığından söz edilse de tüm saldırgan çocuklar, saldırgan ergenler ve saldırgan yetişkinler haline gelmemektedir (Robins, 1978; Akt. Van Goozen vd., 2007). Genetik faktörlerin saldırganlık üzerindeki etkisinin yetişkinlik döneminde çevresel faktörlere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır(Miles ve Carey, 1997).

Yürütülen ikiz çalışmalarında kalıtımsal benzerlik oranı %100 olan tek yumurta ikizleri ile kalıtımsal benzerlik oranı %50 olan çift yumurta ikizlerinin saldırgan davranış sergileme açısından benzerlikleri kıyaslanmaktadır(Krahe, 2013). Yukarıda yapılan açıklamalar davranış benzerliğinde kalıtımsal aktarımı desteklemektedir, fakat yapılan başka araştırmalarda çalışmacılar, kalıtımsal ve çevresel faktörlerin birlikte etki edeceğini ifade etmektedirler. Ailesi suç işlemiş olan bireyler üzerinde yapılan bir çalışmaya göre hem evlat edinilen hem de biyolojik ebeveyni suçlu olan bireylerin saldırgan davranış sergileme oranlarının oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir(DiLalla ve Gottesman, 1991). Davranış genetiği yaklaşımı, saldırganlığa ilişkin kalıtımsal eğilimin önemini vurgulayarak saldırgan davranışın ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu öne sürmektedir. Bu durum olumsuz bir tablo çiziyor olsa da, araştırmacılar kalıtımsal olarak saldırgan davranmaya eğilimli olan kişilerin huzurlu aile ortamı ya da sağlıklı aile içi iletişim gibi olumlu çevresel faktörlerle desteklendiğinde, saldırgan davranış gösterme olasılığının düşeceğini belirtmektedirler(Moffitt 1993; van Goozen, Fairchild, Snoek ve Harold, 2007).

2.3.5. Hormonal yaklaşım

Saldırgan davranışı açıklamaya çalışan bazı araştırmacılar endokrin sistemin saldırganlığa neden olduğunu iddia etmektedirler (Bilgin, 1988; Akt. Tuzgöl, 1998). Hormonal yaklaşım, erkeklik hormonu olarak bilinen testosteron hormonunun ve kortizol hormonunun vücutta salgılanma düzeyinden yola çıkarak saldırganlığı açıklamaya çalışmaktadır (Terburg, Morgan ve van Honk, 2009). Cinsiyetler arasındaki saldırgan davranış farklılıklarını kıyaslamak amacıyla testosteron çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalarda testosteron hormonunun savaşıma güdüsünü ateşlediği ve kaçma güdüsünü ise baskıladığı görülmüştür (Archer, Birring ve Wu, 1998). Yine aynı çalışmada testosteron seviyesi yüksek olan erkeklerin saldırganlık düzeylerinin düşük olanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Archer, Birring ve Wu, 1998).

Yukarıda yapılan açıklamalar erkeklerde testosteron seviyesinin saldırgan davranış ile olan ilişkisini desteklemektedir. Hayvanların çiftleşme dönemlerinde testosteron seviyesindeki artış türün erkek üyeleri arasında saldırgan davranışlara sebep olduğu bilinmektedir, fakat bazı araştırmacılar bu ilişkinin insanlarda görülme olasılığının hayvanlara kıyasla daha düşük olduğunu öne sürmektedirler (Van Goozen, 2005). Çevresel faktörlerin ve sosyalizasyon sürecinin önemini vurgulayan araştırmacılara göre çevrede saldırgan davranışı çağrıştıran ipuçlarının bulunması da testosteron seviyesini artırarak saldırgan davranışa yol açabilmektedir (Klinesmith, Kasser ve McAndrew, 2006). Bandura (1983)'ya göre ise insanlardaki saldırgan davranışlar, vücuttaki hormonların düzeyinden ziyade sosyal çevre tarafından şekillendirilmektedir.

Saldırgan davranış ile ilişkili olduğu düşünülen diğer bir hormon ise kortizoldür. Kortizol hormonunun vücutta az salgılanmasının bireylerde risk alma davranışını arttırdığı ve stres yönetimini kötü etkilediği bilinmektedir (Van Goozen, Fairchild, Snoek ve Harold, 2007). Kortizol hormonunun korkuyu ketleme özelliğinin risk alma davranışını arttırması ve dolayısıyla saldırganlığın ortaya çıkışını kolaylaştırması bu ilişkiyi açıklamaktadır (Van Goozen vd., 2007). Yapılan boylamsal bir çalışmada vücutta salgılanan kortizol hormonunun düşük bulgulanmasının yüksek seviyede saldırgan davranış sergilemeyi yordadığı sonucuna varılmıştır (McBurnett, Lahey, Rathouz ve Loeber, 2000).

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkılarak vücutta salgılanan testosteron hormonu seviyesinin yüksek ve kortizol hormonu seviyesinin düşük olmasının saldırgan davranışı belirleyen faktörler olduğu söylenebilmektedir. Bu açıklamaları yetersiz bulan günümüz

kuramcılarını ise saldırgan davranış sergilemede çevresel ve sosyal faktörlerin daha belirleyici olduğunu ifade etmektedirler (Krahe, 2013).

2.4. Psikolojik Yaklaşımlar

2.4.1. Psikanalitik yaklaşım

Psikanalitik yaklaşım saldırgan davranışı açıklamak için Freud'un ortaya koyduğu içgüdüsel açıklamalardan faydalanmaktadır. Bu yaklaşım insan davranışlarını temel iki içgüdü olan Eros ve Thanatos kavramları üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Eros, yani yaşam içgüdü insanların kendi yararlarına eylemlerde bulunmalarını ve bu eylemlerden zevk duymalarını ifade ederken, Thanatos ise bireyin kendine olan düşmanlığını ve kendi aleyhine davranışlarda bulunmasını ifade etmektedir (Freud, 1971). Birbirine zıt olan bu iki içgüdü bir çatışma hali doğmasına neden olmaktadır. Kişinin kendine dönük saldırganca hislerinin diğer insanlara aktarılması sayesinde bu çatışma çözümlenebilmektedir. Freud'un Katarsis olarak isimlendirmiş olduğu bu durum olumsuz hislerin ve yıkıcı dürtülerin salınımını ifade eder. Katarsis bireyin içsel enerji dengesini yeniden kurabilmesi için fonksiyonel bir yoldur (Freud, 1971).

Freud(1971)'a göre insanları yönlendiren antisosyal güdülerini yönetebilmek amacıyla kullanılan savunma mekanizmaları vardır. Bu savunma mekanizmalarından biri de bastırma savunma mekanizmasıdır. İnsanlar kendilerinin sebep olduğu olumsuz durumlarla başa çıkabilmek ve bu durumlara önlem alabilmek amacıyla bastırma mekanizmasını kullanmaktadırlar. Freud saldırganlığı açıklamaya çalışırken "Uygarlığın Huzursuzluğu" isimli kitabında şu soruya cevap aramıştır: insanlık medeniyetteki tüm ilerlemelere rağmen, kendinde barındırdığı saldırganlık itkisinin, toplumsal hayatta yol açabileceği problemlerle başa çıkabilecek midir? (Freud, 1930;Çev., Barışcan, 2011). Günümüzde hala saldırgan davranışların toplumsal hayatta yarattığı sorunların üstesinden gelinemediği düşünüldüğünde, Freud'un sorusu daha da anlam kazanmaktadır.

Freud'un saldırganlık itkisi olarak ifade ettiği dürtü kuramını saldırganlığı açıklamak için yeterli bulmayan Fromm, saldırganlığın en önemli sebebinin narsisizm olduğunu ifade etmiştir (Fromm, 1973). Freud'un sorusuna karşılık olarak Fromm şu soruyu sormuştur: Hangi kutsal faktörler savaşın bizzat sebebi olmadığı halde savaşları olanaklı kılmaktadır? (Yavuzer, 2013). Fromm'un görüşüne göre nihai olarak, geçmişte ve günümüzde yaşanan savaşlara engellenerek bastırılmış saldırganlık itkisi değil, seçkin sınıfların araçsal saldırganlıkları sebep olmuştur (Fromm, 1973). Fromm, Freud'un fikirlerinin çığır açan yanının insanın kişilik

sistemini oluşturan güçleri ve bu güçler arasındaki çelişkileri anlamış ve açıklamış olmasında görmüştür. Fakat savaşların insanın yıkıcı doğasından kaynaklanan normal bir durum olarak görülmesinin nedenini ise günümüz medeniyetini geçmiş uygarlıklara kıyasla daha üstün görme eğilimimizle açıklamıştır(Fromm, 1973).

Freud tarafından kaleme alınan “Egonun Analizi” ve “Grup Psikolojisi” isimli kitaplarda saldırganlık kavramı ve insanların sosyal ilişkileri, Schopenhauer alıntısından yola çıkılarak izah edilmiştir. Bu metaforunda, oldukça soğuk bir kış akşamında donarak yok olmamak için birbirlerinin vücut sıcaklığından faydalanmaya çalışan oklu kirpilerin durumundan bahsedilmiştir. Kirpiler birbirlerine iyice yaklaştıklarında, birinin dikenini diğerine batar ve uzaklaşmak zorunda kalırlar. Döngüsel şekilde tekrar ısınma ihtiyacı hissettiklerinde yeniden bir araya gelirler ve yine diken batması ile canları yanar ve uzaklaşırlar. Bu şekilde bir sıkıntıdan diğerine savrulan kirpiler, hem soğuktan ölmeyecekleri hem de batan dikenlerin acısına dayanabilecekleri bir mesafe bulana kadar yakınlaşıp uzaklaşırlar. En nihayetinde en uygun mesafeyi ayarlamayı başarmaktadırlar (Lipson, 2000).

Freud kavramsallaştırmalarını oluşturmaya başladığı ilk dönemlerde saldırganlıkla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: Yalnızca bir saldırıyla karşı karşıya kalındığında kendini koruma amacıyla ortaya çıkan saldırgan davranış görüşüne katılmamakla birlikte, insanı sevgi arayışında olan, uyumlu ve sıcak bir varlık olarak görmekte yanlıştır. Saldırganlık insan doğasının içgüdüsel bir parçasıdır(Freud, 1971;Çev.,Budak, 2018). Freud, saldırganlığı başta bağımsız bir güdü olarak ifade etmiştir. Ancak daha sonradan sevgi görmemenin ve sosyal ilişki eksikliğinin saldırganlığı etkileyen faktörler olarak açıklamıştır. Freud’un çalışmalarına göre; yanlış olarak uygulanan, çocuğa hiçbir frustrasyonun yaşatılmaması (non frustration children), her isteğinin karşılanması halinde uyumlu bir çocuk olacağı varsanısı nevrotik insanların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Yavuzer, 2013).

Freud ölüm tepisi olarak ifade ettiği “thanatos” kavramını geliştirdikten sonra doğuştan gelen saldırganlık kavramından vazgeçmiştir(Erten ve Ardalı,1997; Akt. Yavuzer, 2013).Freud(1933) savaşların oluşumuna neden olan durumların insan saldırganlığından kaynaklanmadığını, çatışmaların barışçı bir şekilde çözülebilmesini sağlayacak hiçbir uluslararası hukuk bulunmamasının savaşa neden olduğunu söylemiştir. İktidarlar savaşı başlatma kararı aldıklarında saldırganlık faktörünün kolaylaştırıcı olarak önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir (Akt. Fromm,1973; Aronson, 1976).

Freud'un saldırganlık ile ilgili fikirlerinin dönüşümünü sağlayan en önemli toplumsal olaylardan biri 1. Dünya Savaşıdır. İnsanların kendilerine zarar verme eğiliminde olduklarını ve bu durumun saldırgan içgüdüyü doğurabileceğini, fakat güçlü bir egonun insanın kendisine zarar vermesini engelleyeceğini ifade etmiştir. Bu şekilde başka bireylere yönlendirilen saldırganlık ise savaşları meydana getirmektedir. Gündelik hayatta meydana gelen saldırganlık olayları incelendiğinde, başkasına yöneltile saldırganlık kavramını destekleyen durumlarla karşılaşmaktadır(Rycroft,1983).Bilim insanlarının ilerleyen yıllarda engellenme saldırganlık kuramını geliştirmelerinin en önemli nedeni Freud'un görüşleridir. Bir hedefe ulaşabilmek için eylemde bulunan bir insanın engellenmeyle karşılaştığında saldırganlaşması Freud'un bahsettiği insanlara yönelen saldırganlık olarak karşımıza çıkmaktadır(Rycroft,1983). Bu bağlamda yukarıdaki açıklamalardan hareketle saldırganlığın, bilinçdışında biriken birçok arzu ve isteklerin araç görevi gördüğü, eyleme dökülmüş ve engellenmiş istek olduğu söylenebilir(Rycroft,1983).

Freud'un saldırganlığı da kapsayan, ölüm tepisi olarak ifade ettiği "thanatos" kavramını ortaya atışının ardından, Psikanaliz ekolünü benimseyenler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Freud'a sadık olan takipçiler tümüyle kuramı benimseyip kabul ederken, başka bir grup ispatlanamaz oluşu ve spiritüel yönü dolayısıyla ölüm içgüsü kavramını tamamen reddetmiştir. Yale grubu olarak bilinen başka bir grup ise, saldırganlığın içgüdüsel bir durum olmayıp tepkisel olarak ortaya çıktığı fikrini benimsemişlerdir.Yıllar sonra bu grup "Engellenme-Saldırganlık Kuramı"nı ortaya koymuşlardır. Diğer araştırmacılar ise saldırganlığı içgüdüsel ve tepkisel kaynaklardan bir arada beslenen bir eylem olarak kabul etmişlerdir(Efiliti, 2016).

2.4.2. Engellenme saldırganlık kuramı

Engellenme Saldırganlık Kuramında sunulan temel hipotez, saldırganlığın her zaman hayal kırıklığının bir sonucu olduğu şeklindedir. Kuramın yaklaşımına göre yaygın gözlemlerden yola çıkılarak açıkça anlaşılmaktadır ki, saldırgan davranış pek çok farklı biçim alabilmektedir. Bu nedenle, engellenmenin saldırganlık ürettiği şeklindeki basit ifade, insan davranışını tahmin etme sorununa bir miktar değer katabilirken, saldırganlığın aldığı belirli biçimlerin daha yeterli bir şekilde anlaşılması isteniyorsa, hayal kırıklığının kendisinin yanı sıra diğer psikolojik faktörler de dikkate alınmalıdır. Kuram saldırganlıkla ilgili tüm faktörleri ele alma iddiasında değildir. Bu kuram saldırganlık sorununa nihai bir yanıt verme çabasından ziyade, sorunu olabildiğince açık ve sistematik bir şekilde ortaya koyma girişimini temsil

etmektedir. Saldırgan davranışla ilgili önemli noktaları daha anlaşılır kılmak ve önermeleri eleştirel bir şekilde analiz etmek ve daha uygun önermeler geliştirmek için nihayetinde gerekli olan türden ampirik kanıt önermeyi amaçlayan çeşitli klinik, sosyolojik ve deneysel verilerle kuram desteklenmiştir (Dollard, 1939).

Engellenme-saldırganlık kuramı, birçok farklı araştırma alanında önemli olduğuna inanılan bir ilişkiyi ifade etme girişimidir. İnsan doğasını anlamaya çalışan araştırmacılara, saldırgan davranışı ele alırken, organizmanın veya grubun hüsrarla karşı karşıya kaldığı durumları şüpheyle ele alması gerektiğini ifade etmiştir. Bu kuram sağduyulu gözlemden, klinik birkaç deneysel araştırmadan, sosyolojik çalışmalardan ve antropolojik araştırmaların sonuçlarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu hipotezin sistematik formülasyonu vaka analizleri ve saha çalışmalarından yola çıkılarak yapılmıştır. Engellenme saldırganlık kuramı tarihsel olarak farklı bilgi alanlarından alınan bir dizi gözlemden belirli ortak özelliklere keskin bir dikkat çekmeyi ve böylece bu alanların sentezlenmesi yönünde mütevazı bir ilk adım atmayı mümkün kılmıştır (Miller, 1941).

2.4.3. Lorenz'in saldırganlık kuramı

Lorenz(1966)'e göre saldırganlık, davranışçı ekolün benimsemiş olduğu gibi dış uyarıcılara karşı bir tepki olarak meydana gelen bir durum değildir. Saldırganlık insanın içinde halihazırda bulunan ve uygun ortam bulduğunda dış uyarıların yeterli seviyede olmasına gerek duymaksızın ortaya çıkabilecek içsel bir uyarıdır. Saldırgan davranışı toplum için tehlikeli kılan şey ise onun kendiliğinden doğan yapısıdır. Lorenz, Freud'un saldırganlık kuramını etkileyici bulmasına rağmen kuramının okur kitlesi için oldukça karmaşık ve zor bir yapıya sahip olduğunu düşünmüştür (Lorenz, 1966). Freud'dan farklı olarak saldırganlığın devamlı akmakta olan bir enerji ırmağından beslenen ve dış uyarıların etkisiyle ortaya çıkan bir içgüdü olması gerektiğini ifade etmiştir (Lorenz, 1966).

Lorenz saldırgan davranışı, bu davranış şekli ile ilişkili bir sinir merkezi ile ilişkilendirmiş ve bu sinir merkezinde yeterli seviyede enerjinin biriktiği durumlarda herhangi bir uyarı olmaksızın bir patlamanın yaşanması olasılığının bulunduğunu savunmuştur (Lorenz, 1966). Çünkü insanlar ve hayvanlar biriktirdikleri bu enerjinin salınımını sağlayacak uyarıyı arayıp bulmakta ya da kendileri patlama yaşayacakları bir durumu yaratmaktadırlar. W.Craig'i izleyen Lorenz bu durumu "iştah davranışı" olarak ifade etmektedir (Lorenz, 1966).

2.5. Sosyal Bilişsel Yaklaşım

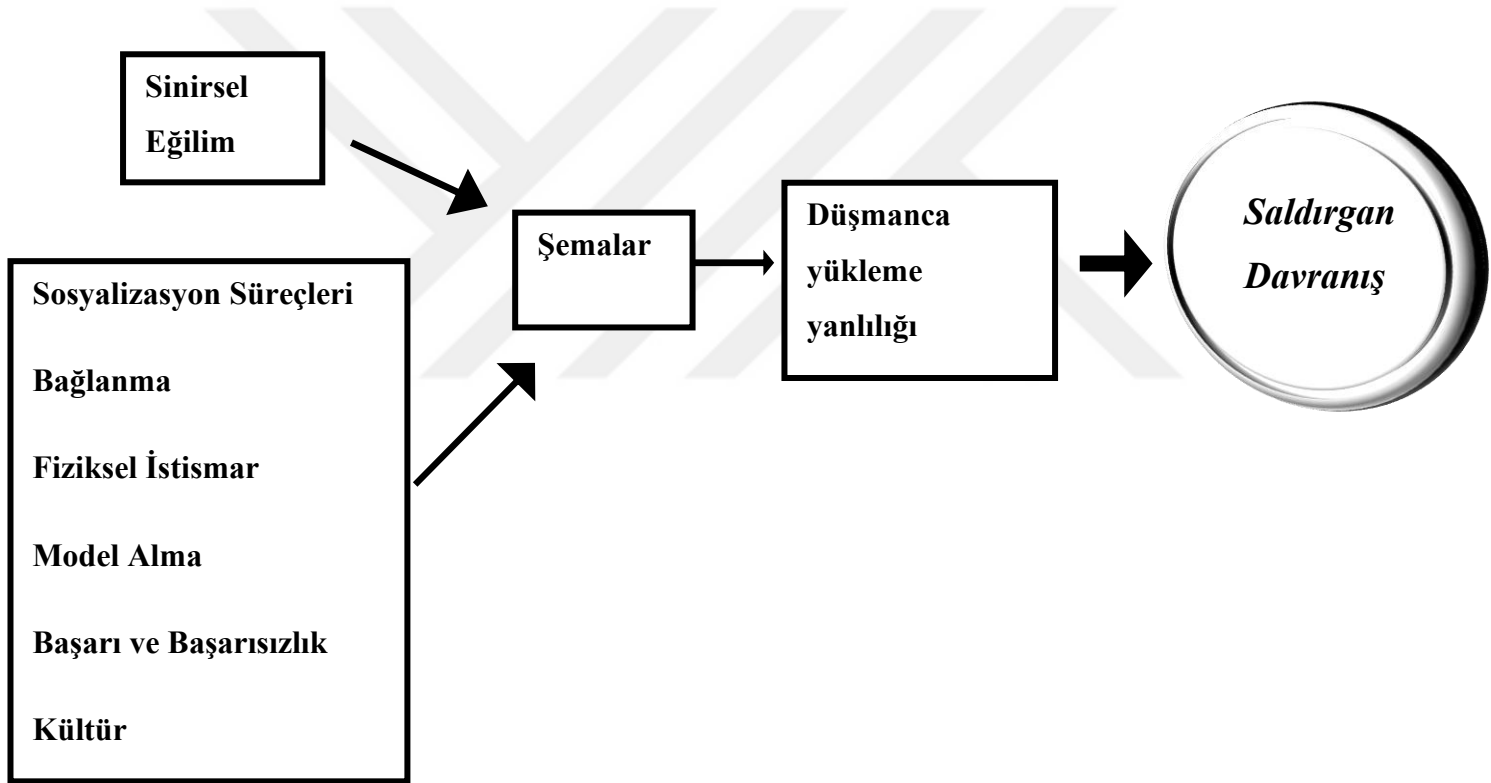
Sosyal bilişsel yaklaşım saldırganlık kavramını, saldırgan davranış ile ilgili şemalar ve sosyal ilişkiler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Saldırganlık ile ilgili bilişsel şema gelişiminin, insanların sosyal ilişkilerindeki davranışlarını belirleyen önemli bir faktör olduğunu ifade etmiştir(Krahe, 2013).Saldırgan bireylerin sosyal uyarıcıları algılama ve işleme süreçlerinin saldırgan olmayan bireylere göre belli farklılıklar içerdiğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin deneyimledikleri istenilmeyen durumların neden olduğu duygulara yönelik düşüncelerinin, onların yaşamış olduğu öfkenin düzeyi ve saldırgan tepkileri üzerinde belirleyici bir faktör olduğunu ifade etmiştir(Krahe, 2013).Bir başka ifade ile sosyal bilişsel yaklaşım saldırgan davranış sergilemedeki bireysel farklılıkları, bireylerin sosyal bilgiyi işlemedeki farklılıklarına atfederek izah etmiştir.

Saldırganlık ile ilgili bilişsel şemaları açıklamak için senaryo kavramı ortaya konulmuştur (Schank ve Abelson,1977). Senaryolar şu şekilde işlemektedir: erken çocukluk döneminde toplumsallaşma sürecine tabi olan bireyler, sosyalleşirken birtakım davranışları sergilendiği ortamda gözlemlemektedirler. Bu davranışları sonuçları itibari ile değerlendiren bireyler avantaj sağlıyorsa o davranışı repertuarlarına dahil etmektedirler. Böyle bir durumda saldırgan davranış sergileyerek avantaj elde edilmesi o davranışın zihinsel temsilini yani saldırganlık ile ilgili bilişsel şemayı olumlu bir şekilde etkileyecektir(Schank ve Abelson,1977). Bu şekilde çocukların süreç içerisinde saldırgan davranışı normalize eden bir zihinsel yapıya büründükleri ve saldırganlık ile ilgili normatif inançlar geliştirdikleri bilinmektedir(Huesmann ve Guerra, 1997). Bireylerde saldırgan davranışı olumlu algılayan bir bilişsel şemanın bulunmasının ve saldırganlıkla ilgili pozitif normatif inançlara sahip olunmasının saldırgan davranışların daha çok sergilenmesine sebep olduğu tespit edilmiştir(Huesmann ve Guerra, 1997). Yapılan başka araştırmalarda saldırgan davranışa sıklıkla başvuran bireylerin, diğer bireylerin eylemlerini ve niyetlerini düşmanca algılamaya daha eğilimli oldukları tespit edilmiştir(Geen, 1998)

Araştırmacılar sosyal-bilişsel şemalardaki düşmanca yükleme önyargılarının, kız ve erkek çocuklarında cinsiyete göre ve bireysel olarak nasıl farklılaştığını incelemek amacıyla MacArthur Story Stem Battery'den uyarlanan anlatı temalarını ve duygu anlama ölçümlerini kullanmışlardır. Bu şekilde çocukluk döneminde saldırganlığı ortaya çıkaran sosyal bilgi ve duygu işleme bileşenlerini araştırmışlardır.Araştırma bulgularına göre düşmanca atıf önyargılarının fiziksel ve ilişkisel saldırganlıkla ilişkili olduğu ortaya konulmuştur (Combs-

Ronto, 2008). Bunun yanı sıra sosyal açıdan duyguları anlamadaki yetersizliklerin düşmanca yükleme önyargılarıyla sadece kız çocukları tarafından ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır(Combs-Ronto, 2008). Bu bulgulardan yola çıkılarak uyumsuz duygusal sosyal-bilişsel şemaların insan gelişiminin erken dönemlerinde ortaya çıktığını ve cinsiyete özgü şekillerde düşmanca yükleme önyargılarıyla ilişkili olduğu ifade edilmektedir(Combs-Ronto, 2008).

Dodge(2006)'a Göre Düşmanca Atıf Önyargılarının Gelişim Modeli

Şekil 1. Dodge(2006)'a Göre Düşmanca Atıf Önyargılarının Gelişim Modeli

Kaynak: Dodge, K. A. (2006). Translational science in action: Hostile attributional style and the development of aggressive behavior problems. *Development and Psychopathology*,18(3), 791-814.

Saldırganlığı bilişsel şemalardan ve bunlara bağlı olarak gelişen senaryolardan başka şekilde açıklamaya çalışan sosyal bilgi işleme modeline göre ise saldırgan davranış, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreye hem etkilenen hem de etkileyen olarak aktif bir şekilde dahil

olduğu beş aşamalı bir sürecin sonunda ortaya çıkmaktadır (Dodge, 2006). Bu aşamalar Dodge(2006)'a göre şu şekildedir:

- 1) Sosyal uyaran gözlemci tarafından kodlanmaktadır.
- 2) Kodlanan sosyal uyaran bireylerin niyeti ve nedensel ilişkiler açısından yorumlanmaktadır.
- 3) Bireyler içinde buldukları durumun önceliklerinin farkına vararak ve hedeflerini kesinleştirmektedirler.
- 4) Hedefler doğrultusunda olası tepkiler oluşturmaktadırlar
- 5) Muhtemel tepkilerden birini seçerek uygulamaya koymaktadırlar.

Bu beş aşamanın herhangi bir adımında saldırgan davranış sergilemekten vazgeçilebilmektedir.

2.6. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramına göre saldırgan davranış öğrenme sonucunda meydana gelmektedir. Saldırgan davranışta bulunmaya yönelik eğilimi belirleyen faktör ise gelişim sürecinde karşılaşılan sosyal deneyimlerdir (Bandura, 1983).Bandura(1983)'ya göre saldırgan davranış iki farklı yöntem ile kazanılmaktadır. Bu iki yöntem şu şekildedir:

- 1) **Araçsal Öğrenme:** Saldırgan davranış neticesinde bireyler bir hedefe ulaşır ya da sosyal açıdan kabul edilebilir duruma gelmektedirler.
- 2) **Model Alma:** Bireylerin modeli taklit etmesi yoluyla saldırgan davranış sergilemesidir.

Krahe(2013)'e göre saldırgan davranışın sergilenme olasılığı, model alınan kişi ile özdeşim kuruluyorsa ya da kişi saldırgan davranışı için ödüllendiriliyorsa ayrıca model alınan kişi çekici ise artmaktadır. Sosyal öğrenme kuramı, insanların davranışlarını öğrenirken çevresindeki modelleri taklit ettikleri ve bu modellerin ödüllendirici sonuçlar aldıkları fikrine dayanmaktadır. Bu teoriye göre, saldırgan davranışların öğrenilmesi de çevresel faktörlerin etkisi altındadır(Bandura, 1983). Sosyal öğrenme kuramı, saldırganlığın öğrenilmesinin birçok faktörün bir araya gelmesiyle gerçekleştiğini savunur, öncelikle; bir kişi saldırgan davranışların ne olduğunu gözlemleyerek öğrenmektedir.Örneğin, bir kişi, ailesinde veya arkadaş grubunda saldırgan davranışların kabul edilebilir olduğunu gözlemleyebilir.Bunun yanı sıra sosyal öğrenme kuramına göre, saldırgan davranışlar ödüllendirici sonuçlar aldığı daha olasıdır. Örneğin; bir kişi, bir kavgada kazandığı için övgü aldığını

gözlemleyebilir veya bir başkasını fiziksel olarak saldırarak ihtiyacını karşıladığını gözlemleyebilir. Bu durumda, saldırgan davranışlar ödüllendirici sonuçlar aldığı için öğrenilir ve sürdürülür (Krahe,2013).

Bandura (1983)'ya Göre Saldırganlığın Kaynakları, Belirleyicileri ve Düzenleyicileri

SALDIRGANLIĞIN KAYNAKLARI	SALDIRGANLIĞIN BELİRLEYİCİLERİ	SALDIRGANLIĞIN DÜZENLEYİCİLERİ
<p>GÖZLEME DAYALI ÖĞRENME</p> <p>PEKİŞTİRİLMİŞ DAVRANIŞLAR</p> <p>YAPISAL BELİRLEYİCİLER</p>	<p>MODELİN ETKİLERİ</p> <p>Kolaylaştırıcı</p> <p>Uyarıcı</p> <p>Yasaklamayıcı</p> <p>DÜŞMANCA DAVRANMA</p> <p>Fiziksel Saldırımlar</p> <p>Sözel Tehdit ve Aşağılamalar</p> <p>Engelleme</p> <p>DÜRTÜSEL TEŞVİKLER</p> <p>YAPISAL KONTROL</p> <p>SEMBOLİK KONTROL</p>	<p>DIŞSAL PEKİŞTİREÇLER</p> <p>Somut Ödüller</p> <p>Sosyal ve Statü Ödülleri</p> <p>Zararın İfade Edilmesi</p> <p>Düşmanca Tehdidin Hafifletilmesi</p> <p>CEZALANDIRMA</p> <p>Engelleme</p> <p>Bilgi Verme</p> <p>ÇEŞİTLİ PEKİŞTİRMELER</p> <p>Gözlemlenmiş Ödüller</p> <p>Gözlemlenmiş Cezalar</p> <p>KENDİNİ PEKİŞTİRME</p> <p>Kendini Ödüllendirme</p> <p>Kendini Cezalandırma</p> <p>Kendini Cezalandırmanın Giderilmesi</p> <p>Ahlaki Değerlendirme</p> <p>Hafifletici Karşılaştırmalar</p> <p>Üstünü Kapama</p> <p>Sorumluluğun Yer Değiştirmesi</p> <p>Sorumluluğun Belirsizleştirilmesi</p> <p>Kurbanların İnsanlık dışlaştırılması (İnsan Yerine Koymama)</p> <p>Kurbanların Suçlanması</p> <p>Sonuçların Yanlış Sunulması</p>

Şekil 2. Bandura (1983)' ya göre saldırganlığın kaynakları, belirleyicileri ve düzenleyicileri (1983, s:3).

Yapılan deneysel araştırmalarda saldırgan davranışı gözlemleyen bireylerin, davranış ödüllendirilerek pekiştirilmediği takdirde dahi saldırgan davranışı taklit ettikleri bulgulanmıştır(Bandura, Ross ve Ross, 1961). Farklı şekilde deney, saldırgan davranış sergileyen bireylerin cezalandırıldığı şekilde yinelenmiş ve bunu gözlemleyen bireylerin saldırganlık davranışının ödüllendirilmeyi gözlemleyenlere kıyasla azaldığı sonucuna varılmıştır(Bandura, Ross ve Ross, 1961). Bu durumdan yola çıkılarak bireylerin saldırgan davranışlarla karşılaştığında, sosyal normların ya da otorite figürlerinin saldırgan davranışların kabul edilemez olduğunu belirtmesi durumunda, saldırgan davranışlara karşı tepki verme olasılığı azalabilmektedir(Bandura, Ross ve Ross, 1961). Bu nedenle, sosyal öğrenme kuramı, saldırganlığın öğrenilmesinde çevresel faktörlerin, ödüllendirici sonuçların ve kişinin tepkisi gibi faktörlerin etkisinin olduğunu savunmaktadır. Toplumdaki şiddetin ve saldırganlık davranışının azaltılabilmesi amacıyla, medyada karşılaşılan saldırgan davranışların sosyal öğrenme yoluyla bireyler üzerindeki etkisini açıklaması açısından bu kuram oldukça önem arz etmektedir(Krahe, 2013).

Bandura(1973)'nın Saldırganlığın Alternatif Gúdusel Analizine İlişkin şeması (Akt.Bandura 1983)

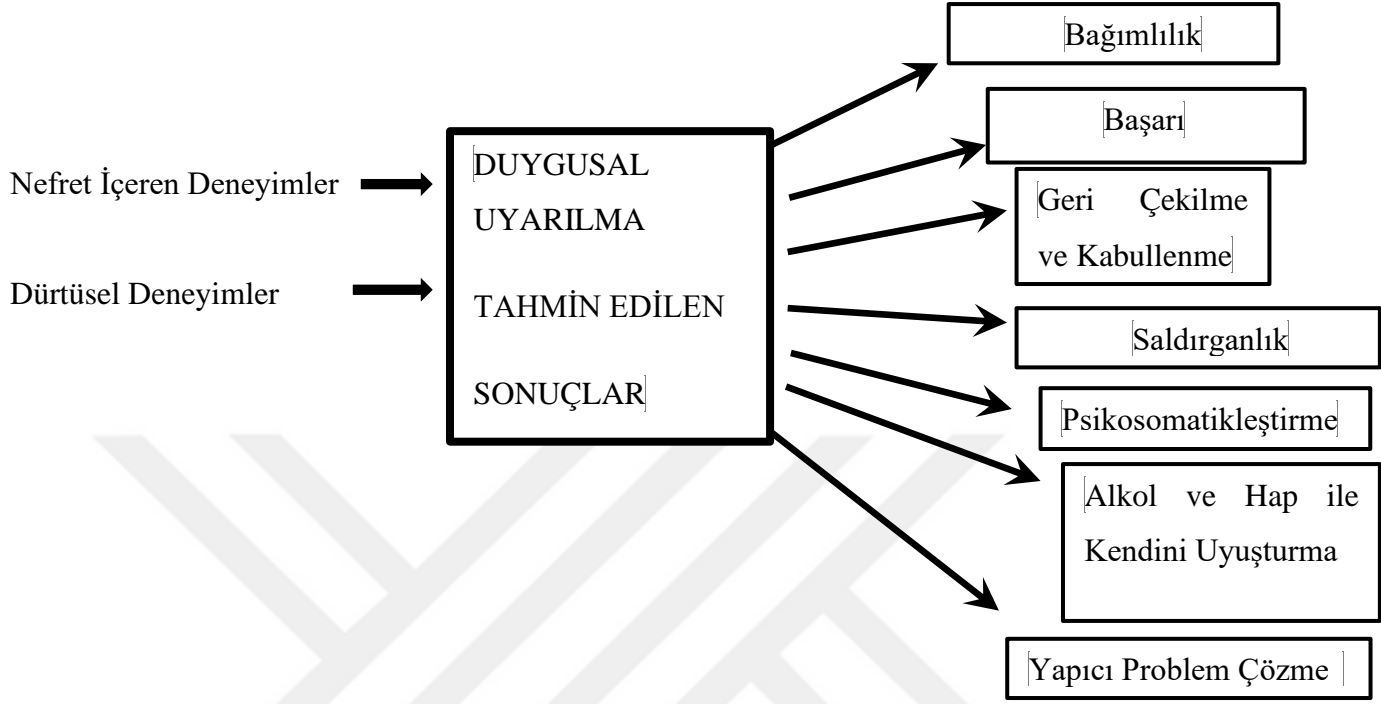
İÇGÜDÜ KURAMI

DÜRTÜ KURAMI

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Şekil 3. Bandura (1973)' ya göre saldırganlığın alternatif güdüsel analizine ilişkin şeması (1973, s:13).

2.7. Sosyal Etkileşim Kuramı

Sosyal etkileşim kuramı, saldırganlık davranışını araçsal açıdan ele almış ve saldırganlığı bir sosyal etki sonucunda ortaya çıkan bir davranış olarak görmüştür. İnsanlar sosyal ilişkiler ağı ile kuşatılmıştır ve bu ilişkileri sürekli olarak yönetmek durumundadırlar. Bu noktada saldırgan davranışı, insanları kendi menfaatleri doğrultusunda manipüle etmek ya da itaat etmelerini sağlamak amacıyla kullanabilmektedirler(Tedeschi ve Felson, 1994). Sosyal etkileşim kuramına göre, insanlar çevreleriyle etkileşim halinde oldukları süreçte davranışlarını şekillendirmektedir, saldırganlık davranışı da çevresel faktörlerin etkisi altında oluşmaktadır. Sosyal etkileşim kuramına göre, kişilerin davranışları, çevrelerindeki insanların tutumları, beklentileri ve normları tarafından da şekillenir. Örneğin, bir kişi bir gruba dahil olduğunda bu grup içindeki normlara uyum sağlama eğiliminde olacaktır. Eğer bu grup saldırganlık davranışlarını kabul ediyorsa, kişide bu davranışları sergileme olasılığı daha yüksek olacaktır(Berkowitz, 1989).

Tedeschi ve Felson (1994)'a göre bireylerin kendilerine itaat edilmesini sağlayabilmek amacıyla saldırgan davranış sergilemesinin üç önemli sebebi bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir

- 1)İnsanların davranışları üzerinde tahakküm kurabilmek
- 2)Toplumda adaleti sağlamak
- 3)Başarılı kimlik oluşturmak

Sosyal etkileşim kuramı özellikle proaktif saldırganlığa getirdiği açıklamalar açısından önemlidir. Bunun yanı sıra saldırgan davranışı, bir dizi karar verme aşamasının neticesinde ortaya çıkan bir davranış olarak görür ve verilen kararın davranışın sonucunda beklenen ödül ya da ceza tarafından şekillendiğini ifade eder. Patolojik durumlardan biri olan narsisizm gibi durumlarda kişilerin neden daha fazla saldırgan davranış sergilediğini açıklaması açısından da bu kuram fonksiyonel bulunmakta ve önem arz etmektedir(Anderson ve Bushman, 2002; Bushman ve Baumeister, 1998).

2.8. Genel Saldırganlık Kuramı

Bu kuram 20. yüzyıldan günümüze uzanan süreçte saldırganlığa farklı açıklamalar getiren tüm yaklaşımların sentezi mahiyetindedir. Sentez özelliği göstermesinden dolayı oldukça kapsayıcı ve holistik bir yapıya sahiptir.Bu kuramda saldırganlığın nasıl ortaya çıktığı belirli faktörlerin bir araya gelmesi üzerinden açıklanmıştır.Bu faktörler bireyin kişisel özelliklerini ve meydana gelen olayların yarattığı durumsal süreçleri ifade etmektedir. Bahsedilen faktörlerin etkisi ile gerek zihinsel gerek ise duyuşsal olarak uyarılan bireylerin saldırgan davranışı sergilediği ifade edilmektedir(DeWall vd., 2011).

Bu kuram yalnızca belirli bir zaman dilimine özgü olarak saldırganlığın nasıl ortaya çıktığını açıklamakla kalmayıp saldırgan davranışın genel bir süreç içerisindeki gelişimini ele almaktadır. Saldırgan davranış deneme yanılma yoluyla öğrenilmektedir ve bireylerin saldırgan davranış sergileme ihtimali, bu davranışı gösteren bireylerin ödül ya da ceza alma durumu ya da sıklığından etkilenmektedir. Saldırganlık ile ilgili bilişsel şemaları ifade eden senaryoların aktifleşmesine sebep olacak uyaranlara maruz kalmak yine bu davranışın gösterilme ihtimalini arttıracaktır.Tüm bu süreçlerin sonucunda saldırganlık davranışı bireylerin karakterini oluşturan unsurlardan biri haline gelmektedir (Anderson ve Carnagey, 2004).

2.9. Zihin Teorisi ve Saldırganlık Kuramı

Zihin teorisi ve saldırganlık kuramı şempanzeler üzerinde yapılan deneylerden yola çıkılarak ortaya atılmış bir kuramdır. Bireylerin zihinsel durumlarını anlayabilmenin, diğer insanların neyi isteyip neyi istemeyeceğini, hangi durumlar karşısında nasıl hissedebileceğini ya da nelere inanacağını öngörüle bulunarak anlayabilme yetisi olarak tanımlanmıştır (Premack ve Woodruff, 1978). Bir başka ifade ile sosyal bir beceri olan zihin kuramı, bireylerin zihinsel süreçlerini önceden yordayabilme becerisi olarak ifade edilmiştir. Yapılan bu deneysel çalışmanın ardından zihinsel durumları yordayabilme sürecine atıfta bulunan birçok çalışma yapılmıştır (Premack ve Woodruff, 1978; Bora, 2009; Gözün Kahraman, 2012; Sarı, 2014; Gürleyik ve Gözün Kahraman, 2019).

Birçok kapsamlı bileşeni olan zihin kuramı en temelinde bilişsel bir yetenektir ve sosyal anlamayı ifade etmektedir. Bireylerin her birinin kendine özgü bir zihin yapısına ve bilince sahip olduğunu algılayabilmektir (Wellman, 1990). Varolan gerçekliğin her bireyin zihninde farklı şekillerde tezahür edebileceği farkındalığının gelişmesi anlamına gelmektedir. Bu yönüyle fenomenoloji kavramı ile benzerlik göstermektedir. Zihin Teorisi, farklı yaş gruplarındaki insanlar tarafından kullanılan bir yetenektir. Ancak bu yetenek, özellikle çocukluk döneminde gelişmektedir. Çocuklar, diğer insanların zihin durumlarını anlamak için oyun oynama ve hikaye anlatma gibi etkinlikleri kullanmaktadırlar. Çocukların kendi düşünceleri ile başkalarının düşüncelerinin farklı olduğunu idrak edebilmesiyle birlikte, başkalarının amaçları, ilgileri, düşünceleri ve hislerini kendi zihinlerinde temsil edebilmeleri mümkün olmaktadır (Wellman, 1990). Bu sayede birey başkalarının zihinsel durumunu anlayarak, sergileyebilecekleri davranışları önceden yordayabilmektedir.

Zihin teorisi kuramı bireylerin, diğer insanlarla olan etkileşimlerine açıklık getirmesi bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu yeteneğin eksikliği, sosyal becerilerde zorluklar yaşamaya neden olabilmektedir. Örneğin, otizm spektrum bozukluğu olan insanlar, diğer insanların zihin durumlarını anlamakta güçlük çekebilmektedirler (Baron-Cohen, 1995). Premack ve Woodruff (1978)'a göre zihin teorisi, başka insanların zihin durumlarını anlamak için bir dizi süreci içermektedir. İlk olarak, insanlar diğer insanların fiziksel hareketlerini ve davranışlarını gözlemleyerek zihin durumları hakkında bir fikir yürütmeye çalışmaktadırlar. Daha sonra, insanlar, bu gözlemlerden yola çıkarak, başka insanların niyetleri, istekleri ve inançları hakkında tahminler yapmaktadır. Bunun yanı sıra

insanlar, başka insanların zihin durumlarını anlamak için yüz ifadelerini, beden dili ipuçlarını, ses tonunu ve konuşma tarzını kullanmaktadırlar.

Zihin teorisi bireylerdeki bilişsel bir yeteneğe ve sosyal anlama kabiliyetine atıf yapmaktadır, bu becerilerdeki yetersizlikler saldırgan davranış göstermenin önemli bir yordayıcısıdır(Crick ve Dodge, 1994; Harvey vd., 2001; Renouf vd., 2010).Yapılan ilişki sel çalışmalarda, zihin teorisi becerileri ile saldırgan davranış arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ifade edilmiştir(Caravita vd., 2010; Sutton vd., 1999; Renouf vd., 2010). Ayrıca yapılan başka çalışmalarda zihin teorisi yeteneğinin eksikliği olan çocukların, saldırgan davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur(Yıldırım vd., 2015). İlkokul öğrencileri ile yürütülen iki farklı araştırmada ise saldırganlık içeren zorbalık davranışları ile pozitif ilişki bulunmuştur(Caravita vd., 2010; Sutton vd., 1999; Renouf vd., 2010). Okul öncesi dönem öğrencileri ile yürütülen bir çalışmada ise zihin teorisi ile saldırgan davranış negatif olarak ilişkilendirilmiştir (Capage and Watson 2001). Bu araştırmalar, zihin teorisi yeteneğinin, diğer insanların duygularını ve düşüncelerini anlama ve anlamlandırma kapasitesine sahip olmanın, saldırgan davranışlardan kaçınmada önemli bir rol oynadığını göstermiştir.

Türkiye’de yapılan bir araştırmada deney grubuna zihin kuramı becerilerine yönelik eğitim verilmiştir. Verilen eğitimin ardından bu grubunun prososyal davranış puanlarının da arttığını tespit edilmiştir (Gözün Kahraman, 2012). Çocuklar ile yapılan farklı bir araştırmada, zihin teorisi becerilerine sahip olma ile sosyal açıdan işlevsel davranış gösterebilme anlamlı olarak ilişkilendirilmiştir(Korucu, 2017).Okul öncesi dönem çocuklar ile yapılan bir araştırmada ise zihin teorisi becerilerine sahip olmanın ve bu becerilerin gelişmiş düzeyde bulunmasının, çocukların sağlıklı akran ilişkileri kurabilmesi ve sosyal problemlerini çözme becerisi gösterebilmeleri açısından oldukça önemli olduğu sonucuna varılmıştır(Gürleyik ve Gözün Kahraman, 2019). Zihin kuramı becerileri ile saldırgan davranış arasındaki ilişki, saldırgan davranışın altında yatan işleve bağlı olarak değişebilir (Renouf vd., 2010).

2.10. Saldırganlık İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Saldırganlık davranışının nedenlerinin anlaşılmasında ve gerekli önlemlerin alınmasında uzmanların yapmış oldukları araştırmalar oldukça önem arz etmektedir. Bu bölümde saldırganlık üzerine yapılan saha çalışmaları ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda çalışmanın konusunu doğrudan ilgilendiren çalışmaların yanında, saldırganlıkla yakından ilişkili çalışmalara da yer verilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde Türkiye’de pek çok çalışma olduğu gözlemlenmiş ve 1990 yılından başlamak üzere saldırganlık davranışını inceleyen yurt içi araştırmalar kronolojik sıraya uygun olarak verilmiştir.

1990 yılında Öztürk tarafından yürütülen bir araştırmada , ebeveyn tutumları ve saldırganlık arasındaki ilişki ele alınmıştır., Ebeveynlerinin demokratik tutum sergilediğini ifade eden öğrencilerin, sağlıklı duygusal ilişkiler ve yakınlık kurma, liderlik karakter özellikleri taşıma düzeylerinin, ebeveynlerini otoriter bulan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ebeveynlerini demokratik bulan öğrencilerin kendini suçlama ve saldırgan davranış sergileme düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

(1994) yılında Hatunoğlu tarafından yapılan araştırmada; öğrencilerin ebeveyn tutumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Saldırgan davranışın alt boyutlarını ile demografik özellikler arasında ilişki bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bulgular ışığında, öğrencilerin ebeveyn tutumlarıyla saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki ortaya çıkmıştır. Otoriter ebeveyn tutumuna maruz kalan öğrencilerin saldırgan davranış gösterme yatkınlığının, demokratik ve ilgisiz ebeveyn tutumuna sahip öğrencilere kıyasla daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın diğer sonuçlarından biri, farklı sosyoekonomik koşullara sahip ailelerden gelen öğrencilerin saldırganlık gösterme eğilimlerinin de farklı düzeylerde olduğunu göstermektedir. Düşük sosyoekonomik koşullara sahip ailelerde büyüyen öğrencilerin yüksek sosyoekonomik koşullara sahip olanlara kıyasla daha fazla saldırgan davranış sergiledikleri gözlemlenmiştir. Saldırganlık alt boyutlarından biri olan atak saldırganlık davranışının ilgisiz ebeveyn tutumuna sahip öğrencilerde en yüksek boyuta ulaştığı sonucuna varılmıştır. Sözel saldırganlık alt boyutunda ise demokratik ebeveyn tutumuna sahip öğrencilerin yüksek skorlar aldıkları gözlemlenmiştir. Dolaylı ve sınırlı saldırganlık davranışının ise en çok otoriter ebeveyn tutumuna sahip öğrenciler tarafından sergilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tuzgöl (1998) farklı ebeveyn tutumlarına sahip 465 lise öğrencisinin saldırganlık düzeylerini incelemiş olduğu çalışmada ailelerin demografik özelliklerine ve öğrencilerin cinsiyetine göre saldırgan davranışı ele almıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Okul türü değişkenine göre saldırganlık ele alındığında ise genel lise öğrencilerinin saldırganlık davranış gösterme eğiliminin süper lise öğrencilerine kıyasla daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Bolat ve Karataş (2002) ebeveyn saldırganlığı ile lise kademesindeki öğrencilerin saldırgan davranışı arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada, ebeveyn saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırgan davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna varmıştır.

Dizman ve Gürsoy (2005), ilkokula devam eden 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerini anne yoksunu olup olmamaya bağlı olarak açıklamaya çalışmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre anne yoksunluğu çeken öğrencilerin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca saldırganlık eğilimlerinin değerlendirilmesinde çocukların sahip oldukları demografik özelliklerin belirleyici bir farklılık yarattığı sonucuna varılmıştır.

Uz Baş ve Topçu (2010), "İlköğretim öğrencileri arasında saldırgan ve şiddetli davranışların yaygınlığı" isimli çalışmada ilkokul 4. sınıftan ortaokul 8. sınıfa kadar öğrenimine devam eden 951 öğrenci ile çalışılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin saldırganlık ve şiddet davranışı gösterme yaygınlığının sarsıcı boyutlara ulaştığı görülmüştür. Cinsiyete göre saldırgan davranış sergileme yaygınlığı karşılaştırıldığında ise erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla daha fazla saldırgan davranış gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Aytekin (2015)'in, ortaokul 6. 7. ve 8. sınıfa devam eden 373 öğrenci ile yapmış olduğu çalışmada, öğrencilerin saldırganlık düzeylerini ebeveynleri tarafından kabul ya da red algısı ve demografik değişkenler açısından incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerinin yaş artışıyla birlikte saldırgan davranış gösterme sıklığının da arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca ebeveyn kayıtsızlık düzeyleri ile öğrenci saldırganlığı arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şelimen ve Ceylan (2018), “Şiddet içeren bilgisayar oyunlarının çocukların saldırganlık davranışı üzerindeki etkileri” isimli çalışmasında 7. sınıfta okuyan 54 öğrenci ve 8. Sınıfa giden 46 öğrenciyle “Şiddet İçeren Bilgisayar Oyunlarının Çocukların Saldırganlık Davranışı Üzerindeki Etkileri” ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Şelimen ve Ceylan bu çalışmada, ‘Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği’nin Can (2002) tarafından çevrilen ‘Saldırganlık Düzey Ölçeği’nden yararlanarak dört farklı saldırganlık türü olan fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt boyutlarının çocuklardaki etkilerini oyunlar üzerinden araştırmıştır. Bu çalışmaya göre fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık ve öfke davranışı gösterme alt boyutları cinsiyet değişkenine göre erkek çocuklarda kız çocuklara göre anlamlı olarak farklı çıkmıştır. Fiziksel saldırganlık alt boyut puanları erkek çocuklarda 2.89 iken, kız çocuklarda 2.55 olarak bulunmuştur. Buna paralel olarak sözel saldırganlık alt boyut puanı erkek çocuklarda 2.91, kız çocuklarda 2.85 olarak bulunmuştur. Öfke davranışı gösterme alt boyutuna bakıldığında ise erkek çocukların 2.83 puan, kız çocuklarının ise 2.64 puan aldığı gözlemlenmiştir.

Demir (2022) “ COVID-19 pandemi sürecinde 14-18 yaş grubundaki çocukların çevrimiçi oyun bağımlılığının saldırganlık üzerindeki etkisinin incelenmesi” isimli çalışmasında 14-18 yaş grubundaki çocukların çevrimiçi oyun bağımlılığının saldırganlık üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlanmıştır. Çalışmasını karma bir araştırma yöntemi kullanmıştır. Çalışmasının örneklemini 303’ü kız ve 223’ü erkek olmak üzere toplamda 526 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmada demografik verileri toplamak için "Demografik Bilgi Formu", çevrimiçi oyun bağımlılığı ile ilgili verileri toplamak için "Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı Ölçeği", saldırganlık ile ilgili verileri toplamak için "Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği Türkçe Formu (BPSÖ)" ve COVID-19 ile ilgili verileri toplamak için "COVID-19 Görüşme Formu" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çevrimiçi oyun bağımlılığı etkenlerinin çocukların saldırganlığa ilişkin olan fiziksel saldırganlık, öfke ve düşmanlık üzerinde fark oluşturmadığı, sözel saldırganlık üzerinde fark oluşturduğunu tespit etmiştir.

Suna Şaka (2022) “48-72 aylık çocuklarda saldırganlık yönelimi ve öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi” isimli çalışmasında okul öncesi eğitimi alan 48–72 aylık çocukların saldırganlık yönelimleri ve öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmek amacıyla yapmıştır. Ayrıca çalışmada çocukların öz düzenleme becerileri ve saldırganlık yönelimlerini de çeşitli değişkenlere göre incelemiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Konya ilinde okul öncesi eğitimi alan 200 çocuk oluşturmuştur. Araştırma

sonucunda okul öncesi çocuklarda saldırganlık yönelimi olarak en fazla başkalarına yönelik ilişkisel saldırganlık olduğunu görmüştür. Araştırmada 48-72 aylık okul öncesi dönem çocuklarında saldırganlık yöneliminin çocuğun cinsiyetine, yaşına, annenin çalışma durumuna, kardeş sırasına, anne yaşına, baba çalışma durumuna, baba öğrenim durumuna ve ekonomik duruma göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermediği; kardeş sayısına, anne öğrenim durumuna, baba yaşına, öğretmen yaşına, öğretmen çalışma süresine ve öğretmen mezuniyetine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiğini ifade etmiştir.

Aydın (2022) “Okul öncesi dönem çocuklarının saldırganlık yönelimleri ve oyuncak tercihleri” isimli çalışmasında okul öncesi dönem çocuklarının saldırganlık yönelimlerini ve oyuncak tercihlerini incelemiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Eskişehir’in Tepebaşı ve Odunpazarı ilçelerinde bulunan resmi bağımsız anaokullarına devam eden 36-72 aylık çocuklar oluşturmuştur. Araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu", "Saldırganlık Yönelim Ölçeği" ve "Oyuncak Seçimleri Formu" kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarında cinsiyet değişkenine göre Saldırganlık Yönelim Ölçeği alt boyutlardan "Fiziksel Saldırganlık" ve "Nesnelere\Eşyalara Yönelik Saldırganlık" boyutlarında gruplar arası anlamlı bir farklılık olduğunu ifade etmiştir.

Yıldız (2022) “Ortaokul öğrencilerinin online oyun oynama durumu ve ebeveyn tutumunun saldırganlık eğilimine etkisi “ isimli çalışmasında ortaokul öğrencilerinde online oyunların ve ebeveyn tutumlarının saldırganlık eğilimine etkisini belirlemek amacıyla yapmıştır. Öğrencilerden her gün online oyun oynayanların %50,4’ü 45 dakika-bir saat, %38’i bir-üç saat oyun oynamaktadır. Oyunların %37,8’ini savaş/şiddet oyunları, %16,5’ini strateji/macera oyunlarıdır. Öğrencilerin total saldırganlık puanı, sınıf düzeyleri ilişkilidir ($p<0,001$). Her gün online oynayanların uyku düzeni ile ebeveyn tutumu arasında ilişki vardır ($p<0,001$). Çocuklarda anne ve baba tutum puanı ($r=0,685$; $p<0,001$) arasında pozitif yönlü, anlamlı, orta şiddetli ilişki tespit edilmiştir. Çocukların total saldırganlık düzeyi ile saldırganlık alt boyutları arasında istatistikî açıdan pozitif yönlü, anlamlı, kuvvetli ilişki bulmuştur. Sonuç olarak, ebeveynleri otoriter olan ve online oyun oynayan çocukların saldırganlık düzeyi anlamlı derecede yüksek olarak belirlemiştir.

Aydın (2022) “Ortaokul öğrencilerinde tv bağımlılığı ve saldırganlık arasındaki ilişkinin incelenmesi” isimli çalışmasında ortaokul öğrencilerinin televizyon bağımlılığı düzeyinin saldırganlık ile ilişkisinin incelenmeyi amaçlamıştır. Saldırganlık durumlarının televizyon bağımlılığı ile ilişkisinin olup olmadığının araştırıldığı çalışma, hangi demografik

özelliklere sahip olan kişilerin daha saldırgan durumlar sergilediğini ve televizyona bağımlılık ölçeğinde yüksek puan aldıklarını da ortaya koymuştur. Araştırmanın veri toplama aşamasında Balantekin(2009) tarafından literatür taraması yapılarak geliştirilmiş olduğu Televizyona Bağımlılık Ölçeği ve Kocatürk'ün 1982'de geliştirmiş olduğu Saldırganlık Envanterinden yararlanarak Tuzgöl'ün (1998) geliştirdiği Saldırganlık Ölçeğini kullanmıştır. Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin televizyon bağımlılığı ve saldırganlık durumları arasındaki korelasyonun pozitif yönlü ve anlamlı olduğu bulunmuş ve televizyon bağımlılığı, saldırganlık durumları arasındaki puanları kıyasladığımızda sınıf düzeyi ve televizyon sayısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu cinsiyet, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, kardeş sayısı, internet bağlantısına sahip olma bakımından anlamlı bir farklılık olmadığını ifade etmiştir.

Gölge (2022) “Okul öncesi dönem çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimi ve oyun türlerine göre saldırganlık yönelimlerinin incelenmesi” isimli çalışmada okul öncesi dönem çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimi ve oyun türlerine göre saldırganlık eğilimlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 5-6 yaş grubu 249 çocuk ve anne-baba oluşturmuştur. Çalışmada veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu", çocukların saldırganlık yönelimini ölçmek amacı ile "36-72 Aylık Çocuklara Yönelik Saldırganlık Yönelim Ölçeği" dijital oyun bağımlılık eğilimini ölçmek amacıyla "Dijital Oyun Bağımlılık Eğilimi Ölçeği" ve çocukların oyuncak tercihlerini öğrenmek için araştırmacı tarafından önceki çalışmalar incelenerek hazırlanmış olan "Çocukların Tercih Ettiği Oyun Türleri Formu" kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen verilere göre, Dijital Oyun Bağımlılık Eğilimi geneli ile çatışma, sürekli oynama ve hayata yansıtma alt boyutları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Erkeklerin Dijital Oyun Bağımlılık Eğilimi geneli ile çatışma, sürekli oynama ve hayata yansıtma alt boyutları düzeyleri kızlardan anlamlı derecede daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Başkalarına yönelik fiziksel saldırganlık ve eşyalara yönelik saldırganlık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ve bu saldırganlık düzeylerinin erkeklerde daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Toksöz (2022) “Yetişkin bireylerde saldırganlık düzeylerinin yordayıcıları olarak çocukluk çağı travmaları, bilişsel duygu düzenleme stratejileri ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi” isimli çalışmada yetişkin bireylerin saldırganlık davranışlarında etkisi olabileceği öngörülen çocukluk çağı travma geçmişi, algılanan sosyal destek düzeyleri ve

kişilerin stresle baş etmek için başvurdukları bilişsel duygu düzenleme stratejilerini bir arada incelemek ve birbirleri arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla yapmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 18-50 yaş aralığındaki 183 kadın ve 117 erkek olmak üzere toplamda 300 katılımcıdan oluşturmuştur. Araştırma verileri; Demografik Bilgi Formu, Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği, Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği, Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği aracılığıyla çevrim içi olarak toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiş; Bağımsız Örneklem t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Pearson Korelasyon Analizi, Regresyon Analizi ve Hayes Process Aracı Değişken Analizi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre saldırganlık; çocukluk çağı travmaları, bilişsel duygu düzenleme stratejileri ve algılanan sosyal desteğin her biriyle anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur.

2.11. Saldırganlık İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Saldırganlık davranışının nedenlerinin anlaşılmasında ve gerekli önlemlerin alınmasında uzmanların yapmış oldukları araştırmalar oldukça önem arz etmektedir. Bu bölümde saldırganlık üzerine yurtdışında yapılan saha çalışmaları ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda çalışmanın konusunu doğrudan ilgilendiren çalışmaların yanında, saldırganlıkla yakından ilişkili çalışmalara da yer verilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde yurt dışında pek çok çalışma olduğu gözlemlenmiş ve bu çalışmalar 1985 yılından başlamak üzere kronolojik sıra dikkate alınarak verilmiştir.

Attili (1985), yürüttüğü “Çocukların Saldırganlığına Etki Eden Sebepler ve Faktörler” başlıklı araştırmasında çocukluk döneminde saldırgan davranışı etkileyen kalıtsal ve çevresel unsurları ele almıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, saldırgan davranışı etkileyen faktörlerin cinsiyet, karakter özellikleri, yakın aile ortamı, diğer yetişkinlerle olan ilişkiler, hane içi özellikler, yaşanan toplumun saldırgan davranış ile ilgili normlarından oluştuğu gözlemlenmiştir. Bunun yanısıra çocukların saldırgan davranışı gösterirken seçmiş olduğu akranının kişilik özelliklerinin ve akranı ile olan yakınlık düzeyinin de saldırgan davranışı etkileyen faktörlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Lagerspetz, Björquist ve Peltonen (1988), yapmış olduğu “Dolaylı saldırganlık kadınlara özgü mü? 11 ila 12 yaşındaki çocuklarda saldırganlıkta cinsiyet farklılıkları” başlıklı çalışmada bu yaş dönemindeki kızların, erkeklere kıyasla dolaylı saldırganlığı ve geri çekilme davranışını daha yüksek düzeyde gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu yaş dönemindeki erkeklerin saldırgan davranış gösterme seviyesinin kızlara kıyasla daha

yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Erkeklerin kızlardan farklı olarak fiziksel saldırganlığı daha çok gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Spigelman vd. (1991) 10-12 yaş aralığındaki çocukların saldırganlık düzeylerini parçalanmış ve parçalanmamış ailelerden gelme durumuna göre projektif testler üzerinden karşılaştırdığı araştırmalarında ulaştıkları sonuçlardan bazıları şöyledir: Parçalanmış ailelerden gelen çocukların öfke, kaygı ve saldırganlık düzeylerinin parçalanmamış ailelerden gelen çocuklara kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Saldırgan davranış sergileme cinsiyet açısından ele alındığında ise erkek çocukların daha fazla fiziksel saldırganlık gösterirken kız çocuklarının ise öfkelerini daha örtük şekillerde yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yvonne ve Murray (1991),“Ebeveynlerin sözlü saldırganlığının ve çocukların psikososyal sorunlarının özeti” başlıklı çalışmalarında ebeveynleri tarafından sözel saldırganlığa maruz kalan çocukların psikososyal problemler yaşayıp yaşamadıkları incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre demografik özelliklere bağlı olmaksızın ebeveynleri tarafından sözel saldırganlığa maruz kalan çocuklarda psikososyal problemlerin görülme oranı ve problemlerin varyasyonları artmaktadır.

Schneider (1991),“Agresif Çocuklara Müdahale için Beceri Geliştirme ve Duyarsızlaştırma Stratejilerinin Karşılaştırılması” başlıklı çalışmada, beceri geliştirme programları ile duyarsızlaştırma stratejilerinin 7-13 yaş aralığındaki saldırgan davranış gösteren çocuklar üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, sosyal beceri eğitimi alan çocukların işbirliği gerektiren takım oyunlarında daha fazla yer aldığı saldırgan davranışlarında ise azalma olduğu bulgulanmıştır. Bu sonuçlar bilişsel-davranışçı beceri geliştirme programının etkililiğini göstermiş ve bu etkinin kalıcı sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur.

Richardson vd. (1994), “Kişilerarası Saldırganlığın Bilişsel Engelleyicisi Olarak Empati” başlıklı çalışmada empati yapabilmenin farklı bilişsel boyutları ile saldırganlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Üniversite öğrencileri ile yapılan bu çalışmada olayları farklı açılardan görüp değerlendirememek, bütün saldırganlık ölçümleriyle ilişkili bulunmuştur. Ayrıca empati becerisi düşük olması ile saldırgan davranış gösterme eğilimi ilişkili bulunmuştur. Sözel saldırganlık üzerinde empatik eğilimin etkisi incelenmiş ve olayları farklı perspektiflerden ele alabilme yeteneğinin saldırgan davranışı orta seviyedeki

durumlarda azaltabildiği bulgulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, empati becerisinin bilişsel alt boyutlarındaki özelliklere sahip olmanın, tahrik unsuru bulunduran ve duygusal anlamda heyecan ve uyarılma içeren durumlarda saldırganlığı önlemede etkili olmadığı ifade edilmiştir.

Crick ve Dodge (1996)'nın "Reaktif ve proaktif saldırganlıkta sosyal bilgi işleme mekanizmaları" isimli çalışmalarında "Bilgisayar Oyunlarının Saldırganlık Üzerindeki Etkisi"ni ele almışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, 9-12 yaş aralığındaki çocukların bilgisayar oyunlarını kendi isteği doğrultusunda yönlendirememesi ya da oyunda olumsuz sonuçların, başarısızlıkların olması durumunun hırs yapmalarına ve saldırgan olmalarına yol açtığı görülmüştür. Öyle ki şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının çocukları tahrik ettiği, çocukları hırs yapmaya ve kışkırtmaya neden olduğu, bu durumda saldırganlık eğilimlerinin artmasına sebep olduğu görülmüştür.

Pakaslahti, Asplund-Peltola ve Keltikangas-Jarvinen (1996), "Agresif ve saldırgan olmayan erkek çocukları olan ailelerde ebeveynlerin sosyal problem çözme stratejileri" başlıklı çalışmada, ebeveynler arasındaki problem çözme stratejilerindeki yaklaşım farklılıklarının, çocukların saldırgan davranış gösterip göstermemesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, ailelerin saldırgan olsun ya da olmasın fark etmeksizin çocuklarının sosyal problemlerini çözmelerine yardımcı oldukları ifade edilmiştir. Bir başka sonuç ise ebeveyn tutumu olarak ilgisiz olan ve cezalandırıcı bir tavır sergileyen ailelerin çocuklarının saldırgan oldukları kanaatine varılmıştır. Ayrıca çocukların sosyal gelişimlerinde babaların problem çözme yöntemlerinin ve ebeveyn rollerinin önemi üzerinde durulmuştur.

Rys ve Bear (1997), 3 ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin "Fiziksel, İlişkisel ve Antisosyal Davranışları ile Akran Reddi, Akran Kabulü ve Karşılıklı Arkadaşlık Arasındaki İlişki"yi ele aldıkları çalışmada erkek ve kız çocukları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu gözlemlemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre kız öğrencilerde 28 ilişkisel saldırganlığın daha fazla görülmesine karşın erkek öğrencilerin daha fazla fiziksel şiddete başvurdukları görülmüştür.

Cowie (2000), ergenlerde agresif davranışlar ile ilgili yapmış oldukları çalışmada ergenlik dönemindeki gençlerin ön planda olmak ve popülerlik kazanmak için saldırganlığa başvurdukları sonucuna ulaşmıştır. Cowie, erkek çocuklarının kız çocuklara oranla daha fazla

saldırıcılığa başvurduğunu, arkadaşları arasında şiddete eğilimli olan gençlerin popülerlik kazandığını, gücü temsil ettiğini ve daha fazla kabul gördüklerini belirtmiştir. Ayrıca Cowie, saldırganlıkta yalnızlığın ve yaşamdan keyif alamamanın etkisinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Coles vd. (2002), “Tutuklu erkek gençlerde kişilik, öfke ifadesi ve algılanan aile kontrolü arasındaki ilişki” başlıklı çalışmasında 13-18 yaş aralığındaki tutuklu bulunan ergenlerin saldırgan davranış gösterme açısından risk grubunda olma durumlarını, ergenlerin karakter özellikleri ve aile yapısı açısından ele almışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, saldırgan davranış göstermede aile kontrolünün etkili olmadığı fakat daimi öfkenin, daimi kaygının ve öfkeyi yansıtır tarzının belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Snyder, Stoolmiller, Wilson ve Yamamoto (2003), “Çocuk Öfke Düzenleme Çocukların Öfke Gösterimlerine Ebeveyn Tepkileri ve Erken Çocuk Antisosyal Davranış Sosyal Gelişim” başlıklı çalışmada çocuklardaki saldırgan davranışlar ile ebeveyn-çocuk ilişkileri arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Ebeveyn davranışları sıcak ve katı olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, ebeveynlerin çocukları ile kurmuş oldukları iletişimde katı stili benimsemelerinin çocuklarının saldırgan davranışları ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir.

Hale, Valk, Engels ve Meeus (2005), “Algılanan ebeveyn reddi ergenleri üzüyor ve kızdırıyor mu? Algılanan ebeveyn reddinin ergen depresyonu ve saldırganlığı ile ilişkisi” başlıklı araştırmasında, ilgisiz ebeveyn tutumunun ergenlerdeki depresyon ve saldırganlık ile olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 10-19 yaş aralığındaki 1.329 Alman ortaokul ve lise öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre, yapılan denklem modellemesi aracılığıyla analiz edilen verilerden yola çıkılarak, ilgisiz ebeveyn tutumunun ergenlerdeki saldırganlık davranışı ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Depresyon ise bu ilişkide bir aracı rolü üstlenmektedir.

Alink vd. (2006), 12, 24 ve 36 aylık çocuklarda fiziksel saldırganlığın gelişimi üzerine yaptığı boylamsal çalışmada fiziksel saldırganlığın 12 aylık çocuklarda görüldüğü 24 ve 36 aylık çocuklarda ise ciddi oranda daha sık görüldüğü tespit edilmiştir. Fiziksel saldırganlığın 2 yaşında ivme kazanırken 3 yaş sonrasında ise azalmaya başladığı gözlenmiştir. Ayrıca 24-36 aylık kız ve erkek çocukları kıyaslandığında erkek çocuklarının kız çocuklara göre daha saldırgan oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Venter ve Poggenpoel (2006), “Öğrencilerin okul durumunda saldırgan davranış olgusu” isimli çalışmalarında Güney Afrika Cumhuriyeti’nde öğrencilerde saldırganlığın nedenlerine yönelik yapmış oldukları araştırmada, saldırganlığın yaygın olarak akran grupları arasında öğrenildiği bulgularına ulaşmışlardır. Bu nedenle öğrenciler arasında etkili bir iletişim sağlanarak saldırganlığın azaltılabileceğine ve öğretmenlerin öğrencileri ile kuracakları etkili iletişimin de öğrenciler üzerindeki olumlu etkisine değinmişlerdir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin sınıf içi sorunları çözmeye saldırgan davranışlara başvurmasının ve buna izin verilmesinin de saldırganlığın yayılması ve öğrenilmesine sebep olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, öğretmenlerin olaylara vereceği tepki ve davranışlar saldırganlık ve şiddet üzerinde oldukça etkili bir faktördür.

Yurt içi ve yurt dışı literatürdeki araştırmaların sonuçlarından yola çıkılarak kısaca şu değerlendirmelere ulaşılabilir:

- Ebeveynlerini demokratik olarak gören öğrencilerin, anne-babalarını otoriter olarak gören öğrencilere göre saldırganlık düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Çocuklarda saldırganlığın yetiştiği toplumun saldırganlıkla ilgili kültürel değerlerinden ebeveynlerin kişilik özelliklerinden, cinsiyete bağlı faktörlerden, yakın aile çevresi ve diğer büyüklerle olan ilişkilerden, etkilendiği sonucuna varılmıştır.
- Saldırganlık düzeylerinde erkeklerin kızlarınkinden yüksek olduğu tespit edilmiştir ayrıca genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin süper lise öğrencilerininkinden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri, cinsiyet, karşı cinsten arkadaşın bulunma durumu, anne ve babanın tutumunu algılama biçimine göre farklılaşma göstermediği, ebeveynlerin saldırganlık düzeyi arttıkça ergenlerin de saldırganlık düzeylerinin arttığı sonucuna varılmıştır.
- Anne yoksunluğu çeken ve çekmeyen çocuklar kıyaslandığında saldırganlık eğilimi puanları açısından önemli farklılıklar olduğu, aile ilişkilerinde sözel ve fiziksel şiddet olanların olmayanlara göre öfke ve saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.
- Ev ortamında tek ebeveynin bulunduğu ailelerden gelen öğrencilerin diğerlerinden daha öfkeli olduğu ve aile etkilerinin psikososyal problemler ve

depresyon bulgularıyla beraber saldırganlık davranışının nedeni olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

- Anne-babası ayrı olan, anne ya da babası üvey olan ve yaşamındaki en önemli değeri zengin olmak şeklinde belirten öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.
- Öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça azaldığı tespit edilmiştir. Saldırgan olan ve olmayan çocukların ebeveynleri, çocuklarına sosyal problemleri çözmelerinde yardımcı olurken, saldırgan davranış gösteren çocukların anne-babalarının daha ilgisiz tutum sergiledikleri ve cezalandırıcı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

2.12. Ebeveyn Tutumları Tanımı

Ebeveyn tutumları anne ve babaların çocuklarını yetiştirme sürecinde benimsedikleri davranış kalıpları ve çocukları ile iletişim kurarken benimsedikleri yönelim olarak tanımlanmıştır (Baumrind, 1966).Ebeveyn tutumları olarak ifade edilen kavram, çocuk yetiştirirken ebeveynlerde gözlemlenen çeşitli davranış biçimlerinin bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Duygusal desteğe önem veren aileler ve daha çok kontrol sağlamayı önemli bulan ailelerin benimsedikleri farklı tutumlar arasında, her biri ayrı bir çocuk yetiştirme tutumu olan farklı ebeveynlik stilleri bulunmaktadır (Kiss vd., 2014).

Ailenin insan gelişimi üzerindeki etkileri doğum öncesi dönemden başlamakta ve yaşamın sonuna dek sürmektedir. Her birey belli bir potansiyelle doğar. Bazıları bu potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilirken bazıları bunu sergileyememektedir. Hayata aynı potansiyelle başladığı varsayılan iki bireyin yaşamındaki farkı yaratacak kritik öneme sahip olan etmenler araştırıldığında ilk akla gelen ebeveynler ve aile ortamıdır (Afat, 2013).

Ailenin duygusal iklimi açısından, özellikle, birinci basamak bakım hizmeti veren kişilerin çocuğa yönelik nispeten istikrarlı tutum ve uygulamalarına atıfta bulunan ebeveynlik tarzları, çocuğun sonraki yaşamdaki davranışsal, fizyolojik ve psikolojik işleyişinde güçlü bir etkiye sahiptir (Darling ve Steinberg, 1993). Ebeveynlerin çocuk yetiştirirken gösterdiği duygusal destek davranışları ya da kontrole yönelik davranışların olumlu çocuk davranışlarına neden olduğu bilinmektedir(Cowan ve Cowan, 2001).

Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, çocukların psikososyal, zihinsel, dilsel, cinsel ve bedensel gelişimlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Birbirleri ile samimi ve saygı temeline dayalı ilişkiler içinde olan bir ailede çocuğun tüm gelişimleri beslenirken sağlıklı iletişim biçimlerinin olduğu ve şiddet uygulanan bir ailede çocuğun gelişimi olumsuz etkilenebilir (Senemoğlu, 2003).

Ebeveyn tutumlarının özellikleri, yani ebeveyn-çocuk ilişkisinin samimiyeti, şefkat barındırıp barındırmaması, özerkliğin desteklenmesi, yıkıcı eleştiriye maruz kalıp kalmama, aşırı kontrol sağlama gibi faktörler çocukların psikolojik açıdan sağlıklı gelişimlerini güçlü bir şekilde etkilemektedir (Rapee, 1997; Berg-Nielsen, Vikan ve Dahl, 2002). Spesifik olarak duygusal yakınlık gösterme, özerk davranışların desteklenmesi ve duyguların sağlıklı bir şekilde ifade edilmesi çocukların psikolojik gelişiminde olumlu etki yaratan faktörler olarak görülürken, aşırı kontrol sağlama, sürekli ve haksız eleştiri, aşırı korumacı davranma, ihmal ve reddedilme gibi faktörler ise çocukların psikolojik gelişimi ile olumsuz olarak ilişkilendirilmiştir (Rapee, 1997; Wood vd., 2003; Rommel vd., 2012).

Ebeveyn reddine ya da ebeveynlerinin aşırı korumacı tutumuna maruz kalan çocukların endişeli oluşu arasında pozitif ilişkili sonuçlar bulgulanmıştır (Brown ve Whiteside, 2008; Brand vd., 2009). Bunun yanı sıra çocukların algılamış olduğu ebeveyn eleştirisi ve psikolojik kontrol davranışı çocuklarda ilişkisel saldırganlık ve sınırdaki kişilik özellikleri ile yeme bozukluklarının ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır (Cheavens vd., 2005; Kawabata vd., 2011; Topham vd., 2011). Alanyazın incelendiğinde birçok çalışmada, ebeveyn tutumları ile çeşitli birçok psikolojik rahatsızlık arasında ilişki olduğu görülmüştür.

2.13. Ebeveyn Tutumlarına İlişkin Kuramlar

2.13.1. Psikanalitik kuram

Yaşamın ilk yıllarında, çocukların gelişim sürecini etkileyen en önemli durumlardan biri anne ve baba ile yapılan özdeşimdir (Yılmaz, 2000). Ebeveyn tutumlarına açıklık getiren kuramlardan biri olan Psikanalitik kuram, çocukların kişilik gelişiminde ebeveynlerin beklentilerinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu kuramdan yola çıkılarak yapılan farklı araştırmalarda ebeveyn ve çocuk etkileşiminde kurulan duygusal bağın, çocukların tüm gelişim alanlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz, 2000). Psikanalitik kuram bir çocuğun gelişiminin aile üyeleri ve libidinal ihtiyaçları arasındaki etkileşimin sonucu gerçekleştiğini dile getirmektedir. Bu kuramın doğruluğunu benimseyen uzmanlar, bakım vereni ve bebek arasındaki duygusal bağ ve psiko-seksüel gelişimle ilgilenmektedirler. Farklı

tutum sergileyen ebeveynlerin çocukları farklı davranışlar ortaya koyabilmektedir(Yılmaz, 2000).

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkılarak ebeveynlerinin tutumlarını benimseyen çocukların yetişkin olduklarında benzer davranış kalıplarını sergileme eğiliminde olacakları söylenilebilir(Darling ve Steinberg, 1993). Farklı bir görüşe göre ise çocukların kişilik gelişiminde doğrudan ebeveyn tutumlarından ziyade, biyolojik etkenler belirleyici olmaktadır. Bir başka deyişle çocukların libidodan kaynaklı ihtiyaçları ile anne-babaları ile kurdukları duygusal ilişkinin mahiyeti aileden aileye değişiklikler göstermektedir. Ebeveyn tutumlarındaki farklılığın tezahürleri olarak çocuk ve ebeveynler arasındaki duygusal ilişki de farklı boyutlar almaktadır(Darling ve Steinberg, 1993).

2.13.2. Davranışçı model

Ebeveyn tutumlarını Davranışçı model üzerinden açıklayan yaklaşım, bireylerin davranış kalıplarını ve sahip oldukları tutumları öğrenme davranışı ile açıklamaktadır. Öğrenme, kişilerin gelişimleri boyunca çevresi ile olan etkileşimleri sonucunda kazanılan nispeten kalıcı izli davranış değişiklikleridir(Bandura, Ross ve Ross,1963).Bireyin öğrenme süreci, sosyal bir çevreyi gözlemlemekle başlayan bir dizi sürecin sonucunda gerçekleşir. Davranışı öğrenme sürecinde birey önce dikkatini bir davranışa verir, ardından bu gözlemi hafızasında tutar, en son olarak ise gözlemlediği davranışı taklit eder(Bandura, Ross ve Ross,1963).

Bireylerin bir davranışı öğrenme ve kazanma sürecini inceleyen bir çalışmada çocuklara, çevrelerinde saldırgan davranış sergileyen modeller gözlemletilmiş ya da şiddet içerikli videolar izletilmiştir.Videoların içeriğinde bir Bobo oyuncuğa şiddet uygulayan modeller davranışları için ne pekiştirilmiş ne de cezalandırılmıştır.Daha sonra çocuklara bir Bobo oyuncuğı verilmiş ve nasıl davranacakları gözlemlenmiştir.Saldırgan davranış sonucunda modeller herhangi bir kazanç elde etmemesine rağmen, şiddet içerikli videoyu izlemeyen çocukların Bobo oyuncuğı ile oyun oynadıkları, videoyu izleyen çocukların ise Bobo oyuncuğına şiddet uyguladıkları gözlemlenmiştir(Bandura, Ross ve Ross,1963).

Farklı araştırmalarda da gözlemlendiği şekilde, çocukların model alma yoluyla öğrendikleri davranışları, farklı durumlarda sergileyebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır (Şahin, 2009).Model alınan davranışın taklit edilme olasılığının cinsiyet ile olan ilişkisini inceleyen çalışmalarda, çocukların her iki cinsiyetin de davranışlarını model alarak taklit ettikleri ifade

edilmiştir.Fakat her model alınan davranışın hemen sergilenmediği, çocukların davranışı sergilemek için ödül alabilecekleri uygun zamanı bekledikleri sonucuna ulaşılmıştır(Şahin, 2009).

2.13.3. Baumrind'in sınıflaması

Alanyazın incelendiğinde çocuk yetiştirme konusunda çeşitli yaklaşımları temel alan birçok ebeveyn tutumu ve boyutundan bahsedilmiştir. Ebeveyn tutumlarını sınıflandırırken, en çok kabul edilen yaklaşımlardan biri olarak Baumrind'in üç boyutlu sınıflandırması karşımıza çıkmaktadır. Baumrind(1966)'e göre ebeveyn tutumları otoriter, demokratik ve izin verici olmak üzere, üç farklı şekilde çocuklara yansıtılmaktadır.Ayrıca ebeveyn tutumlarını belirleyen dört faktör bulunmaktadır. Bu faktörler kısaca şu şekildedir:

1)Ebeveyn kontrolü: Ebeveynlerin uygulamak istediği kurallara çocukların ne ölçüde uyum sağlamak mecburiyetinde hissettiklerini ifade etmektedir.

2)Ebeveyn-çocuk iletişiminde açıklık: Ebeveynlerin aile içinde alınacak kararlarda çocuklarının düşüncelerine hangi düzeyde saygı gösterdiklerini, çocukları ile olan iletişimlerinde özerkliğe hangi düzeyde teşvik edici davranışlar sergilediklerini ve alınan kararların nedenlerini çocukları ile paylaşım durumlarını ifade etmektedir.

3) Olgunluk beklentisi: Ebeveynlerin çocuklarının bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişim alanlarını hangi ölçüde desteklerini ve çocukların gelecekteki başarıları için onları hangi ölçüde teşvik ettiklerini ifade etmektedir.

4) Bakım-destek: Ebeveynlerin çocuklarına bakım sağlarken ve duygusal bağ kurarken hangi ölçüde samimi davranışlar sergilediklerini ifade etmektedir.

Çocuk yetiştirme süreci boyunca, ebeveynlerin tutumları aracılığıyla kendi değer ve inanç sistemlerini çocuklarına aktardıklarını ifade eden Baumrind, Batı kültüründe çocukların sosyalleşme süreçlerinin, ebeveynlerin tutumlarının bir yansıması olduğunu ifade etmiştir (Sop, 2016).Baumrind(1966)'e göre otoriter ebeveyn tutumuna sahip ailelerde, ebeveynler çocuklarının davranışlarını katı bir şekilde biçimlendirmek istemektedirler. Kararlar aile içinde çocukların da fikri alınarak değil, ebeveynler tarafından alınmıştır ve daha ziyade çocuklardan itaat beklenmektedir.Kısacası bu tutumu benimseyen ebeveynler çocuklarına söz hakkı vermemektedirler.

Otoriter ebeveynler otoritenin sağlanmasına çok önem verirler. Otoriter tutumla yetiştirilen çocuklarda gözlenen sonuçlar, duygu ve düşüncelerini kolay ifade edememe, güvensizlik, kaygılı olma, içe kapanıklık, otoritenin olduğu durumlarda sinme, kurallara uyma ama otoritenin olmadığı durumlarda kurallara aykırı davranma olarak sayılabilir. Bu çocuklar ayrıca, kendilerinden güçlü kişilere karşı itaat davranışı gösterirken, kendinden güçsüzlere karşı saldırgan davranışlar sergilemektedirler. Otoriter stile sahip ebeveynlerin çocuklarında otoriteye karşı direnç, agresyon, depresyon, düşük benlik saygısı ve karar verme güçlüğü gibi duygusal ve davranışsal problemlerin görülme olasılığı vardır (Afat, 2013).

İzin verici ebeveyn tutumuna sahip ailelerde anne-babalar bazen sınır koyma ve kural uygulama noktasında yetersiz kalabilmektedirler.Çocuklarının isteklerine ve davranışlarına karşı çoğunlukla kabul edici bir yaklaşım içerisinde olurlar.Çocuklarından itaat beklemek yerine kuralları açıklayıcı ve çocuklarının özerkliğini destekleyici bir tavır sergilemektedirler.Bu stili benimseyen aileler güç kullanmak ya da kontrol edici olmaktan ziyade destekleyici bir yaklaşım içerisinde bulunmaktadır(Baumrind, 1966).

İzin verici ebeveynler çocuklarına bazen çok fazla özgürlük tanımakta ve olumsuz davranışları kontrol etmekte zorlanmaktadır.İzin verici ebeveyn tutumu bazen ihmali doğuran bir hoşgörüyü içerisinde barındırabilmektedir. Bu şekilde yetişen çocuklar, dürtü kontrolü zayıf, düşük akademik başarıya sahip, kendini hoş gören çocuklar olarak görülebilir. İzin verici ebeveyn sitilini benimseyen ailelerin çocuklarından beklentilerinin düşük olduğu görülebilmektedir. Bu ebeveyn tutumu ile yetiştirilen çocukların düşük sosyal beceriler ve özgüven, yüksek düzeyde benmerkezcilik ve sorumluluk almama durumu gözlemlenebilmektedir (Afat, 2013).

Demokratik ebeveyn tutumuna sahip ailelerde anne-babalar kuralları belirlerken çocuğa söz hakkı tanımaktadır. Ayrıca konulan kuralların nedenlerini açıklamaktadırlar. Bu stili benimseyen ebeveynler için çocuğun içsel denetim mekanizmalarına sahip olarak sorumluluk alabilmesi oldukça önemlidir. Çocukları ile fikir ayrılığı yaşadıkları konularda disiplin ve kontrol ebeveynin elindedir, fakat bu durum çocuğun haklarına zarar verecek nitelikte değildir. Çocuk kendisi ile ilgili alınacak kararlarda dinlenmekte ve ailesi tarafından değer gördüğünü hissetmektedir(Baumrind, 1966).

Baumrind(1966)'e göre otoriter ya da izin verici stili benimseyen ebeveynler, çocuklarının sosyalleşme süreçlerine farkında olmadan olumsuz etkide bulunmaktadır.

Çocuk yetiştirme sürecinde ebeveyn taleplerinin çok yüksek olması ya da hiç olmaması, çocuğa çok fazla sorumluluk yüklenmesi ya da hiç sorumluluk verilmemesi çocuğun yaşam bağlarını zedeleyen unsurlardandır. Otoriter ya da izin verici tutuma sahip olan ebeveynler çocuklarının yaşam boyunca karşılıklarına çıkacak olan kaygı ile başa çıkabilme becerisinin yeterince gelişmemesine neden olmaktadır. Demokratik tutumu benimseyen ebeveynler ise sorumluluk alabilen, sağlıklı sosyalleşme göstererek kendini iyi ifade edebilen ve özerkliğini kazanabilmiş çocuklar yetiştirmektedirler.

	Kontrol		Açık İletişim		Olgunluk Beklentisi		Bakım	
	Y	D	Y	D	Y	D	Y	D
Otoriter	*			*	*			*
Demokratik	*		*		*		*	
İzin Verici		*	*			*	*	

Y= Yüksek D=Düşük

Şekil 4. Baumrind'in (1971) Ebeveyn Tutumuna ilişkin Sınıflaması

Kaynak: Yılmaz, M. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayışları ile Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Konya.

2.13.4. Maccoby ve Martin'in sınıflandırması

Maccoby ve Martin ebeveyn tutumlarını kategorize ederken, Baumrind'in tanımlamış olduğu ebeveyn tutumlarından ilham alarak yeni iki farklı boyut tanımlamış ve dört tür ebeveyn tutumu bulunduğunu ifade etmişlerdir (Maccoby ve Martin, 1983).Tanımlamış oldukları bu yeni iki boyut şunlardır:

1)İlgi/Kabul/Duyarlılık

2)Talep/Kontrol

		Duyarlılık/Kabul-İlgi	Yüksek	Düşük
İlgi/ Kontrol	Talepkarlık	Yüksek	Demokratik	Otoriter
	Kontrol	Düşük	İzin verici / Müsamahakâr	İzin verici/ İhmalkâr

Şekil 5. Maccoby ve Martin'in Ebeveyn Tutumuna İki Boyutlu Bakış Açısı Modeli

Kaynak: Yılmaz, A. (2000).

İlgi boyutu çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarına karşı duyarlı ve sorumlu olmayı ve çocuğu olduğu gibi kabul edebilmeyi ifade etmektedir. Talep boyutu ise çocuktan beklenti içinde olmayı ve çocuk üzerinde kontrol sağlamayı ifade etmektedir(Maccoby ve Martin, 1983).Bu boyutları daha kapsamlı bir şekilde ele alacak olursak; İlgi/Kabul/Duyarlılık ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarına hangi düzeyde karşılık verdiklerini ifade etmektedir.Talepkarlık/Kontrol ise çocukların içinde buldukları gelişim dönemini göz önünde bulundurmadan, onlardan ebeveynlerinin istekleri doğrultusunda davranışlar göstermeleri beklentisini ifade etmektedir(Yılmaz,2009).Yapılan açıklamalardan yola çıkılarak çocuk yetiştirme sürecinde ebeveynlerin benimsemiş oldukları stillerin birbirinden oldukça büyük farklılıklar içerdiği sonucuna ulaşılabilir.Örnek olarak bazı ebeveynler çocukları ile oldukça yakın ilişkiler kurarak samimi ve kabul edici bir tutum sergilerken, bazı

ebeveynler ise çocuklarını reddedici, ihmal edici tutumlar sergileyerek kontrol altına almaktadır.

Ebeveyn tutumları ile ilgili daha önce Baumrind tarafından yapılan tanımlamalarda duyarlık/ ilgi/kabul boyutu; çocukların özerkliğine, içten denetimli bireyler olarak yetişmelerine ve olumlu benlik algısı edinebilmelerine karşı duyarlı ve destekleyici olmak olarak tanımlanmıştır (Steinberg,1994). Duyarlık, çocukların bireysel farklılıklarını kabul etmek, özel ilgilerini ve isteklerini kabul ederek destekleyen ebeveyn olmak şeklinde de yorumlanabilir. Ebeveynlerin kontrol/talepkârlık boyutunu ise istenmeyen davranışları cezalandırarak kontrol altına almaya çalışan, denetim ve disipline oldukça önem veren ebeveynler olarak tanımlanmıştır(Steinberg,1994).

Maccoby ve Martin(1983)'e göre ise, demokratik ebeveyn tutumu sergileyen ailelerin, çocuklarının ihtiyaçlarına duyarlılık/ilgi/kabul seviyelerinin yüksek olduğunu, fakat aynı zamanda bu ailelerin talepkarlık/kontrol boyutunun da yüksek skorlara sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Otoriter ebeveyn tutumunda ise çocukların ihtiyaçlarına duyarlılık düşük, fakat talepkârlık/kontrol boyutunun yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Baumrind'in izin verici olarak tanımladığı ebeveyn tutumunu ise iki farklı boyuta ayırmışlardır.Çocukların ihtiyaçlarına duyarlılığı yüksek, fakat kontrol boyutu düşük olan ebeveyn tutumunu müsamahakâr, hem duyarlık hem de kontrol boyutu düşük seviyede olan ailelerin ebeveyn tutumunu ise ihmalkâr ebeveyn tutumu olarak tanımlamışlardır.

Baumrind tarafından izin verici ebeveyn tutumu olarak tanımlanan ebeveynlerin Maccoby ve Martin tarafından tanımlanan ilgi ya da kontrol boyutlarından herhangi birine dahil olmadığı gözlemlenmiştir(Maccoby ve Martin, 1983). Bir başka deyişle izin verici ebeveyn tutumunun ne kontrolcü ne de ilgili olarak sınıflandırılmayacağı yorumu yapılabilir. Maccoby ve Martin izin verici ebeveyn tutumunu, destekleyici yönü neredeyse hiç bulunmayan ve ebeveyn olmanın getirdiği sorumlulukları yerine getirmeyerek reddeden ebeveynler olarak görmektedirler(Maccoby ve Martin, 1983).

Maccoby ve Martin tarafından tanımlanan müsamahakâr ve ihmalkâr ebeveyn tutumlarını daha detaylı açıklamak gerekirse, müsamahakâr ebeveyn tutumunda çocuk yetiştirme sürecinde ebeveynlerin gerektiğinden çok daha fazla hoşgörülü davranması, çocuklarının kendileriyle ve çevreleriyle kurdukları ilişkilerde gerekli kural ve sınırları ihlal etmelerine neden olmaktadır. Müsamahakâr ailelerin çocuklarında saldırgan davranışlar ve

sorumluluk almama gibi problemler gözlemlenebilmektedir(Yılmaz,2000).İhmalkar ebeveyn tutumunda ise çocukları ile yakın ilişki kurma konusunda oldukça yetersiz kalmaları nedeniyle, çocuklarıyla birlikte zaman geçirmeyen, ilgi ya da kontrol boyutlarından hiçbirini uygulamayan ebeveynler tanımlanmıştır. Bu ebeveynler çocuklarına yalnızca gıda sağlama ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını sağlamakla yetinip, çocuklarının psikolojik ihtiyaçları ile ilgilenmemektedirler(Yılmaz,2000).

2.13.5. Darling ve Steinberg'in sınıflandırması

Ebeveyn tutumlarını açıklayan Darling ve Steinberg (1993)'in geliştirmiş olduğu birleştirilmiş model adını verdikleri yaklaşımın ebeveyn tutumları tanımına göre, tutum ve davranış birbirinden farklı kavramları ifade etmektedir.Sınıflandırması yapılan ebeveyn tutumlarına kavramsal olarak odaklanmanın çocukların gelişimleri üzerinde oldukça büyük etkisi olan ve esas olan ebeveyn davranışlarındaki yanlışların farkedilmesini engelleyebileceğini ifade etmişlerdir.Bu nedenle ebeveyn tutum ve davranışlarına aynı önemin verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.Ebeveyn tutumlarının daha genel bir kavram olduğunu ve çocukların gelişimini daha uzun vadede ve dolaylı olarak etkilediğini belirtmişlerdir.Ebeveyn davranış ve uygulamalarının ise daha kısa vadede ve spesifik durumlar üzerinde (akademik başarı, benlik saygısı,özerklik ve sosyal davranışlar gibi) daha belirleyici bir etkiye sahip olduklarını ifade etmişlerdir(Darling ve Steinberg, 1993).

Birleştirilmiş modele göre ebeveyn tutumları dört temel boyutta ele alınmaktadır. Bunlar:sıcaklık, disiplin, gözetleyicilik ve demokrasi boyutlarıdır. Sıcaklık boyutu ebeveynlerin sevgi, şefkat ve kabul içeren davranışlarını ifade etmektedir. Disiplin boyutu ebeveynlerin çocukların davranışlarını biçimlendirme sürecinde koydukları sınırları ve uyguladıkları kuralları ifade etmektedir.Gözetleyicilik boyutu ebeveynlerin çocuklarının akademik ve sosyal gelişimlerini takip etmelerini ifade etmektedir.Son olarak demokrasi boyutu ise ebeveynlerin çocuklarının özerkliklerini destekleme, görüşlerine saygı duyma ve aile içinde alınacak kararlara çocuklarını da dahil etmesini ifade etmektedir(Darling ve Steinberg, 1993).

Sıcak ebeveynlik stilini benimseyen ailelerin çocuklarında toplumsal uyum sürecinin ve olumlu benlik algısı geliştirmenin daha sağlıklı ve olumlu bir seyir göstereceği, disiplin ve demokrasi stilini benimseyen ebeveynlerin çocuklarında ise, akademik başarı ve sosyal ilişkilerde daha iyi performans gösterecekleri ifade edilmiştir.Gözetleyicilik boyutunda aşırı

uygulamalara gidilmesinin ise çocuklarda düşük benlik saygısı ve düşük akademik başarıya neden olabileceği ifade edilmiştir(Darling ve Steinberg, 1993).

İlgili alanyazın incelendiğinde ebeveyn tutumlarını açıklamak için geliştirilen kuramlarla ilgili olarak, tüm araştırmacıların üzerinde uzlaştığı bir görüşe varılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Geliştirilen kuramlar genel olarak Psikanalitik kuram, Davranışçı model, Baumrind'in sınıflaması, Maccoby ve Martin'in sınıflandırması, Darling ve Steinberg'in sınıflandırması şeklinde ele alınmıştır. Tüm kuramlar incelendiğinde ebeveyn tutumlarını farklı şekillerde ele alan yaklaşımların ortak noktasının çocukların davranış ve kişilik gelişiminde ebeveyn tutumlarının önemli bir belirleyici faktör olduğudur.

2.14. Ebeveyn Tutumları İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Ebeveyn tutumlarının tanımlanması, sınıflandırılması ve hangi tutumun en sağlıklı yaklaşım olduğunun anlaşılması için gerek aile içi gerekse okul ortamlarında bu konuyla ilgili gerekli önlemlerin alınabilmesi için uzmanların yapmış oldukları araştırmalar oldukça önem arz etmektedir. Bu bölümde ebeveyn tutumları üzerine yapılan saha çalışmaları ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda çalışmanın konusunu doğrudan ilgilendiren çalışmaların yanında, ebeveyn tutumları ile yakından ilişkili çalışmalara da yer verilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde Türkiye'de pek çok çalışma olduğu gözlemlenmiş ve 1999 yılından başlamak üzere ebeveyn tutumları ile ilgili yapılan yurt içi çalışmalar kronolojik sıra dikkate alınarak verilmiştir.

Yılmaz (1999), yayınladığı derleme çalışmasında, yapılan tüm çalışmaları derlemese de anne baba tutumları ile ilgili kuramsal yaklaşımlardan 1972-1999 yılları arasında Türkiye'de yapılan 14 çalışmayı özetlemiştir. Bu çalışmalardan 5 tanesi anne baba tutum ve davranışlarını kültür bağlamı ve farklılıkları açısından ele alırken, kalan 8 çalışma tutumların çocuklardaki etkisini ele almaktadır. Bu derleme, anne baba tutum ve davranışlarıyla ilgili bilimsel dergilerde ve kitaplarda yayınlanan çalışmaların sonuç değişkenlerini yordamak amacıyla yapılmış olup bağımsız değişkenlerin kullanıldığı çalışmaları incelemektedir.

Bahçıvan ve Gençöz (2005), yaşları 14-17 arasında değişen 153 öğrenci ile yaptıkları çalışmada "Aile İlişkileri, Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Kendilik Değerinin Gençler Tarafından Belirtilen Davranış Problemleri ile Olan İlişkisi" konusunu araştırmak istemişlerdir. Araştırmadan veri toplamak için katılımcılara 'Aile Değerlendirme Ölçeği', 'Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Ölçeği', 'Rosenberg Kendilik Değerlendirme Ölçeği' ve

'Demografik Veri Formu' doldurulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, ergenlerin kendilerinde belirttiği dışa yönelim problem davranışlarıyla, ebeveyn tutumlarında baskı-disiplin reddi ve arkadaşça ebeveyn çocuk ilişki istemi bağlantılı bulunmuştur.

Özyürek ve Tezel Şahin'in (2005) 5 ve 6 yaşında okul öncesi çocuğa sahip olan ebeveynler üzerinde yaptığı araştırmada, annelerin babalara göre daha çok demokratik tutumu sergilediği üniversite mezunu olan annelerin, ilkökul, ortaokul ve lise mezunu olan annelere göre daha çok demokratik tutum içerisinde olduğu ayrıca üniversite mezunu olan anne ve babaların çocuklarına karşı koruyucu ve otoriter tutumu daha az sergilediği görülmüştür. Ayrıca ev hanımı olan annelerle, doktor, avukat ve öğretmenlik gibi meslekleri icra eden anneler kıyaslandığında çalışan annelerin ev hanımı olanlara göre daha çok demokratik tutumu daha az ise katı ve aşırı koruyucu tutumu benimsedikleri, avukat, doktor ve öğretmenlik gibi meslek gruplarında çalışan babalarla farklı meslek gruplarında çalışan babalar kıyaslandığında, farklı meslek gruplarında çalışan babaların daha çok koruyucu ve katı olduğu görülmektedir. Çocuk sayısına bakıldığında ise çocuk sayısı arttığında anne ve babaların daha az demokratik tutum sergiledikleri görülmüştür.

Kaplan (2007), 5. sınıfta okuyan 244 öğrenci ile saldırganlık-benlik ilişkisinin ele alındığı öfke yönetimi ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Araştırmadan veri toplamak için öğrencilere 'Saldırganlık Envanteri' ve 'Piers-Harris Çocuklar İçin Öz Kavramı Ölçeği' uygulanmıştır. Öğrencilerin ölçeklerden aldıkları puan ortalamaları yüksekliğine göre saldırgan davranış gösteren öğrenciler belirlenmiştir. Bunun ardından 9 deney ve 9 kontrol grubu seçilip, 8 hafta boyunca deney grubuna öfke yönetimi programı verilmiştir. Öfke yönetimi eğitimi sonucunda bu eğitimi alan deney grubundaki çocukların saldırganlık davranışlarının azaldığı görülmüştür (Akt. Kösmez, 2019).

Çevik ve Çelikkaleli (2010), yaşları 14-19 yaş arası 250 kız ve 187 erkek ile yaptıkları çalışmada "Ergenlerin Arkadaş Bağlılığı ve İnternet Bağımlılığının Cinsiyet Ebeveyn Tutumu ve Anne Baba Eğitim Düzeylerine Göre İncelenmesi" konusunu araştırmak istemişlerdir. Araştırmadan veri toplamak için katılımcılara 'Arkadaş Bağlılık Ölçeği', 'İnternet Bağımlılık Ölçeği' ve 'Kişisel Bilgi Formu' uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, arkadaş bağlılığı ile internet bağımlılığı arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunurken, arkadaş bağlılığı puanları ebeveyn tutumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşabilmektedir. Baba eğitim durumu ile internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmazken, arkadaş bağlılığı arasında anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Bunun yanı sıra anne eğitim durumu ile arkadaş bağlılığı

arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Sümer vd. (2010)'nin, bu konuyla ilgili akademik çalışmaların genel bir derlenmesi ve toplu bir bakış olarak incelenmesi amacıyla yaptıkları araştırmada hem batı ülkelerinde hem de Türkiye'de yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Bu çalışma derlemesinde 34 çalışma ve 14 620 katılımcı yer almaktadır ve bunlar tablo şeklinde araştırmaya eklenmiştir. 1345 katılımcının anne ve babadan oluştuğu, 13.578 katılımcının ise çocuk ve ergenlerden oluştuğu belirtilmiştir. Sümer ve arkadaşlarının (2010) oluşturulan tabloda kullanılan ölçek ve seçilen bağımsız değişkenlerin yer verildiği anne baba tutum ve davranışları ile alakalı olan 34 araştırmadan bazıları şöyledir:

Arı ve Seçer (2003)'in çalışmalarında, 'Aile Hayatı ve Tutum Yetiştirme Ölçeği' kullanılarak aşırı koruyucu annelik, ev kadınlığı rolünü reddetme, baskı, disiplin, karı koca geçimsizliği bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir.

Tunç ve Tezer (2006)'in çalışmalarında, 'Anne Baba Tutum Ölçeği' (ABTÖ) kullanılarak, kabul, ilgi, kontrol, denetleme ve psikolojik özerklik bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Ulusoy, Demir ve Baran (2005), çalışmalarında anket, gözlem ve mülakat tekniğini kullanmışlardır. Çalışmalarının bağımsız değişkenleri yetkin, tatlı-sert, baskıcı- otoriter, izin verici, hoşgörülü, ilgisiz tutumdur.

Kayan (2012), Konya'da öğrenim gören 750 öğrenci ile "İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Boyun Eğici Davranışlarının Algılanan Anne Baba Tutumları Açısından İncelenmesi" konulu bir araştırma yapmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere bakıldığında koruyucu-istekçi ve otoriter ebeveyn tutumu ile boyun eğici davranışlar, negatif saldırganlık ve sınırlı atak durumunun pozitif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Buna karşın demokratik ebeveyn tutumu ile boyun eğici davranış atak ve negatif saldırganlık arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Yani koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumuna sahip ailelerde yetişen çocukların boyun eğici davranışlarda bulunmasının, negatif saldırganlık ve sınırlı atak durumunun görülmesi açısından pozitif yönde bir ilişkisi olduğu görülmüştür.

Sezer, Kolaç ve Erol (2014)'un, örneklemini 4, 5 ve 6. sınıfa giden 409 öğrencinin oluşturduğu çalışmasında, “Bir İlköğretim Okulu 4, 5 ve 6. sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Baba Tutumları ve Bazı Değişkenler ile İlişkisi” konusu ile öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anne baba tutumları ile ilişkisi araştırılmak istenmiştir. Araştırmadan veri toplamak için katılımcılara araştırmacı tarafından oluşturulan ‘Sosyodemografik Veri Formu’, ‘Anne Baba Tutum Ölçeği’ ve ‘Çocuk Saldırganlık Ölçeği’ uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre erkek öğrencilerin saldırganlık puanları kız öğrencilerden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Ebeveyn tutumları açısından bakıldığında ise ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin aslında düşük olduğu, fakat anne babanın kavga etme sıklığı ve tutumlarının çocukların saldırganlığını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Şanlı ve Öztürk (2015) “Anne Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Tutumlar Üzerine Kültürün Etkisi” adlı çalışmasında Türk kültüründe anne babaların çocuk yetiştirme tutumlarına yer vermiştir. Çalışmada T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun 5-12 yaş aralığındaki çocukların ebeveynlerinin çocuklarını yetiştirme tarzlarına yönelik araştırma yer almaktadır. Araştırmaya katılan annelerin %77.1’i kendisini yerine göre sert yerine göre yumuşak tavır alan, bir başka deyişle ılımlı ve orta yolu bulan disiplinli anneler olarak tanımlamışlardır. Annelerin %21.4’ü sıkı disiplini ve baskıyı çocuk yetiştirmede vazgeçilmez bir unsur olarak görmektedir. Annelerin çocuklarına yönelik bu tutumlarında cinsiyet faktörünün bir etkisi olmadığı bir başka deyişle kız ya da erkek çocuklara yönelik tutumların değişmediği belirtilmiştir. Fakat çocuk sayısının artması ile beraber kendilerini disiplinli olarak tanımladıkları görülmektedir. Çocuk sayısı arttıkça annelerin disipline başvurması da artmaktadır.

Köksal’ın (2016) 2-6 yaş arasındaki çocuklarla yaptığı çalışmada ebeveynlerin otoriter, aşırı koruyucu ve izin verici tutumlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği, fakat demokratik tutumun farklılık gösterdiği ve kadınların erkeklere göre daha demokratik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca erkeklerin sözel saldırganlık, kışkırtılmamış fiziksel saldırganlık ve toplam saldırganlık puanlarının kızlarınkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Demokratik ve izin verici tutuma sahip ebeveynlerin çocuklarının saldırganlık puanları daha düşük iken otorite ebeveyne sahip olan çocukların saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Alabay’ın (2017) okul öncesi çocuklarıyla yaptığı çalışmada çalışan annelerin çalışmayanlara göre daha çok aşırı koruyucu tutumu benimsedikleri diğer yandan

ebeveynlerin çocuk gelişimi seminerine katılmalarıyla otoriter ve aşırı koruyucu tutum puanlarında azalma olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet farklılığı gözetildiğinde erkek çocuklarına karşı daha otoriter tutum sergilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bağçeli Kahraman ve Çubukçu'nun (2019) yaptığı çalışmada ebeveynlerin demokratik tutumu arttığında çocuklarının saldırganlık düzeyinin azaldığı, izin verici tutumu arttığında saldırganlık düzeyinin düşük oranda arttığı tespit edilmiştir. Yapılan başka bir araştırmaya göre ise ebeveynlerin eğitim durumu, gelir düzeyi ve demokratik tutumları arttığında çocukların saldırganlık düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir.

Yıldızbaş ve Şahin Sak'ın (2020) okulöncesi çocuklarla yaptığı araştırmada otoriter ebeveyn tutumu ile başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ve nesneye yönelik saldırganlık alt boyutları arasında pozitif yönde orta düzeyde, başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık ve kendine yönelik saldırganlık alt boyutları arasında ise pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz (2020) "Ebeveyn tutumlarının ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ile ilişkisi" isimli çalışmasında ebeveyn tutumlarının ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda ebeveyn tutumları ile saldırganlık ilişkisini incelemiştir; saldırganlığın çocuğun cinsiyeti, ebeveynin öğrenim durumu, ailenin aylık toplam gelir düzeyi ve doğumun planlı olup olmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. İlişkisel tarama modelindeki bu araştırmasının örneklemini 6, 7 ve 8. sınıfa devam eden çocuğu olan 138'i kadın, 14'ü erkek 152 ebeveyn oluşturmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarının 85'i erkek, 67'si kız çocuklardan oluşmaktadır. Katılımın gönüllülük esasına dayandığı ölçek ve formlar ebeveynlere, sosyal medya araçları aracılığı ile rastgele ve çevrimiçi olarak ulaştırılmıştır. Veri toplama işlemi için katılımcılara; Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği-Anne Baba Formu (ÇSÖ-ABF), Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği-C Formu (ABTÖ-C) ve araştırmacı tarafından geliştirilen Sosyodemografik Bilgi Formu uygulanmıştır. Verilerin analizinde; Pearson Moment Korelasyon Çarpımı, Bağımsız t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Post Hoc Tukey HSD Testini kullanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; ebeveyn tutumları alt boyutlarından demokratik tutum ile saldırganlık ölçeği alt ölçeklerinden sözel saldırganlık, nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık ve kısıktırılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık puanları arasında istatistiksel olarak negatif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Baskıcı-otoriter tutum ve aşırı hoşgörülü tutum alt boyutları ile çocukların saldırganlık

düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Demografik değişkenlere göre saldırganlık düzeyi puanlarına bakıldığında ise ailenin aylık toplam gelir düzeyi alt değişkeni ile sözel saldırganlık, kısıktırılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt ölçeği ve toplam saldırganlık ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Gül(2021) yapmış olduğu araştırmada çocuk ve ergenlerin öfke kontrol düzeyleri üzerinde ebeveyn tutumlarının etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmasını, tarama yöntemi ile gerçekleştirmiştir. Araştırmasının örneklemini 8-18 yaş aralığındaki çocuk ve ergenlerden oluşan 412 katılımcı oluşturmuştur. Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan sosyo-demografik veri formu, Sürekli Öfke (SL-Öfke) ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği (Öfke-Tarz) Ölçeği ve Ebeveyn Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öfke kontrol düzeyleri ile ebeveyn tutumlarının yaş, ekonomik düzey, anne-baba öğrenim düzeyine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda çalışma sonucunda sürekli öfke, kontrollü öfke, içte tutulan ve dışa vurulan öfke düzeyleri ile ebeveyn tutumları arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bülbül (2021) yaptığı çalışmada 2-6 yaş arasındaki çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre ile ebeveyn tutumları ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmanın örneklemini Türkiye'nin farklı il ve ilçelerinde bulunan ve çocuğu anaokuluna giden 242 ebeveyn ve çocukları oluşturmuştur. Araştırmada, demografik özellikleri, çocukların ekran karşısında geçirdiği süreyi ve izledikleri programları tespit etme amacı ile araştırmacı tarafından hazırlanmış olan "Çocuklara Yönelik Medya Anketi", ebeveynlerin çocuklarına karşı sahip oldukları tutumları tespit etme amacı ile "Ebeveyn Tutum Ölçeği", çocukların saldırganlık düzeylerini tespit etme amacı ile "Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu" kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre otoriter ebeveyn tutumu ile çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Demokratik ebeveyn tutumu ile çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca aşırı koruyucu ebeveyn tutumu ile çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre ile izin verici ebeveyn tutumu ile çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre ile saldırganlık ölçeği alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca otoriter ebeveyn tutumunun, çocukların ekran karşısında geçirdiği

sürenin %10,8'ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre erkek çocuklarının nesne ve hayvanlara yönelik, kışkırtılmış ve kışkırtılmamış fiziksel saldırganlık puanlarının kız çocuklarına göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılrken, ebeveynlerin eğitim durumları ve ekonomik durumlarına göre çocukların ekran karşısında geçirdikleri sürenin farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yurttaş Özcan (2021) “Üniversite öğrencilerinde saldırganlık, empatik beceri ve algılanan ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi” isimli çalışmasında üniversite öğrencilerinde saldırganlık, empatik beceri ve algılanan ebeveyn tutumları arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin belirlenen sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilmiş, İstanbul ilinde öğrenim gören 384 üniversite öğrencisine Sosyo-Demografik Bilgi Formu, Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ), Empatik Beceri Ölçeği (EBÖ) ve Ana-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ) uygulamıştır. Üniversite öğrencilerinin empatik becerileri ile saldırganlık toplam puanı ve saldırganlığın alt boyutları olan fiziksel saldırganlık, düşmanlık, öfke ve sözel saldırganlık boyutları arasında negatif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin empatik becerileri ile demokratik anne ve baba tutumları arasında pozitif yönde, koruyucu/istekçi ve otoriter anne baba tutumları arasında ise negatif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin saldırganlık, empatik beceri ve anne baba tutumları arasındaki ilişkisinde; saldırganlık ile anne baba tutumlarının bir bütün olarak empatik beceriyi yordadığı sonucuna ulaşmıştır.

Kuran (2021) çalışmasında adli mahkumların anne-baba tutumları ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışması adli ceza almış mahkumlarda algılanan anne-baba tutumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla tanımlayıcı desende Elazığ T Tipi Ceza İnfaz Kurumu ve Elazığ Kadın Ceza İnfaz kurumunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılacak toplam mahkum sayısı evreni bilinen örneklem büyüklüğü hesaplaması yapıldıktan sonra 296 mahkum olarak bulunmuştur. Gönüllü olarak katılım sağlanan çalışmada hatalı ve eksik veriler çıkarıldıktan sonra toplam 211 mahkum üzerinde çalışma tamamlanmıştır. Verilerin toplanma aşamasında Kişisel Bilgi Formu, Kısaltılmış Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği (KAETÖ) ve Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ) kullanılmıştır. Katılımcıların KAETÖ ve BPSÖ toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. KAETÖ ile yaş aralıkları, medeni durum, yapılan meslek, katılımcıların anne-babaların medeni halleri, sosyo-ekonomik

durumları, madde kullanım bozukluğu ve cezaevi yatma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0.05$). BPSÖ ile cinsiyet, medeni durum, yaşanan yer, katılımcıların anne-babalarının medeni halleri, madde kullanım bozukluğu ve cezaevi yatma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0.05$). Araştırmanın sonucuna göre adli mahkumların anne-baba tutumları ve saldırganlık düzeylerinin birbirlerini etkiledikleri görülmüştür. Ailelere çocuk yetiştirme stillerini konusunda danışmanlık hizmetleri verilebileceği önerisinde bulunulmuştur.

Uğur Ekşi (2022) yapmış olduğu çalışmada okul öncesi eğitime devam eden 4 yaş çocukların akran ilişkilerindeki davranışları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul'da okul öncesi eğitime devam eden 4 yaşında 380 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama araçları olarak Katılımcı Bilgi Formu, Ladd ve Profilet Çocuk Davranış Ölçeği ve Ebeveyn Tutum Ölçeği(ETÖ) kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda çocuklarda gözlemlenen en baskın davranışın %83 oranı ile Prososyal Davranış, ebeveyn tutumlarında gözlemlenen en baskın tutumun %91 oranı ile Otoriter Tutum olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Akran ilişkilerindeki davranışlar ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişki incelendiğinde; prososyal davranış ile otoriter tutum arasında anlamlı ve pozitif yönlü, kaygılı korkulu davranış ile otoriter tutum arasında anlamlı ve negatif yönlü, hiperaktivite ile otoriter tutum arasında anlamlı ve negatif yönlü, saldırganlık ile otoriter tutum arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Çocuğun cinsiyetinin akran ilişkilerinde asosyallik ve kaygılı korkulu davranış dışındaki tüm alt boyutları anlamlı düzeyde etkilediği, ebeveyn tutumlarının hiçbir alt boyunda ise anlamlı düzeyde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kardeş sayısının akran ilişkilerini ve ebeveyn tutumlarını anlamlı düzeyde etkilemediğini tespit etmiştir. Anne baba öğrenim durumu değişkeninin de akran ilişkilerindeki davranışları etkilemediği sonucuna ulaşılırken, ebeveyn tutumlarında anne öğrenim durumunun otoriter tutum dışında diğer tutumları anlamlı düzeyde etkilediği, baba öğrenim durumunun ise demokratik ve aşırı izin verici tutum dışında diğer tutumları anlamlı düzeyde etkilediği sonucuna varmıştır.

2.15. Ebeveyn Tutumları İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Ebeveyn tutumlarının çocukların davranışları üzerindeki etkisinin anlaşılmasında ve bu konuda gerekli önlemlerin alınmasında uzmanların yapmış oldukları araştırmalar oldukça önem arz etmektedir. Bu bölümde ebeveyn tutumları üzerine yapılan yurtdışı saha çalışmaları ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda çalışmanın konusunu doğrudan ilgilendiren araştırmaların yanında, ebeveyn tutumları ile yakından ilişkili çalışmalara da yer verilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde yurtdışında pek çok çalışma olduğu gözlemlenmiş ve çalışmalar 1965 yılından başlamak üzere kronolojik sıra dikkate alınarak verilmiştir.

Gordon, ve Smith, (1965) “Children's aggression, parental attitudes, and the effects of an affiliation-arousing story” isimli çalışmalarında çocuk eğitimi ve saldırganlık konusundaki ebeveyn tutumlarının bir karşılaştırmasını yapmayı amaçlamışlardır. Çalışmanın örneklemini (3-4 yaş, Ann Arbor, Michigan'daki özel anaokullarında) ve (6-7 yaş, özel anaokullarıyla aynı alanlara hizmet veren devlet ilkokullarında) kız ve erkek eşit olarak bölünmüş 48 çocuk oluşturmaktadır. Her grubun yarısı deneysel (ihtiyaç ilişkisi uyandırma) grubuna ve diğer yarısı nötr gruba atanmıştır. Bu çocuklara bir hafta ara ile bir kontrol öyküsünün okunması sağlanmış ve ayrılan iki yapılandırılmış oyuncak bebek görüşmesi yaptırılmıştır. Çocuklara okunan hikayelerde (Hangisi size benziyor?) ve hayran olunan hedefi belirlemek amacıyla (Hangisi gibi olmak isterdiniz?) gibi sorular yöneltilmiştir. Sorulara yanıt olarak çocuktan hikayedeki birisini seçmesi istenmiştir. Bu görev, aynı zamanda kimlik belirlemeyle ilgili başka bir çalışmanın da parçasıdır.

Hikaye uyandırma prosedürlerine verilen tepkilere ilişkin bulgulara göre, bir hafta ara ile iki oyuncak bebek oyunu seansında otoriter ebeveyn tutumuna maruz kalan ve anne katılımı ile karşılaşan çocuklarda saldırganlığın artma eğilimi arasındaki korelasyon, kontrol grubundaki erkek çocuklara göre yüksek bulunmuştur. Bu korelasyon, anne ne kadar katı olursa, oğlunun oyuncak bebek oyunu sırasında saldırganlıkta artma eğiliminin o kadar yüksek olduğunu göstermiştir. Katı bir tutuma sahip olan annelerin erkek çocuklarının oyuncak bebek oyununun başlangıcında nispeten çekingen olduklarını, ancak deneyi yapan araştırmacı kontrolün gevşemesine izin verdiği zaman erkek çocukların oyun oynarken saldırganlıklarının arttığı gözlemlenmiştir. Bu ilişki kız çocuklarında bulunamamıştır.

Buri ve Louiselle (1988), 119 kız ve 11 erkekten oluşan 230 kolej öğrencisiyle yapmış oldukları araştırmada benlik saygısı ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkiyi araştırmak istemişlerdir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında otoriter ebeveyn tutumunun benlik saygısına

olumsuz bir etkisi olduğu görülmüştür. Aynı zamanda izin verici ebeveynlik tutumu ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır

Holden ve Edwards, (1989) yılında yaptıkları araştırmada ebeveynlerin küresel çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirmek için kullanılan anketlerin tarihsel sürecini ve anketlerin güvenilirliklerini araştırmışlardır. Çalışmanın örneklemini ebeveyn tutumlarındaki farklılıkları ölçmek için tasarlanan 1899'dan 1986'ya kadar yayınlanan 83 ebeveyn tutumu anketi oluşturmuştur. Anketlerin yapısı, içeriği ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi sonucunda anketlerin geçerlilik ve güvenilirliğinin sorgulanabilir düzeyde olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Ebeveyn tutumlarının doğru bir şekilde ölçülmesinin güvenilir ve geçerli yöntemlere bağılı olduğunu ifade etmişlerdir.

Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch (1994)' deki çalışmalarında Asya kökenli Amerikalı çocuklarda yetkeci ebeveynlik tutumunun demokratik tutuma oranla, psikolojik uyum ve akademik başarı ile daha yüksek düzeyde ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. İlgili literatür incelendiğinde yurtdışında yapılan bazı araştırmalar ebeveynlik tutumlarının etkilerinin toplumların kültürel değerlerine göre değişebileceğini ifade etmektedir. Diğer yandan farklı araştırmalar ise ebeveynlik tutumlarının çocuğun psikolojik gelişimi üzerindeki etkilerinin kültürel değerlerden bağımsız olarak genel anlamda beklendiği yönde etki ettiğini göstermiştir.

Paley, Conger ve Harol (2000)'un yaşları 12-14 aralığında olan 451 çocukla yaptıkları araştırmada, çocukların anne babaları ile ilişkileri ve sonuçlarını incelemişlerdir. Araştırma 4 yılda tamamlanmış olup çalışmanın bulgularına bakıldığında kabul edici ebeveyn tutumlarının görüldüğü ailelerde çocukların kendi yaş grubu ve kardeşleriyle daha pozitif ilişkiler kurdukları, reddedici ebeveyn tutumları olan çocukların ise akranları ve kardeşleri ile sosyal iletişim becerilerinin daha problemlili olduğu ve dışlandıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Hill, Bush ve Roose (2003), 8-13 yaş aralığındaki 344 çocuk ile ebeveyn davranışları, ebeveynlerle iletişim problemleri ve depresyon ilişkisini inceleyen bir araştırma yapmışlardır. Çalışma, Meksika ve Amerika kökenli ve ekonomik olarak gelir düzeyi düşük olan örneklem grubundan oluşmaktadır. Bu örneklem grubundan elde edilen verilere bakıldığında kabul düzeyi yüksek, saldırganlık düzeyi düşük olan ailelerden gelen çocuklarda, kabul düzeyi düşük olan ailelere göre daha az depresyon ve iletişim problemleri yaşadığı görülmektedir.

Snyder, Stoolmiller, Wilson ve Yamamoto (2003)'deki çalışmalarında çocuk ve anne-baba ilişkileri ile çocuklarının saldırgan davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda ana-babaların sert tutum ve davranışları ile çocuklardaki saldırgan davranışlar arasında anlamlı düzeyde bir ilişki belirlenmiştir.

Weber (2003) yılındaki çalışmasında ebeveyn tutumlarının çocukların umutsuzluk düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmanın örneklemini 9-12 yaş aralığındaki 280 öğrenci oluşturmuştur.. Araştırma sonucunda demokratik tutuma sahip ebeveynlerin çocuklarının umutsuzluk puanlarının düşük olduğu tespit edilmiştir. İlgisiz tutum sergileyen ebeveynlerin çocukları ise umutsuzluk puanları daha yüksek çıkmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre ebeveynlerin çocukların gelişiminde ve eğitiminde önemli bir sorumluluğa sahip oldukları ifade edilmiştir. Demokratik tutum sergileyen ebeveynler tarafından yetiştirilen çocukların hayata karşı umutlu olma olasılığının diğer ebeveyn tutumlarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır..

Hempel, Miles ve Wolfradt (2003) tarafından yapılan bir başka çalışmanın örneklemini 276 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Yapılan çalışmada anne-babadan algılanan psikolojik baskı ile sürekli kaygı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ebeveynlerden algılanan sıcaklık samimiyet ile sürekli kaygı arasında negatif bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Bunun yanı sıra ebeveynlerinden otoriter tutum gören ergenlerin kaygı seviyelerinin de yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Wang, Chaoping, Violet, (2006) yılındaki çalışmasında, ebeveynlik stillerinin, ebeveynlerin çocuklarının eğitimi ile ilgili hedefleriyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Ebeveynlerin hedefleri ve motive ettikleri davranışların, ebeveynlik tutumlarının çocukların okul başarıları üzerindeki yerleşik etkilerini açıklayan bir mekanizma olduğu varsayılmıştır. Çalışmanın örneklemini psikoloji derslerine kayıtlı 223 üniversite mezunu anne oluşturmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, ebeveynlerin otoriter bir tarz kullanmalarının, çocuklarına ilişkin öğrenme hedeflerini benimsemeleriyle olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, annelerin otoriter bir tarz kullanmaları, ürün odaklı kullanımlarında açıkça görüldüğü gibi, performans hedeflerini benimsemeleri ile pozitif olarak ilişkili bulunmuştur.

Lim,(2008) çalışmasında, çocukların dehaya dayalı düşünme yeteneği ile yaş seviyelerine göre ebeveynlik tutumu arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı

amaçlamıştır. Çalışmanın örneklemini Seul şehrinde yaşayan dört ila altı yaş arası anneler ve çocukları da dahil olmak üzere 401 kişi oluşturmuştur. Araştırmada ölçek olarak Çocuklar için Raven CPM test yöntemi ve ebeveynlik tutum testi kullanılmıştır. Ebeveyn tutum testinin alt kategorileri, destekleyici ifade, mantıklı açıklama, başarı baskısı, yüksek katılım, ceza, gözetim, yüksek beklenti ve tutarsızlıktan oluşmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre dört yaşına kadar çocukların düşünme becerilerinin rasyonel açıklama, başarı baskısı, ceza ve gözetimden etkilendiğini gösterdi. beş yaşında, destekleyici ifade ve gözetim, düşünme yeteneği için önemli faktörler olarak bulgulanmıştır. Altı yaşına gelen çocuklar destekleyici ifadeden, mantıklı açıklamalardan, cezadan ve yüksek beklentiden etkilenmişlerdir. Ayrıca ebeveynlik tutumu alt ölçeklerinin düşünme becerisinin gelişimine olumlu ya da olumsuz etkileri tartışılmıştır. Bu sonuçlar, çocukların düşünme becerilerine daha uygun sonuçlar alabilmek için ebeveynlik tutumlarının çocuğun yaşına göre değiştirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Shin, Yoo ve Oh, (2010) çalışmasında, okul çağı çocuklarında yaşam kalitesi ve yaşam kalitesi ile çocuklar tarafından algılanan ebeveynlik tutumu ve ebeveyn-çocuk iletişim örüntüsü arasındaki ilişkiyi tanımlamayı amaçlamıştır. Çalışmanın örneklemini 4. ve 6. sınıf arasındaki 148 çift çocuk ve ebeveynleri oluşturmaktadır. Çalışmada ölçek olarak kişisel Ebeveyn Bağlanma Aracı (PBI), Ebeveyn-Çocuk İletişimi (PCC) Ölçeği ve Pediatrik Yaşam Kalitesi Envanterini (PedsQL) kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, akademik başarı, okuldan sonra bakıcının bulunması, ebeveyn-çocuk iletişimi, okul memnuniyeti, akranlarla ilişkiler ve kardeşler arasındaki doğum sırasının yaşam kalitesi ile anlamlı şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak ebeveynlerle olumlu ilişkiler ve iyi iletişim ve okul yaşamından memnuniyet, okul çağındaki çocuklarda yaşam kalitesi ile ilişkide önemli faktörlerdir.

Kawabata, Lenneke, Alink, vd. (2011) yılında yapmış oldukları çalışmada ebeveynlik tutumlarının çocuklarda ilişkisel saldırganlığı nasıl etkilediğini 48 çalışmaya dayanan meta-analiz yöntemiyle ortaya koymayı amaçlamışlardır. Uzmanlar, farklı ebeveynlik stratejileri arasında ayırım yapmak için çalışmalarda kullanılan ebeveynlik önlemlerini 10 gruba ayırmışlardır. Çoklu uygunluk analizinin sonuçları dört ayrı küme ortaya çıkarmıştır: Pozitif ebeveynlik, psikolojik olarak kontrolcü ebeveynlik, negatif/sert ebeveynlik ve ilgisiz ebeveynlik. Araştırmanın sonuçlarına göre anne ve babaların olumlu ve olumsuz ebeveynlik davranışlarının boyutlarının ilişkisel saldırganlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tran, Nam Thanh (2013) yapmış olduğu çalışmasında Vietnamlı ebeveynlerin batılı ebeveynlik davranışlarına ve müdahalelerine yönelik tutumlarını incelemiştir. Araştırmanın örneklemini Vietnam'daki beş devlet ilkokulundan (3 Danang City'de ve 2 Hanoi'de) dördüncü veya beşinci sınıfa kayıtlı çocuğu olan 303 ebeveynden oluşturmuştur. Çalışma aşağıda belirtilen konuları değerlendirmeye odaklanmıştır:

(a) Vietnamlı ebeveynlerin çocukların istenmeyen davranışlarına ve olumlu davranışlarına yönelik ebeveyn tutumları

(b) BPT(Davranışsal Ebeveyn Eğitimi) ile ilgili ödül ve ceza hakkındaki inançlar

(c) ebeveynlerin çocuk davranış sorunları için kimden yardım isteyeceği

(d) ebeveynlerin BPT tekniklerinin kabul edilebilirliği, algılanan uygulanabilirliği ve beklenen etkinliği hakkındaki inançları

Genel olarak, sonuçlar, Vietnamlı ebeveynlerin istenmeyen davranışlara (sızlanma, ödev yapmama) yönelik uygunsuz tepkilerden (Batı kavramsallaştırmalarına dayalı) daha uygun ve daha ciddi davranışlara yönelik uygunsuz yanıtlardan (yine Batı kavramsallaştırmalarına dayalı) daha uygun tepkiler kullandıkları sonucuna varılmıştır. Vietnamlı ebeveynler, çocuk davranış sorunları için okul personelinden (öğretmen veya okul müdürü) yardım almayı sıklıkla tercih ederlerken, bir psikologdan yardım isteme olasılıklarının ise önemli ölçüde daha düşük olduğu bulunmuştur. Önemli davranış problemleri olan çocukların ebeveyn tutumlarının çeşitli kültürel değişkenler açısından etkilerinin değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Wijtenburg, (2015) yapmış olduğu çalışmada , ebeveyn ve öğretmenlerin fiziksel ve sözlü zorbalığa ve bu davranışların mağduriyetine yönelik tutumlarını karşılaştırmayı amaçlamıştır. Sosyal bilişsel teorinin rehberliğinde çalışmada katılımcıların okuldaki zorbalığa karşı tutumlarını ölçmek için Reynolds Zorbalık Mağduriyet Ölçeği ve 6 zorbalık öyküsü kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini anaokulundan 5. sınıfa kadar çocuğu olan ebeveynler (n = 30) ve bu sınıflarda öğrencilere ders veren öğretmenleri (n = 30) içermektedir.. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenlerin fiziksel ve sözel zorbalığı ve bu davranışlardan kaynaklanan mağduriyeti ebeveynlerden daha ciddi olarak değerlendirdiğini, ancak aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermiştir. Ebeveynler ve öğretmenler, ilkokulda zorbalık ve mağduriyete karşı birbirlerinin tutumlarının farkında

olduklarında, gruplar arasında işbirlikçi ilişkileri kolaylaştırabilecek, güvenli bir ortam sağlayabilecek ve çocukların akademik performansını ve genel refahını iyileştirebilecek sosyal değişim girişimleri ortaya konulabilecektir.

Lent, (2020) yapmış olduğu çalışmada çocuklarda, standart bir laboratuvar görüşmesi yaparak çocukların SCLR'(düşük deri iletkenlik seviyesi reaktivitesi; SCLR) sini, ebeveynlerin kendileri tarafından bildirilen olumlu (yani otoriter) ve negatif (yani izin verici, otoriter, psikolojik olarak kontrol edici) ebeveynlik stilleri ile çocukların ilişkisel saldırganlığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır.Çalışmanın örneklemini 236 ergenlik öncesi çocuk oluşturmaktadır. İlgili literatürde uzun süredir korkusuzluğun bir göstergesi ve fiziksel saldırganlık için bir risk faktörü olarak bilinen durum strese yanıt olarak düşük seviyelerde fizyolojik uyarılma tepkisi vermedir. Daha az bilinen ise çocukların SCLR'sindeki bireysel farklılıkların ve erken bakım verme deneyimlerinin saldırgan davranışlar ile olan ilişkisidir. Ön kanıtlar, düşük SCLR'ye sahip çocukların, yüksek düzeyde olumsuz veya düşük düzeyde olumlu ebeveynlik bağlamında artan bir saldırganlık riski altında olabileceğini düşündürmektedir. Ek olarak, çoğu erken ebeveynlik sosyalleşme araştırması fiziksel saldırganlığa odaklanmıştır, artan kanıtlar ebeveynlik tarzının ilişkisel saldırganlığın (yani, kişinin ilişkilerine zarar vererek zarar vermesi) gelişiminde rol oynadığını göstermektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre artan olumsuz ebeveynlik düzeylerinin artan ilişkisel saldırganlığı yordadığını göstermiştir. Bununla birlikte, yalnızca izin verici ebeveynlik SCLR ile çarpıcı olarak etkileşime girmiştir ($p = .076$), öyle ki daha yüksek düzeyde izin verici ebeveynlik, SCLR'si düşük olan ancak yüksek olmayan çocuklar için artan ilişkisel saldırganlığı öngörmüştür. Genel olarak bu çalışmanın sonuçları, olumsuz ebeveynlik oranlarının azalmasının çocukların ilişkisel saldırganlığını azaltmanın anahtarı olabileceğini ve davranışsal izleme ve takip ile sınır belirlemenin, düşük fizyolojik tepkiselliği olan çocuklar için ebeveynliğin önemli rolü olduğunu göstermektedir.

Febiyanti ve Rachmawati (2021) yapmış olduğu çalışmada ebeveynlik tarzının uygulanmasının toplumun kültürel bağlamından nasıl büyük ölçüde etkilendiğini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bireyci ve kolektivist kültürlerde yansıtılan farklı kültürel değerler, farklı ebeveynlik anlayışlarını ve dolayısıyla farklı ebeveynlik tarzlarını şekillendirir. İki kültür, otoriter ebeveynlik tarzını farklı algılamaktadır. Bilgi toplamak amacıyla çalışmacılar, Asya, Avrupa ve Amerika ülkelerindeki ebeveynlik uygulamalarına ilişkin literatürü gözden geçirmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre bir kültürde en iyi kabul edilen ebeveynlik

tarzının diğerkültürler tarafından nasıl belirgin bir şekilde olumsuz algılanabileceğinin daha iyi anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yurt içi ve yurt dışı literatürdeki araştırmaların sonuçlarından yola çıkılarak kısaca şu değerlendirmelere ulaşılabilir:

- Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre demokratik ebeveyn tutumu sergilemede anne eğitim düzeyinin önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üniversite mezunu olan annelerin olmayanlara göre daha çok demokratik tutum içerinde oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışan annelerin ev hanımı olanlara göre daha çok demokratik tutumu benimsedikleri sonucuna varılmıştır. Babalar eğitim düzeyi ve çalıştıkları meslek gruplarına göre kıyaslandığında ise benzer sonuçlara ulaşılmıştır.
- Koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumuna sahip ailelerde yetişen çocukların boyun eğici davranışlarda bulunma ihtimalinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.
- Ebeveyn tutumlarının ve anne babanın kavga etme sıklığının çocukların saldırganlığını etkilediği sonucuna varılmıştır.
- Kız ve erkek çocuklar kıyaslandığında ebeveyn tutumları açısından cinsiyet faktörünün önemli bir etkisinin olmadığı bir başka deyişler kız ya da erkek çocuklara yönelik tutumların değişmediği sonucuna varılmıştır.
- Öğrencilerin ebeveyn tutumları ile öfke kontrol düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
- Çalışmacıların Asya, Avrupa ve Amerika ülkelerindeki ebeveynlik uygulamalarına ilişkin araştırmalarından yola çıkılarak bir kültürde en iyi tutum olarak kabul edilen ebeveynlik tutumunun diğerkültürler tarafından olumsuz algılanabileceği belirtilmiştir. Farklı kültürlerde uygulanan ebeveynlik tutumlarının beklendik yönde sonuç vermediği bazı kültürlerde otoriter ebeveyn tutumunun daha sağlıklı sonuçlar verebildiği görülmüştür.
- Otoriter ebeveyn tutumu ile çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

- Üniversite öğrencilerinin empati becerileri ile demokratik anne baba tutumları arasında pozitif yönde, koruyucu ve otoriter anne baba tutumları arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonuçlarına varılmıştır.

BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemi detaylı bir biçimde sunulmaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma toplanan veriler bakımından nicel bir araştırmadır. Araştırma sürecinde genel tarama modellerinden “okul survey yöntemi” kullanılmıştır. Araştırmada ilkokul öğrencilerinin saldırganlık davranışının ebeveyn tutumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı, ebeveyn tutumları ve saldırganlık arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu amaçlı örnekleme yoluyla seçilen 2021-2022 Eğitim Öğretim yılı Isparta il merkezinde bulunan Yedişehitler, TOKİ Şehit Cengiz Gülcü, Ali Haydar Albayrak, Şehit Adem Köse ve Gürkan ilkokullarında öğrenim gören 1, 2, 3. ve 4. sınıfa devam eden yaş ortalaması 7.990 ± 1.276 olan 270 erkek ve 273 kadın olmak üzere 543 kişiden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Belirlenen çalışma grubuna “Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)-B Formu”ve “Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu” kullanılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

3.4.1. Çocuklar için saldırganlık ölçeği anne-baba formu

Bu ölçek Halperin vd. (2002) tarafından geliştirilmiştir. Ercan vd. (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Psychological Assessment Resources (PAR) kuruluşundan ölçeğin Türkçeye uyarlanması için gerekli izinler alınmıştır. Halperin vd. tarafından geliştirilen ve bu çalışmada uyarlaması yapılan Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu (ÇSÖ-ABF) çocukların saldırgan davranışlarının sıklığını, yaygınlığını, yoğunluğunu ve yıkıcı davranışlardan ayırımını ölçmek için kullanılmaktadır. Bu ölçekteki maddeler karşıt olma/karşı gelme (KOKG) veya düşmanlıkla açıklanmayan durumlarda spesifik olarak saldırganlık davranışını ölçecek şekilde uyarlanmıştır (Ercan vd., 2016).

ÇSÖ-ABF, 28 madde ve dört alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçek beşli Likert tipinde (hiçbir zaman, ayda bir veya daha az, haftada bir veya daha az, haftada 2-3 kez, çoğu zaman) oluşturulmuştur. Daha seyrek görülen davranışları ölçen maddeler (Bu kavgalar ciddi fiziksel yaralanmalara yol açtı mı?) beşli Likert şeklinde, ancak daha farklı değerlendirilmektedir (hiçbir zaman, bir veya iki kez, 3-5 kez, 6-10 kez, 10 kezden çok). Maddeler beş ayrı alanı ölçmektedir (Ercan vd., 2016).

Ölçeğin uyarlanma çalışmasının çalışma grubunu, saldırgan davranışlar gösteren, tanı ve tedavi için çocuk psikiyatrisi kliniğine gönderilen 473 ilköğretim öğrencisinin anne-babaları oluşturmuştur. Ölçeğin geçerliliği kriter ölçeklerle ilişkileri incelenerek saptanmış ve yapı geçerliliği bağlamında doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin geçerlilik çalışması için ÇSÖ-AB'nin kriter ölçeklerle ilişkisi incelenmiştir. ÇSÖ-ABF ile 4-18 Yaşları Arasındaki Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği (Child Behavior Checklist - CBCL) ve Conners Değerlendirme Ölçeği arasındaki ilişki incelenmiş, ÇSÖ-AB iki ölçekle de anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur (Ercan vd., 2016).

ÇSÖ-AB ile IOWA Öğretmen Formunun ayırt edici geçerlilik bağlamında ilişkisi incelenmiş ve anne-baba ile öğretmenin saldırganlık puanları arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Ölçeklerin dikkatsizlik/hareketlilik alt ölçekleri arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları bağlamında iç tutarlılık ve yarıya bölme güvenilirliğine bakılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği tüm maddeler için 0.93 olarak bulunmuş; alt ölçeklerin güvenilirlik katsayıları sözel saldırganlık için 0.90, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık için 0.72, kısıktırılmış fiziksel saldırganlık için 0.62, kısıktırılmadan gerçekleşen

fiziksel saldırganlık için 0.67 ve silah kullanımı için 0.74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yarıya bölme güvenilirliği 0.90 olarak tespit edilmiştir (Ercan vd., 2016).

Halperin vd. (2002) bulgularıyla elde edilen bulgular örtüşmektedir. Ölçeğin Türkçe formu dört faktörlü bir yapıya sahip olup sözel saldırganlık alt boyutu varyansın %84'ünü, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık alt boyutu varyansın %76'sını, kısıktırılmış fiziksel saldırganlık alt boyutu varyansın %71'ini ve kısıktırılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyutu ise varyansın %83'ünü açıklamaktadır. Tanımlanan ölçme modelinin uyum indeksi değerleri, model veri uyumunun iyi olduğuna işaret etmektedir (Ercan vd., 2016). ($\chi^2=842.15$; $sd=302$; $\chi^2/sd=2.7$; $RMSEA=0.069$; $CFI=0.96$; $NFI=0.95$)

3.4.2. Anne-baba tutum ölçeği (ABTÖ)-B formu

Bu ölçek Özyürek (2018) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 30 madde ve 3 alt ölçekten oluşmaktadır. ABTÖ AFA sonuçları ölçeğin üç faktörden oluşmaktadır ve bu faktörler ölçek toplam varyansının %37,94'ünü açıklamaktadır. Elde edilen veriler, ölçeğin geçerli olduğunu göstermektedir. Üç faktöre ait maddeler gözden geçirilmiş ve 1.Faktör Demokratik Tutum (13 madde), 2.faktör Baskıcı ve Otoriter Tutum (10 madde) ve 3.Faktör Aşırı Hoşgörülü Tutum (12 madde) şeklinde isimlendirilmiştir (Özyürek, 2018).

Kullanılan 5'li likert tipi derecelendirme "Tamamen Katılıyorum-5 puan" ve "Hiç katılmıyorum-1 puan" arası puanlamaktadır. ABTÖ puanlarının yüksek olması annelerin veya babaların ilgili alt boyutta yer alan çocuk yetiştirme tutumlarının daha baskın olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada geçerlilik görünüş geçerliğinden yararlanılarak sağlanmıştır. Uzman görüşleriyle görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır (Büyüköztürk, 2003). Madde havuzunda her bir form için 70'er madde yer almış ve her bir form maddelerin ilişkili olduğu tutuma uygunluğu, açıklık ve anlaşılabilirliği açısından ölçme ve değerlendirme, okul öncesi eğitim, çocuk gelişimi ve psikoloji alanından toplam 9 uzmana gönderilmiştir. Uzman görüşleri sonrası, olumsuz eylem bildiren maddelerin olumlu ifadelerle yazılarak düzeltilmiş, uzun olduğu düşünülen bazı maddeler daha kısa cümlelerle yeniden ifade edilmiştir (Özyürek, 2018).

Bu ölçek için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısına bakılmıştır. İlk uygulamanın ardından yaklaşık dört hafta sonra, ABTÖ 25 ebeveyne tekrar uygulanmış ve test-tekrar test korelasyonlarına bakılmıştır. Ayrıca ölçeğin iki yarım test güvenilirliğine bakılmıştır. Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı demokratik tutum için 0.83 baskıcı ve otoriter tutum için 0,83

hoşgörülü tutum için 0,75 olarak bulunmuştur. Test-Tekrar Test Korelasyonu demokratik tutum için 0,77 baskıcı ve otoriter tutum için 0,87 hoşgörülü tutum için 0,78 olarak bulunmuştur. İlk ve son %27'lik grupların madde ortalamaları p değeri ise $p < 0,01$ olarak bulgulanmıştır. Tüm bu sonuçlar, bu ölçeğin ölçülmesi amaçlanan durumu ölçmede güvenilir olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Özyürek, 2018).

3.5. Verilerin Analizi

Çalışmanın istatistiksel analiz aşamasında frekans analizleri, güvenilirlik analizleri, ortalama karşılaştırma testleri, korelasyon analizi ve regresyon analizi uygulanmıştır. İlk aşamada öğrencilerin cinsiyet dağılımlarına ait frekans analizleri ve yaş düzeylerine ait tanımlayıcı istatistik değerleri sunulmuştur. Frekans analizi bulgularından gruplara ait frekans (n) ve yüzde (%) değerleri verilirken, tanımlayıcı istatistik bulgularından ortalama ve standart sapma (Ortalama \pm standart sapma) değerleri verilmiştir.

Daha sonra araştırma kapsamında kullanılan ölçekler için Cronbach Alfa güvenilirlik analizleri uygulanmıştır. Güvenilirlik analizleri ölçeklerin alt boyut ve toplam puanlarına ait tanımlayıcı istatistikleri ile birlikte verilmiştir. Bu aşamada tanımlayıcı istatistiklerden ortalama (Ort), standart sapma (SS), minimum (Min) ve maksimum (Max) değerleri hesaplanmıştır. Çalışmanın hipotez testi aşamasında ölçüm puanların normal dağılıma uygunluğu Shapiro-Wilk testi ile incelenmiştir. Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre ölçüm puanların normal dağılıma uygun olmadığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bu bulgu ışığında, 2 bağımsız grup karşılaştırma testlerinden Mann-Whitney U testi ve 2 sayısal ölçüm arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek için Spearman korelasyon testi uygulanmıştır. İstatistiksel analiz bulgularının değerlendirilmesinde hata payı %5 olarak alınmıştır. Uygulamanın tamamı ise IBM SPSS 26 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

BÖLÜM 4

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırma sorularının test edilmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1. İlkokul Öğrencilerinin Saldırganlık Puanları ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Frekans Analizi Sonuçları

Tablo 1: Öğrencilerin cinsiyet ve yaş dağılımları

Değişken	n	%
<i>Cinsiyet</i>		
Erkek	270	49.7
Kız	273	50.3
<i>Yaş*</i>		7.990 ± 1.276

*Ortalama ± standart sapma

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımlarına ait frekans analizi ve yaş düzeylerine ait tanımlayıcı istatistik sonuçları gösterilmektedir. Frekans analizi sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin %49.7’si erkek, %50.3’ü ise kızdır. Bu öğrencilerin yaş ortalamaları ise 7.990±1.276 olarak bulunmaktadır.

4.2. Öğrencilerin Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutum ve Ebeveyn Değerlendirme Ölçeklerinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Tablo 2: Öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ve ebeveyn değerlendirme ölçeklerinin güvenilirlik analizi sonucu

Boyut	n	Ort	SS	Min	Maks	Alfa
DT	10	4.120	0.559	1.000	5.000	0.746
BOT	8	3.994	0.578	1.000	5.000	0.697
AHT	12	2.678	0.742	1.000	5.000	0.805
ABTÖ	30	3.597	0.420	1.000	5.000	0.782
SS	12	0.540	0.622	0.000	4.000	0.922
NHYS	4	0.394	0.544	0.000	4.000	0.755
KFS	6	0.483	0.602	0.000	4.000	0.841
KGFS	6	0.367	0.519	0.000	3.833	0.854
EDÖ	28	0.446	0.531	0.000	3.958	0.960

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum,
DT: Demokratik tutum, BOT: Baskıcı ve otoriter tutum, AHT: Aşırı hoşgörülü tutum,
ABTÖ: Anne-baba çocuk yetiştirme tutumları ölçeği, SS: Sözel saldırganlık,
NHYS: Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık, KFS: Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık,
KGFS: Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık, EDÖ: Ebeveyn değerlendirme ölçeği

Tablo 2’de araştırmaya katılan öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ve ebeveyn değerlendirme ölçeklerinin genel ve alt boyutları üzerinden elde edilen tanımlayıcı istatistikler ve Cronbach Alfa güvenilirlik analizi sonuçları gösterilmektedir. Cronbach Alfa katsayıları incelendiğinde, öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği alt boyutları ve geneli için sırasıyla 0.746, 0.697, 0.805 ve 0.782 olarak bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin ebeveyn değerlendirme ölçeği alt boyutları ve geneli için sırasıyla 0.922, 0.755, 0.841, 0.854 ve 0.960’dır.

4.3. Öğrencilerin Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutum ve Ebeveyn Değerlendirme Ölçeklerinin Alt Boyutları ve Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

Tablo 3: Öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ve ebeveyn değerlendirme ölçeklerinin alt boyutları ve toplam puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

Boyut	Grup	Medyan	Min	Maks	Z	p
DT	Kız	4.200	1.000	5.000	-1.252	0.211
	Erkek	4.100	2.500	5.000		
BOT	Kız	4.125	1.000	5.000	-0.790	0.429
	Erkek	4.000	1.750	5.000		
AHT	Kız	2.667	1.000	4.583	-1.033	0.302
	Erkek	2.583	1.167	5.000		
ABTÖ	Kız	3.608	1.000	4.594	-1.271	0.204
	Erkek	3.547	2.183	5.000		
SS	Kız	0.250	0.000	3.583	2.731	0.006
	Erkek	0.417	0.000	4.000		
NHYS	Kız	0.250	0.000	4.000	2.963	0.003
	Erkek	0.250	0.000	4.000		
KFS	Kız	0.333	0.000	3.833	1.866	0.062
	Erkek	0.333	0.000	4.000		
KGFS	Kız	0.167	0.000	3.667	2.206	0.027
	Erkek	0.167	0.000	3.833		
EDÖ	Kız	0.208	0.000	3.771	2.557	0.011
	Erkek	0.333	0.000	3.958		

Min: Minimum, Maks: Maksimum, DT: Demokratik tutum, BOT: Baskıcı ve otoriter tutum, AHT: Aşırı hoşgörülü tutum, ABTÖ: Anne-baba çocuk yetiştirme tutumları ölçeği, SS: Sözel saldırganlık, NHYS: Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık, KFS: Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık, KGFS: Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık, EDÖ: Ebeveyn değerlendirme ölçeği

Tablo 3’de araştırmaya katılan öğrencilerin anne-baba ocuk yetiştirme tutum ve ebeveyn değerlendirme leklerinin alt boyutları ve toplam puanlarının cinsiyete göre Mann-Whitney U testi sonuçları gösterilmektedir. Öğrencilerin ebeveyn değerlendirme leği toplam puanları ve sözel saldırganlık, nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyut puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı grlmektedir ($p<0.05$). Tanımlayıcı istatistik bulguları incelendiğinde, kız öğrencilerin ebeveyn değerlendirme leği toplam puanları erkek öğrencilere göre daha düşüktür. Ayrıca kız öğrencilerin sözel saldırganlık, nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyut puanları erkek öğrencilere göre daha düşük bulunmaktadır.

4.4. Öğrencilerin Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği İle Ebeveyn Değerlendirme Ölçeği Arasındaki İlişkiler

Tablo 4 : Öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği ile ebeveyn değerlendirme ölçeği arasındaki ilişki

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. DT	1,000	0.422*	-0.206*	0.508*	0.018	-0.043	0.024	-0.100*	0.009
2. BOT		1	0.134*	0.747*	0.070	0.073	0.110*	0.043	0.085*
3. AHT			1	0.569*	0.043	0.039	0.059	0.114*	0.064
4. ABTÖ				1	0.108*	0.079	0.137*	0.092*	0.127*
5. SS					1	0.800*	0.824*	0.776*	0.943*
6. NHYS						1	0.761*	0.731*	0.884*
7. KFS							1	0.779*	0.920*
8. KGFS								1	0.864*
9. EDÖ									1

DT: Demokratik tutum, BOT: Baskıcı ve otoriter tutum,
AHT: Aşırı hoşgörülü tutum, ABTÖ: Anne-baba çocuk yetiştirme tutumları ölçeği,
SS: Sözel saldırganlık, NHYS: Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık,
KFS: Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık,
KGFS: Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık,
EDÖ: Ebeveyn değerlendirme ölçeği

Tablo 4’de araştırmaya katılan öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği ile ebeveyn değerlendirme ölçeği arasındaki ilişkiyi gösteren Spearman korelasyon testi sonuçları gösterilmektedir. Spearman korelasyon testi sonuçları incelendiğinde, demokratik tutum alt boyut puanları ile baskıcı ve otoriter tutum, aşırı hoşgörölü tutum ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyut puanları ve anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği toplam puanları arasında sırasıyla ($r=0.422$, $p<0.05$) pozitif yönde orta düzeyde, ($r=-0.206$, $p<0.05$) negatif yönde düşük düzeyde, ($r=-0.100$, $p<0.05$) negatif yönde düşük düzeyde, ($r=0.508$, $p<0.05$) pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır.

Öğrencilerin baskıcı ve otoriter tutum alt boyut puanları ile aşırı hoşgörölü tutum ve kışkırtılmış fiziksel saldırganlık alt boyut puanları ve anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği ve ebeveyn değerlendirme ölçeği toplam puanları arasında sırasıyla ($r=0.134$, $p<0.05$) pozitif yönde düşük düzeyde, ($r=0.110$, $p<0.05$) pozitif yönde düşük düzeyde, ($r=0.747$, $p<0.05$) pozitif yönde yüksek düzeyde, ($r=0.085$, $p<0.05$) pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu görölmektedir. Öğrencilerin aşırı hoşgörölü tutum alt boyut puanları ile kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyut puanları ve anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği toplam puanları ile sırasıyla ($r=0.114$, $p<0.05$) pozitif yönde düşük düzeyde, ($r=0.569$, $p<0.05$) pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Bu öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği toplam puanları ile sözel saldırganlık, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyut puanları ve ebeveyn değerlendirme ölçeği toplam puanları arasında pozitif yönde, düşük düzeyde bir ilişki olduğu ve ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($r=0.108$, $p<0.05$; $r=0.137$, $p<0.05$; $r=0.092$, $p<0.05$; $r=0.127$, $p<0.05$). Ayrıca öğrencilerin ebeveyn değerlendirme ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanları arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde bir ilişki olduğu ve ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görölmektedir ($p<0.05$).

BÖLÜM 5

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde tartışma, sonuç ve öneriler bölümleri açıklanmıştır.

5.1. Tartışma

Bu bölümde, ebeveyn tutumları ile ilkökul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiler, araştırmanın bulgularından yola çıkılarak ve ilgili literatür göz önünde bulundurularak tartışılmıştır. Ebeveyn tutumları ve saldırganlık düzeyleri ile ilgili önceki yıllarda yapılmış çalışmaların bulguları ile bu çalışmadan elde edilen bulgular, ilgili teorik bilgi göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır.

5.1.1. Cinsiyet değişkenine göre ilkökul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin tartışma

Araştırmanın birinci problem durumunda, saldırganlık puanlarının öğrencilerin cinsiyet değişkeniyle olan ilişkisi incelenmiştir. Bulgular incelendiğinde kız öğrencilerin saldırganlık toplam puanları erkek öğrencilere göre daha düşüktür. Ayrıca kız öğrencilerin sözel saldırganlık, nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık ve kısıktılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyut puanları erkek öğrencilere göre daha düşük bulunmaktadır. Bu sonuç ilkökul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görüşünü desteklemektedir. Anne- baba tutumlarının alt boyut ve toplam puanlarının cinsiyete göre saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkisi ise anlamlı bulunmamıştır. Bu veriler için literatüre bakıldığında yaptığımız araştırmanın sonucuna paralellik gösteren başka çalışmaların da olduğu görülmektedir.

Björqvist, Österman ve Lagerspetz (1994) saldırgan davranış gösterme açısından cinsiyetler arasında farklılıklar olduğunu ifade etmişlerdir. Kızların sözel ve dolaylı saldırganlığı tercih ettiğini belirtmişlerdir. Erkeklerin ise fiziksel ve araçsal saldırganlığı karşı cinse oranla daha fazla kullandıklarını ifade etmişlerdir. Mitchell ise çocuklukta, ergenlikte ve yaşamın diğer safhalarında erkeklerin kadınlardan daha saldırgan davrandıklarını ifade etmişlerdir. Bu araştırmanın bulguları da literatürdeki bulguları destekleyici niteliktedir (Tuzgöl, 2000).

Cinsiyet değişkeni, saldırganlığı belirleyen önemli unsurlardan biridir. Toplumların birçoğunda yaygın bir şekilde erkek çocukların yetiştirilme tutumlarına bağlı olarak saldırgan

davranışları içselleştirdiği ve bu davranışları daha sık sergiledikleri görülmektedir. Böylece erkek çocukların kız çocuklarına oranla daha fazla saldırgan olduğu görülmektedir (Eroğlu, 2009).

Saldırgan davranış gösterme eğiliminde cinsiyetler arasındaki farkları açıklamaya yönelik üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Saldırganlığın oluşumunda pek çok değişken etkili olmaktadır. Bunlardan biri de cinsiyet faktörüdür. Testosteronun etkisi erkeklerdeki saldırgan davranış farklarını ve cinsiyetler arasındaki saldırganlık farklarını incelemek için araştırılmaktadır. Erkek hormonu olarak bilinen testosteron, savaşıma dürtüsünü aktif hale getirmekte ve kaçma dürtüsünü engellemektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde erkeklerde bulunan testosteron hormonu seviyesinin, saldırgan davranış gösterme sıklık ve yoğunluğunu pozitif ilişkili olacak şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Hasçuhadar, 2019).

Yapılan araştırmalarda kadınların da saldırgan davranışlar sergilediklerini, ancak daha çok hakaret gibi sözlü saldırganlık türlerine yöneldiklerini ve bu saldırganlık türünün daha çok erkeklerin, erkeklik gururlarını aşağılayan sözler ifade etmek şeklinde olduğunu göstermiştir (Soykan, 1993). Farklı kültürlerde kız çocuklarının büyüdülerinde özerkliklerini kazanabilmeleri amacıyla saldırgan davranışlar teşvik edilmektedir. Afrika toplumlarının bazı yerlileri, özellikle kız çocuklarını otoriter ve saldırgan yetiştirmektedirler (Teber, 2001).

Alanyazın incelendiğinde saldırgan davranışın cinsiyete göre değişiklik göstermesini etkileyen unsurları açıklayan bir diğer yaklaşım evrim teorisidir. Evrim teorisinin açıklamalarına göre erkekler saldırgan davranışı güçlerini ispatlamak ve rakip erkeklerden daha fazla üreme olasılığı elde etmek için sergilemektedirler. Aynı zamanda erkekler sahip olduğu gücün, grubun üyesi bir başka erkek tarafından tehdit edildiğini düşündüğünde de saldırgan davranış göstermektedirler. (Archer ve Cote, 2005).

Evrimsel yaklaşım saldırgan davranıştaki cinsiyet farklılıklarını ele alırken, kadınların niçin doğrudan saldırganlık uygulamak yerine dolaylı saldırganlığa başvurduklarını ise şu şekilde açıklamaktadır: Doğrudan saldırganlığın fiziksel yaralanma ya da ölüm ile sonuçlanma riski oldukça fazladır. Çocukların gelişim sürecinde anne bakımına babaya göre daha fazla ihtiyaç hissetmesi, kadınların kendilerini fiziksel yaralanmalardan korumalarını gerektirmektedir. Bu sayede genin nesiller boyu aktarımı sağlanmaktadır (Cross ve Campbell, 2011).

Yapılan bir başka araştırma, toplumların eril bir yapıya sahip olduğunu ve aile içi otoritenin çoğunlukla babadan kaynaklandığını göstermektedir. Erkeklerin sert, daima baskıcı ve otokratik kişilik tiplerini temsil ettiği görülmektedir. Babanın sert ve aşırı otoriter tutumu, erkek çocuklarda saldırgan davranışların daha sık görülmesine neden olabilmektedir (Bradburn, 1963).

Sosyal rol modeli yaklaşımı saldırgan davranıştaki cinsiyet farklılıklarını sosyalleşme süreçlerine bağlamaktadır. Bu süreçte erkek ve kadın cinsiyet rollerini toplum bireylere empoze etmektedir((Eagly ve Wood, 1999).Bu yaklaşım biyolojik cinsiyetin saldırgan davranışı belirlemede çok az bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.Saldırganlıkta cinsiyetler arası farklılığı oluşturan ana unsurun sonradan öğrenilen kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rollerinde farklılıklardan kaynaklandığını ifade etmişlerdir.Toplumsal normlar, erkek saldırganlığını özgüven, hakimiyet ve güç ile ilişkilendirirken, kadın saldırganlığının ifade bulmasını engelleyici özellikler barındırmaktadır(Richardson ve Hammock, 2007).

Yukarıdaki araştırma sonuçları araştırma bulgumuzu destekler niteliktedir.

5.1.2. İlkokul öğrencilerinin ebeveyn tutumları ile saldırganlık puanları arasındaki ilişkinin tartışılması

Bulgular incelendiğinde demokratik tutum ve kısıktılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık puanları arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç 'İlkokul öğrencilerinin ebeveyn tutumu değişkenine göre saldırganlık puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.' görüşünü desteklemektedir. Bu bulgu demokratik tutum sergileyen anne babaların çocuklarında kısıktılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık davranışının görülme sıklığının daha az olacağı şeklinde yorumlanabilir. Demokratik ebeveyn tutumunun kısıktılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlıkla ilişkisi araştırma bulgumuzu destekler niteliktedir.

Yıldız vd. (2011)'nin yapmış oldukları çalışmada anne-baba tutumu ve saldırganlık düzeyi incelenmiş demokratik tutum ve saldırganlık arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışmanın sonuçları da araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir.Ailenin duygusal iklimi açısından, özellikle, birinci basamak bakım hizmeti veren kişilerin çocuğa yönelik nispeten istikrarlı tutum ve uygulamalarına atıfta bulunan ebeveynlik tarzları, çocuğun sonraki yaşamdaki davranışsal, fizyolojik ve psikolojik işleyişinde güçlü bir etkiye sahiptir (Darling ve Steinberg, 1993).

Ebeveyn tutumlarının özellikleri, yani ebeveyn-çocuk ilişkisinin samimiyeti, şefkat barındırıp barındırmaması ,özerkliğin desteklenmesi, yıkıcı eleştiriye maruz kalıp kalmama, aşırı kontrol sağlama gibi faktörler çocukların psikolojik açıdan sağlıklı gelişimlerini güçlü bir şekilde etkilemektedir(Rapee,1997;Berg-Nielsen, Vikan ve Dahl, 2002).

Spesifik olarak duygusal yakınlık gösterme, özerk davranışların desteklenmesi ve duyguların sağlıklı bir şekilde ifade edilmesi çocukların psikolojik gelişiminde olumlu etki yaratan faktörler olarak görülürken, aşırı kontrol sağlama, sürekli ve haksız eleştiri, aşırı korumacı davranma, ihmal ve reddedilme gibi faktörler ise çocukların psikolojik gelişimi ile olumsuz olarak ilişkilendirilmiştir(Rapee,1997; Wood vd., 2003;Rommel vd.,2012).

Demokratik tutum sergileyen ebeveynlerin çocukları, sağlıklı bir psikolojik gelişim göstermektedir.Aynı zamanda içten denetimli bireyler olmakta ve daha iyi sorumluluk alabilmektedirler(Baumrind, 1966).İstenmeyen davranışlar olan şiddet ve saldırganlık gösterme olasılıkları ise daha düşüktür. Demokratik ebeveyn tutumunun ilişkili olduğu olumlu davranış özellikleri, çalışma bulgumuzu destekler niteliktedir.

Ebeveyn tutumlarının çocuk davranışları üzerinde etkisini gösteren birçok çalışma mevcuttur.Bu araştırmaların sonuçlarına göre; demokratik ailelerde yetişen çocuklar anne-baba ve arkadaşları ile etkili iletişim kurabilen, kendi kararlarını verebilen, kendini sağlıklı bir şekilde ifade edebilen, zihinsel ve sosyal yönden sağlıklı ve akademik olarak daha başarılı bireyler olarak bulunmuştur.Ebeveyn tutumları, çocukta temel karakter özelliklerinin oluşumunda oldukça önemli bir yere sahiptir.. Demokratik bir tutumla yetişen çocukların benlik algılarının daha olumlu olduğu ve düşüncelerini doğru yolla ifade edebilen bireyler oldukları gözlenmiştir (Sezer vd., 2013). Bu çalışmanın sonuçları bulgularımızı destekler niteliktedir.

Kawabata vd. (2011) tarafından yapılan bir çalışma da demokratik ebeveyn tutumu ve saldırganlık arasında negatif yönde anlamsal ilişki bulunmuştur. Ashraf vd.(2020) tarafından yapılan bir çalışmada diğer literatür bulgularına benzer biçimde demokratik ebeveyn tutumu ile saldırgan davranış arasında negatif yönde bir ilişki görülmüştür.Bu kuramlar göz önünde bulundurulduğunda saldırgan davranışların demokratik olmayan ebeveyn tutumları neticesinde oluşabileceği şeklinde yorumlanabilir. Yukarıdaki açıklamalar araştırma bulgumuzu destekler niteliktedir.

Bulgular incelendiğinde baskıcı ve otoriter tutum ve kısıktırılmış fiziksel saldırganlık puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç ‘İlkokul öğrencilerinin ebeveyn tutumu değişkenine göre saldırganlık puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.’ görüşünü desteklemektedir. Bu bulgu baskıcı ve otoriter tutum sergileyen anne babaların çocuklarında kısıktırılmış fiziksel saldırganlık davranışının görülebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Baumrind(1966)’e göre otoriter ebeveyn tutumuna sahip ailelerde, ebeveynler çocuklarının davranışlarını katı bir şekilde biçimlendirmek istemektedirler. Kararlar aile içinde çocukların da fikri alınarak değil, ebeveynler tarafından alınmıştır ve daha ziyade çocuklardan itaat beklenmektedir. Kısacası bu tutumu benimseyen ebeveynler çocuklarına söz hakkı vermemektedirler.

Otoriter tutumla yetiştirilen çocuklarda gözlenen sonuçlar, duygu ve düşüncelerini kolay ifade edememe, güvensizlik, kaygılı olma, içe kapanıklık, otoritenin olduğu durumlarda sinme, kurallara uyma ama otoritenin olmadığı durumlarda kurallara aykırı davranma olarak sayılabilir. Bu çocuklar ayrıca, kendilerinden güçlü kişilere karşı itaat davranışı gösterirken, kendinden güçsüzlere karşı saldırgan davranışlar sergilemektedirler. Otoriter stile sahip ebeveynlerin çocuklarında otoriteye karşı direnç, agresyon, depresyon, düşük benlik saygısı ve karar verme güçlüğü gibi duygusal ve davranışsal problemlerin görülme olasılığı vardır (Afat, 2013).

Yıldız vd. (2011)’nın yapmış oldukları çalışmada anne-baba tutumu ve saldırganlık düzeyi incelenmiş, otoriter ve ilgisiz anne ve baba tutumu ile saldırganlık düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Sonuçlar araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir.

Otoriter tutum sergileyen ebeveynlerin yetiştirdiği çocukların sağlıklı kişilik gelişimi gösteremediği, akranlarına göre daha depresif oldukları gözlemlenmiştir (Sezer vd., 2013). Bunun yanısıra bu çocukların benlik saygılarının düşük, içe kapanık ve düşük özgüven sergileyen bireyler oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Sezer vd., 2013). Sosyal ilişkileri incelendiğinde, akran ilişkilerinin zayıf ve saldırgan davranışa daha yüksek eğilimli oldukları

ifade edilmiştir(Sezer vd., 2013).Yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveyn tutumları ile saldırganlık düzeyleri arasında ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.Otoriter tutumla yetişen çocukların daha saldırgan olduğu sonucuna varılmıştır(Sezer vd., 2013).

Kawabata vd. (2011) tarafından yapılan bir çalışma da baskıcı ve otoriter ebeveyn tutumu ve saldırganlık arasında pozitif yönde anlamsal ilişki bulunmuştur. Ashraf vd. (2020) tarafından yapılan bir çalışmada diğer literatür bulgularına benzer biçimde baskıcı ebeveyn tutumu ile saldırgan davranış arasında pozitif yönde bir ilişki görülmüştür.

Bu çalışmada da literatüre paralel olarak, anne ve babasını otoriter olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları, demokratik olarak algılayan öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Baskıcı ve otoriter tutum puanları ile saldırganlık düzeyi puanlarının ilişkisi baskıcı ebeveynlere sahip çocuklarda saldırgan davranışların görülebileceği şeklinde yorumlanabilir. Yukarıdaki açıklamalar araştırma bulgumuzu destekler niteliktedir.

Bulgular incelendiğinde aşırı hoşgörülü tutum ile kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bu durum aşırı hoşgörülü bireylerin çocuklarında herhangi bir sebep olmaksızın saldırgan davranış gözlenebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Aşırı hoşgörülü ebeveyn tutumuna sahip ailelerde anne-babalar bazen sınır koyma ve kural uygulama noktasında yetersiz kalabilmektedirler. Çocuklarının isteklerine ve davranışlarına karşı çoğunlukla kabul edici bir yaklaşım içerisinde olurlar.Çocuklarından itaat beklemek yerine kuralları açıklayıcı ve çocuklarının özerkliğini destekleyici bir tavır sergilemektedirler. Bu stili benimseyen aileler güç kullanmak ya da kontrol edici olmaktan ziyade destekleyici bir yaklaşım içerisinde bulunmaktadır(Baumrind, 1966).

Aşırı hoşgörülü ebeveynler çocuklarına bazen çok fazla özgürlük tanımakta ve olumsuz davranışları kontrol etmekte zorlanmaktadır.Bu tutum bazen ihmali doğuran bir hoşgörüyü içerisinde barındırabilmektedir. Bu şekilde yetişen çocuklar, dürtü kontrolü zayıf, düşük akademik başarıya sahip, kendini hoş gören çocuklar olarak yetişir, aynı zamanda aşırı hoşgörülü tutuma sahip ebeveynlerin çocuklarında saldırgan davranışlar daha sık görülebilir

Aşırı hoşgörülü ebeveynler, çocuklarına çok fazla özgürlük alanı sağlarlar, çocuklarını hiçbir şekilde kontrol edemezler ve bazen de ihmale varan bir hoşgörü ile davranırlar. Bu şekilde yetişen çocuklar, dürtüsel davranışlar dergileyen, düşük akademik başarı gösteren,

kendini kayıran çocuklar olarak tanımlanabilir. İzin verici ebeveyn tutumunu benimseyen ailelerin çocuklarından beklentileri düşüktür. Bu ebeveyn tutumu ile yetiştirilen çocukların düşük sosyal beceriler sergilediği ve özgüven sorunları yaşadıkları bilinmektedir. Ayrıca yüksek düzeyde benmerkezci oldukları ve sorumluluk almadıkları gözlemlenmiştir (Afat, 2013).

Aşırı hoşgörölü ebeveynlerin çocuklarında anne-babalarını manipüle etme ve daha az saygı gösterme davranışları görülebilmektedir. Bu tutumla yetişen çocuklar toplumsal kurallara riayet etme ve diğer bireylerin haklarını gözetme konusunda da yetersiz kalmaktadırlar. Haklı olmadıkları durumlarda dahi hak iddia etme başka kişileri de manipüle etmeye çalışma gibi olumsuz davranışlar görülebilmektedir (Yağcı, 2019). Ebeveynlerin bu olumsuz davranışlara verdikleri tepkiler ve davranış biçimlendirme yöntemleri yetersiz kalmaktadır. Hoşgörü ile ihmali birbirine karıştıran bu ebeveynlerin çocukların da laubali davranışlar, bencillik ve sorumluluk almama gibi olumsuz davranışlar gelişmektedir (Yağcı, 2019). Bu bağlamda açıklamaları verilen durumlar, aşırı hoşgörölü tutum ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi açıklayabilir. İlgili araştırmalar bulgumuzu destekler niteliktedir.

5.2. Sonuç

Bu bölümde araştırma bulgularına dayalı olarak genel sonuçlara yer verilmiştir. Ulaşılan sonuçlar araştırmanın bağımlı değişkeni olan ilkökul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine göre ele alınmıştır.

Araştırma sonuçları şu maddeler ile özetlenebilir;

- Araştırma bulguları ilkökul öğrencilerinde saldırganlık puanlarının cinsiyete göre farklılaştığını göstermiştir. Kız öğrencilerin saldırganlık toplam puanları erkek öğrencilere göre daha düşüktür. Ayrıca kız öğrencilerin sözel saldırganlık, nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyut puanları erkek öğrencilere göre daha düşük bulunmaktadır.
- Araştırma bulgularına göre demokratik tutum ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık puanları arasında anlamlı düzeyde negatif yönde bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Baskıcı ve otoriter tutum ve kışkırtılmış fiziksel

saldırıcılık puanları arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

- Araştırma bulgularına göre aşırı hoşgörülü tutum ile kısırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırıcılık puanları arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bulgular incelendiğinde öğrencilerin anne-baba çocuk yetiştirme tutum ölçeği toplam puanları ile ebeveyn değerlendirme ölçeği toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkılarak ebeveyn tutumlarının çocukların saldırıcılık davranışı ile ilişkili olduğu sonucuna varılabilir.

5.3. Öneriler

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre şu önerilere yer verilebilir:

Bu araştırmanın temel sınırlılığı ilkökul öğrencilerinde gözlemlenen saldırıcılık davranışa ilişkin verilerin, öğrenci velilerinden edinilen bilgiler doğrultusunda ele alınmasıdır. İlkokul öğrencilerinde saldırıcılık davranışın açıklanmasında daha somut sonuçlara ulaşabilmek için, ilkökul öğrencilerinin sınıf düzeylerine uygun, okuyup anlayarak cevaplandırabileceği nitelikte saldırıcılık ölçeği geliştirme çalışmalarının yapılması gereklidir. Bu konuda yapılacak bir çalışma alana önemli katkılar sağlayabilir.

Baskıcı ve otoriter tutum ve kısırtılmış fiziksel saldırıcılık puanları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olması saldırıcılık davranışını önlemede, sağlıklı ebeveyn tutumunun önemini ortaya koymuştur. Öğrencilerin saldırıcılık davranışları bu tutuma bir tepki olarak doğuyor olabilir. Ebeveynlere bu konuda sağlıklı iletişim kurma becerilerini kazandıracak psikoeğitimler verilebilir.

Bu çalışmada ilkökul öğrencilerinin saldırıcılık düzeyleri ebeveyn tutumları açısından ele alınmıştır. Saldırıcılık davranışının farklı bağımsız değişkenlerle olan ilişkisini açıklayacak farklı çalışmalar alana katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Afat, N. (2013). Çocuklarda üstün zekanın yordayıcı olarak ebeveyn tutumları. *Hasan Ali Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı 20 155-168
- Alabay, E. (2017). Okul öncesi olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumlarının incelenmesi. *ErkenÇocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 156- 174.
- Alink, L.R.A., Mesman, J., Van Zeijl, J., Stolk, M. N., Juffer, F., Koot, H. M., Bakermans-Kranenburg, M. J., ve Van Ijzendoorn, M. H. (2006). The Early Childhood Aggression Curve: Development Of Physical Aggression In 10- To 50-Month-Old Children. *Child Development*, 77(4): 954 – 966.
- Anderson, C. A., ve Carnagey, N. L. (2004). *Violent evil and the general aggression model*. In A. Miller (Ed.), *The social psychology of good and evil*, (syf. 168-192). New York: Guilford Press.
- Anderson, C. A., ve Carnagey, N. L. (2004). Violent evil and the general aggression model. In A. Miller (Ed.), *The social psychology of good and evil*, (syf. 168- 192). New York: Guilford Press.
- Anderson, C. A., ve Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social-cognitive view. İçinde M. A. Hogg & J. Cooper (Ed.), *Sage Handbook of Social Psychology* (syf. 296–323). London: Sage Publications.
- Anderson, C.A., ve Bushman, B. J. (2002). *Human aggression*. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 27-51.
- Aral, N., Bütün Ayhan, A., Türkmenler, B. ve Akbıyık, A. (2004). İlköğretim Okullarının Sekizinci Sınıfına Devam Eden Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Cilt:29, Sayı:315, s.17-25
- Archer, D., ve McDaniel, P. (1995). Violence and gender: Differences and similarities across societies. İçinde B.R. Ruback & N.A. Weiner (Ed.), *Interpersonal violent behaviors* (syf. 63-87). New York: Springer.

- Archer, J., Biring, S. S., ve Wu, F. C. (1998). The association between testosterone and aggression among young men: Empirical findings and a meta-analysis. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 24(6), 411-420.
- Archer, J., ve Côté, S. (2005). Sex differences in aggressive behavior. İçinde R.E. Tremblay, W.W. Hartup, & J. Archer (Ed.), *Developmental origins of aggression*, (syf. 425-443). New York: Guilford Press.
- Archer, J., ve Thanzami, V. (2007). *The relation between physical aggression, size and strength, among a sample of young Indian men. Personality and Individual Differences*, 43(3), 627-633.
- Aronson, E. (1976). The Social Animal,(ed) Atkinson, R., 141-149.
- Ashraf, UM. Fatiana, YA. Khan, SW. Asif, M. Ashraf, A.(2020). Aggressive behavior: revisiting the influence of parenting styles and religious commitment among youth (a study of south punjab Pakistan) *HamdardIslamicus*. 2020(1);43: 390-405
- Attili, G. (1985). Concomitants and factors influencing children's aggression. *Aggressive Behavior*, 11 (4), 291-301.
- Aydın, A.(2022). *Okul öncesi dönem çocuklarının saldırganlık yönelimleri ve oyuncak tercihleri*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Aydın,E.(2022). Ortaokul öğrencilerinde tv bağımlılığı ve saldırganlık arasındaki ilişkinin incelenmesi.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi,Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aytekin, E. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyinin ebeveyn kabul red algısı ve demografik değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Bağçeli Kahraman, P., Çubukçu, A. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının annelerinin istismar düzeyleri, ebeveyn tutumları ve çocuklarının davranış problemleri arasındaki ilişki. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(10), 1303-1331.

- Bahçivan, R., ve Gençöz, T. (2005). Aile ilişkileri, ebeveynin çocuk yetiştirme tutumu ve kendilik değerinin gençler tarafından belirtilen davranış problemleri ile olan ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 61-74.
- Bakırcıoğlu, R. (2002). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Uyum Bozuklukları*, Ankara:Anı Yayıncılık.
- Bandura, A. (1983). *Psychological mechanisms of aggression. Aggression: Theoretical and Empirical Reviews*, 1, 1-40.
- Bandura, A., Ross, D. ve Ross, S. A. (1963). *Vicarious reinforcement and imitative learning. The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(6), 601.
- Baron, R. A., ve Richardson, D. R. (1994). *Human aggression*. Springer Science ve Business Media.
- Baron-Cohen, S. (1995). *Mindblindness: An Essay on Autism and Theory of Mind*. MIT Press.
- Bartholomew, K. (1990). *Avoidance of intimacy: An attachment perspective. Journal Of Social and Personal Relationships*. 7, 147-178.
- Başar, E. (2019). *Siirt'in Kurtalan ilçesinde spor yapan ve yapmayan lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Baumrind, D. (1966). *Effects of authoritative parental control on child behavior*
- Berg-Nielsen, T. S., Vikan, A., & Dahl, A. A. (2002). Parenting related to child and parental psychopathology: A descriptive review of the literature. *Clinical child psychology and psychiatry*, 7(4), 529-552.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106(1), 59-73.
- Berkowitz, Z. (1993). Aggression: Its causes, consequences, and control. *Aggressive Behavior*, 20(6), 464-466.
- Bolat Karataş, Z. (2002). *Anne-baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Bradburn, B. N. (1963). Achievement and father dominance in Turkey, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 464-468.
- Brand, S., Hatzinger, M., Beck, J., ve Holsboer-Trachsler, E. (2009). Perceived parenting styles, personality traits and sleep patterns in adolescents. *Journal of adolescence*, 32(5), 1189-1207.
- Brown, A. M., ve Whiteside, S. P. (2008). Relations among perceived parental rearing behaviors, attachment style, and worry in anxious children. *Journal of Anxiety Disorders*, 22(2), 263-272.
- Bun, J. R., Louiselle, P. A., Misukanis, T. M., & Mueller, R. A. (1988). Effects of Parental Authoritarianism and Authoritativeness on Self-Esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14(2), 271–282. <https://doi.org/10.1177/0146167288142006>
- Buss, A.H.(1961). *The Psychology of Agression*(Saldırganlığın Psikolojisi). New York:Wiley.
- Bülbül, M.(2021). *2-6 yaş arasındaki çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre ile ebeveyn tutumları ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Capage, L., & Watson, A. C. (2001). Individual differences in theory of mind, aggressive behavior, and social skills in young children. *Early Education and Development*, 12, 613–628.
- Caravita, S. C. S., Di Blasio, P.,ve Salmivalli, C. (2010). Early adolescents' participation in bullying: Is ToM involved? *Journal of Early Adolescence*, 30(1), 138–170.
- Cheavens, J. S., Rosenthal, M. Z., Daughters, S. B., Nowak, J., Kosson, D., Lynch, T. R., ve Lejuez, C. W. (2005). An analogue investigation of the relationships among perceived parental criticism, negative affect, and borderline personality disorder features: The role of thought suppression. *Behaviour research and therapy*, 43(2), 257-268.
- Child Development, Vol. 37, No. 4, (syf. 887-907). California: Berkeley
- Cirhinlioğlu, F.G., ve Ok, Ü. (2010). İnanç ya da Dünya Görüşü Biçimleri ile İntihara Yönelik Tutum, Depresyon ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler. *Sosyal Bilimler Dergisi/Sosyal Bilimler Dergisi* , 34 (1).

- Coles C.J., Greene, A.F., ve Braithwaite, H.O. (2002). The relationship between personality, anger expression and perceived family control among incarcerated male juveniles. *Adolesence*, 37 (146), 395-409.
- Combs-Ronto, L. (2008). *Social -cognitive and emotion processing in children's aggression: Descriptors, predictors, and precursors* (Order No. 3328794). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304575120). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/social-cognitive-emotion-processing-childrens/docview/304575120/se-2>
- Cowan, P. A., ve Cowan, C. P. (2001). What an intervention design reveals about how parents affect their children's academic achievement and behavior problems. In *and the child's world* (pp. 75-98). Psychology Press.
- Cowie, H. (2000). Bystanding or standing by: Gender issues in coping with bullying in schools. *Aggressive Behavior*, 26(1), 85-97.
- Crick, N. R., ve Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Crick, N.R., ve Dodge, K.A. (1996). Social information- processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67, 993-1002.
- Cross, C. P. ve Campbell, A. (2011). *Women's aggression. Aggression and Violent Behavior*, 16(5), 390-398.
- Cüceloğlu, D. (1998). *İnsan Ve Davranışı*, 8.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çankaya, G.(2014). *Çocukların oynadıkları oyunlara göre empati ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çevik, G., ve Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin arkadaş bağlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet ebeveyn tutumu ve anne baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 225- 240

- Darling, N., Steinberg, L. (1993). *Parenting style as context: an integrative model*. Psychological Bulletin. Vol. 113. No. 3, (syf. 487-496). Philadelphia, Pennsylvania
- Demir, A.(2022). *COVID-19 pandemi sürecinde 14-18 yaş grubundaki çocukların çevrimiçi oyun bağımlılığının saldırganlık üzerindeki etkisinin incelenmesi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Demirtaş Madran, H.A.(2012).*Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. Türk Psikiyatri Dergisi,23(),
- DeWall, C. N., Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2011). The general aggression model: theoretical extensions to violence. *Psychology of Violence*, 1(3), 245.
- DeWall, C. N., Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2011). *The general aggression model: theoretical extensions to violence*. *Psychology of Violence*, 1(3), 245.
- DiLalla, L. F. ve Gottesman, I. I. (1991). *Biological and genetic contributors to violence: Widom's untold tale*. *Psychological Bulletin*, 109, 125-129.
- Dizman, H., & Gürsoy, F. (2005). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden anne yoksunu olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13 (2), 437-446.
- Dodge, K. A. (2006). Translational science in action: Hostile attributional style and the development of aggressive behavior problems. *Development and Psychopathology*, 18(3), 791-814.
- Dodge, K. A. (2006). *Translational science in action:Hostile attributional style and the development of aggressive behavior problems*. *Development and Psychopathology*, 18(3), 791-814.
- Doğan, K. (2020). *Okul öncesi dönemde çocuğun saldırganlığının ebeveyn tutumları açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Lefkoşa Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs.
- Dollard, J., Miller, N. E., Doob, L. W., Mowrer, O. H., & Sears, R. R. (1939). Psychological principles: I. In J. Dollard, N. E. Miller, L. W. Doob, O. H. Mowrer, & R. R. Sears, *Frustration and aggression* (pp. 27–38). Yale University Press. <https://doi.org/10.1037/10022-002>

- Eagly, A. H., ve Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles. *American psychologist*, 54(6), 408.
- Efiliti, E. (2016). *Saldırganlıkla ilgili kuramsal yaklaşımlar*. İçinde, N. Sargın, S. Avşaroğlu & A. Ünal(Ed.), Eğitim ve Psikolojiden Yansımalar, (ss.17-35). Konya: Çizgi Kitabevi
- Ercan, E., Ercan, E. S., Akyol-Ardıç, Ü. ve Uçar, S. (2016). Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu:Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(Ek1), 77-84.
- Eroğlu, S. E. (2009). *Saldırganlık davranışının boyutları ve ilişkili olduğu faktörler: lise ve üniversite öğrencileri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eroğlu, S.E. (2009). *Saldırganlık davranışının boyutları ve ilişkili olduğu faktörler: lise ve üniversite öğrencileri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma* (Doktora tezi). Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Febiyanti, A., ve Rachmawati, Y. (2021). Is Authoritative Parenting the Best Parenting Style? . In *5th International Conference on Early Childhood Education (ICECE 2020)* (pp. 94- 99). Atlantis Press.
- Ferguson, C. J. ve Beaver, K. M. (2009). *Natural born killers: The genetic origins of extreme violence*. *Aggression and Violent Behavior*, 14(5), 286-294.
- Fraser, M. W. (1996). Aggressive behavior in childhood and early adolescence: An ecological- developmental perspective on youth violence. *Social work*, 41(4), 347-361.
- Freedman J.L., Sears D.O., Carlsmith J.M., (1978)., *Introduction to Psychology*, Prentice Hall, Sosyal Psikoloji, (Çev. : Ali Dönmez), Ankara: İmge Yayınevi, 1993.
- Freud, S. (1971). *Introductory Lectures on Psychoanalysis*, Londra: Hogarth Press, (Çev. Selçuk Budak), *Psikanalize Giriş Dersleri*, (7. Basım), İstanbul: Öteki Yayınevi,2018.
- Freud, S. (2009). *Uygarlığın Huzursuzluğu*,(çev. Haluk Barışcan). *İstanbul: Metis*.
- Fromm, E. (1973).*İnsandaki yıkıcılığın kökenleri*(İkinci baskı).İstanbul: Payel Yayınevi

- Geen, R. G. (1998). Aggression and antisocial behavior. İçinde D.T. Gilbert, S.T. Fiske ve G. Lindzey (Ed.), *The Handbook of Social Psychology. Volume II* (4. baskı) (syf.. 317-356). Boston, MA: McGraw-Hill.
- Gordon, J. E., ve Smith, E. (1965). Children's aggression, parental attitudes, and the effects of an affiliation-arousing story. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(6), 654–659. <https://doi.org/10.1037/h0022071>
- Gölge, A.(2022). *Okul öncesi dönem çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimi ve oyun türlerine göre saldırganlık yönelimlerinin incelenmesi.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Gözün Kahraman, Ö. (2012). *Zihin kuramına dayalı eğitim programının 48-60 aylık çocukların bilişsel bakış açısı becerileri ve prososyal davranışları üzerindeki etkisi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Greydanus, D. E., Pratt, H. D., Greydanus, S. E., & Hoffman, A. D. (1992). Corporal punishment in schools: A position paper of the Society for Adolescent Medicine. *Journal of Adolescent Health*.
- Greydanus, DE, Pratt, HD, Sloane, MA ve Rappley, MD (2003). Çocuklarda ve ergenlerde dikkat eksikliği / hiperaktivite bozukluğu: karmaşık, maliyetli bir klinik muamma için müdahaleler. *Çocuk Klinikleri* , 50 (5), 1049-1092.
- Gül, P.(2021). *Çocuk ve ergenlerin öfke kontrol düzeyleri üzerinde ebeveyn tutumlarının etkisi.*(Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Gürleyik, S., Gözün Kahraman, Ö. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarında zihin kuramı ve akran ilişkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Advance online publication. doi: 10.16986/HUJE.2019055015
- Gürpınar Akan, A. (2001). *7-12 Yaş Çocuklarında Görülen Uyum ve Davranış Bozuklukları ve Benlik Saygısı İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Hale, W.W., Valk, I.V.D, Engels, R., ve Meeus, W. (2005). Does perceived parental rejection make adolescents sad and mad? The association of perceived parental rejection with adolescents depression and aggression. *Journal of adolescent health*, 36(6), 466-474.
- Halperin, J. M., McKay, K. E., ve Newcorn, J. H. (2002). Development, reliability, and validity of the children's aggression scale-parent version. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41(3), 245-252.
- Hamarta, E. (2004). *Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerindeki bazı değişkenlerin (benlik saygısı, depresyon ve saplantılı düşünme) bağlanma stilleri açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Harvey, R. J., Fletcher, J., & French, D. J. (2001). Social reasoning: A source of influence on aggression. *Clinical Psychology Review*, 21, 447-469.
- Hasçuhadar, B. (2019). *Küçük gruplarda duygudurumun ve duygu bulaşmasının saldırganlığa etkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Hatunoğlu, A.(1994). *Ana-baba tutumları ile saldırganlık arası ilişkiler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Hempel S, Miles JNV, Wolfradt U. (2003). Perceived parenting styles depersonalisation, anxiety and coping behaviour in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 2003, 34;521-532.
- Hill, N. E., Bush, K.R., ve Roose, M.W. (2003). Parenting and family socialization strategies and children's mental health: low income mexican-American and euroAmerican mothers and children. *Child Development*, 74(1), 189-204.
- Holden, G. W., ve Edwards, L. A. (1989). Parental attitudes toward child rearing: Instruments, issues, and implications. *Psychological Bulletin*, 106(1), 29.
- <https://platform.who.int/mortality/themes/theme-details/topics/indicator-groups/indicator-group-details/MDB/violence>
- Hubbard, J.A., Dodge, K.A., Cillessen, A.H., Coie, J.D. ve Schwartz, D. (2001). The dyadic nature of social information processing in boys' reactive and proactive aggression. *Journal Personal Social Psychology*., 80(2),268-80.

- Huesmann, L. R. ve Guerra, N. G. (1997). Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(2), 408-419.
- Huston, A. C., Kagan, J., Conger, J. J., ve Mussen, P. H. (1984). *Child development and Personality*.
- İnan, N.(2017). *Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve akran baskısı ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Kağıtçıbaşı, Ç.,ve Cemalcılar, Z.(2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş*, (16. Basım),İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kaplan, A. (2007). *Öfke yönetimi becerileri programının ilköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ve benlik saygısına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karabulut Demir, E.(2007).*Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ)* (Yayımlanmamış Yüksek LisansTezi).İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kawabata, Y., Lenneke, RA. Alink, B. vd., (2011). Maternal and paternal parenting styles associated with relational aggression in children and adolescents: A conceptual analysis and meta-analytic review. *Developmental Review* 2011(31) 240–278.
- Kaya, Ş.(2022). *Ebeveyn tutumlarının 7-12 yaş özel yetenekli çocukların sosyal becerilerine etkisi ve çocukların mizah becerilerinin aracı rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.
- Kayan, H. G. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin saldırganlık ve boyun eğici davranışlarının algılanan anne-baba tutumları açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kılıçarslan, S. (2009). *İlköğretim 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inançları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kirsch, S. J. (2006). *Children, adolescents, and media violence a critical look at the research*, London: Sage Publications.
- Kiss, M., Fecete, G., Pop, M., ve Susa, G. (2014). Early childhood self-regulation in context: parental and familial environmental influences. *Cognitie, Creier, Comportament/Cognition, Brain, Behavior*, 18(1).

- Klinesmith, J., Kasser, T., ve McAndrew, F. T. (2006). Guns, testosterone, and aggression: an experimental test of a mediational hypothesis. *Psychological science*, 17(7), 568-571.
- Korucu, İ., Selcuk, B. ve Harma, M.. (2017). Self-Regulation: Relations with theory of mind and social behaviour. *Infant and Child Development*, 26(3), 1-23.
- Köksal, B. (2016). *Özel bir okulda okuyan 2-6 yaş arası çocukların saldırganlık düzeyleri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Krahé, B. (2013). *The social psychology of aggression*. New York: Psychology Press.
- Kuran, İ. (2021). *Adli mahkumların anne-baba tutumları ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Kuzu, D. (2018). *Adölesan idiyomatik skolyoz hastalarında ebeveyn tutumlarının yeme tutumları üzerindeki etkisinde öz-şefkat, depresyon ve beden imgesi bozukluğunun aracılık etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Lagerspetz, K., Björquist, M. & Peltonen, K. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11 to 12 year old children. *Aggressive behavior*, 14, 403-414.
- Lent, M.(2020) *Parenting Style and Relational Aggression: The Moderating Role of Physiological Reactivity* . Graduate College Dissertations and Theses. 1184.
- Lim, H. C. (2008). Effects of the parenting attitude on children's thinking ability. *Journal of Gifted/Talented Education*, 18(3), 613-634.
- Lipson, L., ve Yeşiltaş, J. Ç. (2000). *Uygarlığın ahlâki bunalımları: manevi bir erime mi, yoksa ilerleme mi?*. Türkiye İş Bankası.
- Liu, J. (2004). Çocuklukta dışsallaştırma davranışı: Teori ve çıkarımlar. *Çocuk ve ergen psikiyatri hemşireliği dergisi* , 17 (3), 93-103.
- Lore, R. K. ve Schultz, L. A. (1993). Control of human aggression: A comparative perspective. *American Psychologist*, 48(1), 16-25.
- Lorenz, K. (1966). *On aggression*. London: Routledge

- Lorenz, K.(2008).*İşte insan saldırganlığın doğası üzerine*,(1.Baskı),İstanbul: Cumhuriyet Kitapları. (Original work published 1963)
- Maccoby, E. E., ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. *Handbook of child psychology: formerly Carmichael's Manual of child psychology*/Paul H. Mussen, editor.
- McBurnett, K., Lahey, B. B., Rathouz, P. J.,ve Loeber, R. (2000). Low salivary cortisol and persistent aggression in boys referred for disruptive behavior. *Archives of general psychiatry*, 57(1), 38-
- Miller, N. E. (1941). I. The frustration-aggression hypothesis. *Psychological Review*, 48(4), 337–342. <https://doi.org/10.1037/h0055861>
- Milles, D. R. ve Carey, G. (1997). Genetic and environmental architecture of aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 207-217.
- Moffit, T. (1993). *Adolescent-Limited and Life-Course-Persistent Adolescent Behaviour: A Developmental Taxonomy*. *Psychological Review*, 100(4), 674701.
- Mutallimova S. *Lise öğrencilerinde depresyon düzeyi ve anne-baba tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İstanbul, 2014
- Özdoğan, A.Ç.(2017). *Ergenlerde reaktif-proaktif saldırganlık ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği: duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Özyürek, A. (2018). Anne-baba çocuk yetiştirme tutumları ve üç farklı ölçek geliştirme çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(2), 659-676.
- Özyürek, A. ve Tezel Şahin, F. (2005). 5-6 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (2) , 19-34.
- Pakaslahti, L., Asplund-Peltola, R-L., ve Keltikangas-Jarvinen, L. (1996). Parent's social problem-solving strategies in families with aggressive and non aggressive boys. *Aggressive Behavior*, 22, 345-356.
- Paley, B., Conger, R. D., ve Harold, G. T. (2000). Parent's affect adolescent cognitive representations and adolescent social development. *Journal of Marriage and Family*, 62, 761-776

- Paolini, A. (2015). School shootings and student mental health: Role of the school counselor in mitigating violence. *Vistas Online*, 90, 1-15.
- Patterson, G. R., Reid, J., & Dishion, T. J. (1992). *Antisocial boys*. Eugene, OR: *Castalia Press*
- Polman, H., Orobio de Castro, B., Koops, W., van Boxtel, H. W., & Merk, W. W. (2007). A meta-analysis of the distinction between reactive and proactive aggression in children and adolescents. *Journal of abnormal child psychology*, 35(4), 522-535.
- Premack, D., ve Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and brain sciences*,1(4),515-526.
<https://doi.org/10.1017/S0140525X00076512>
- Rapee, R. M. (1997). Potential role of childrearing practices in the development of anxiety and depression. *Clinical psychology review*, 17(1), 47-67.
- Renouf, A.,Brendgen, M., Séguin, J. R., Vitaro, F., Boivin, M., Dionne, G., Tremblay, R.E.,Pérusse, D. (2010).Interactive links between theory of mind, peer victimization , and reactive and proactive aggression. *J Abnorm Child Psychol* (2010) 38:1109 1123. DOI 10.1007/s10802-010-9432-z
- Richardson, D. S. ve Hammock, G. S. (2007). *Social context of human aggression: Are we paying too much attention to gender?*. *Aggression and Violent Behavior*, 12(4), 417-426.
- Richardson, D. S. ve Hammock, G. S. (2007). Social context of human aggression: Are we paying too much attention to gender?. *Aggression and Violent Behavior*, 12(4), 417-426.
- Richardson, Deborah R., Georgina S. Hammock, Stephen M. Smith, Wendi Gardner ve Manuel Signo.(1994). Empathy as a Cognitive Inhibitor of Interpersonal Aggression, *Aggressive Behavior*. 20: 275-289,
- Riedman, David ve Desmond S. O'Neill. *K-12 Okul Vurma Veritabanı: Araştırma Metodolojisi* . Monterey, CA: Donanma Yüksek Lisans Okulu, İç Savunma ve Güvenlik Merkezi, 2018. <http://hdl.handle.net/10945/67576> .
- Roberton, T., Daffern, M., ve Bucks, R. S. (2012). Emotion regulation and aggression. *Aggression and violent behavior*, 17(1), 72-82.

- Rommel, D., Nandrino, J. L., Ducro, C., Andrieux, S., Delecourt, F., ve Antoine, P. (2012). Impact of emotional awareness and parental bonding on emotional eating in obese women. *Appetite*, 59(1), 21-26.
- Rycroft, C (1983). *A Critical Dictionary of Psychoanalysis*, Penguin Books.
- Rys G. S., ve Bear G.G. (1997). Relational aggression and peer relations: Gender and developmental issues. *MerrillPalmer Quarterly*, 43, 87-106.
- Safrancı, B. (2015). *Emotional aspects of psychological symptoms: the roles of parenting attitudes and emotion dysregulation.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Schank, R. ve Abelson, R. (1977). *Scripts, plans, goals, and understanding: An inquiry into human knowledge structures*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Schneider, Barry H.(1991). A Comparison of Skill-Building and Desensitization Strategies for Intervention with Aggressive Children”, *Aggressive Behavior*. 17: 301-311.
- Selçuk, E., Günaydın, G., Sümer, N., ve Uysal, A. (2005). Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri-2'nin Türk örnekleminde psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8 (16) 1-11.
- Senemoğlu, N. (2003). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sezer, A., Kolaç, N., ve Erol, S. (2014). Bir ilköğretim okulu 4, 5 ve 6. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne baba tutumları ve bazı değişkenler ile ilişkisi. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 3(4), 184-190.
- Sezer, A., Kolaç, N., ve Erol, S.(2013). Bir İlköğretim Okulu 4, 5, ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Baba Tutumları ve Bazı Değişkenler İle İlişkisi, *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* Cilt: 3,(4) 184-190. DOI 10.5455/musbed.20131204095705
- Shin, H. G., Yoo, I. Y., ve Oh, E. G. (2010). Relationship between Quality of Life and Parenting Attitude and Parent-Child Communication Patterns of School Age Children. *Journal of Korean Academy of Child Health Nursing*. Korean Academy of Child Health Nursing. <https://doi.org/10.4094/jkachn.2010.16.3.220>

- Snyder J, Stoolmiller M, Wilson M, Yamamoto M. (2003). Child Anger Regulation Parental Responses To Children's Anger Displays, And Early Child Antisocial Behavior Social Development.
- Snyder, J., Stoolmiller, M., Wilson, M., & Yamamoto, M. (2003). Child Anger Regulation, Parental Responses To Children's Anger Displays, And Early Child Antisocial Behavior. *Social Development*. 12 (3): 335-360
- Sop, A. (2016). *Ebeveyn tutumları, davranış problemleri ve okula hazır bulunuşluk arasındaki ilişkinin öz düzenlemenin aracılık etkisi ile incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Soykan, F. (1993). Türk sinemasında kadın ve şiddet, 3P: *Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi*, c. 1, ek s. 4, ss. 21-32.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S. ve Dornbusch, S. M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 65(3), 754-770.
- Suna Şaka, A.S.(2022). *48-72 aylık çocuklarda saldırganlık yönelimi ve öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sutton, J., Smith, P. K., ve Swettenham, J. (1999). Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation. *British Journal of Developmental Psychology*, 17, 435-450.
- Sümer, N., Aktürk, G. E., ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59
- Şahin, M. (2009). Öğrenme Teorileri. Nobel yayın evi, 5. Baskıdan çeviri.
- Şanlı, D., ve Öztürk C. (2015). Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları ve tutumlar üzerine kültürün etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(4), 240-246.
- Şelimen M., ve Ceylan H. (2018). Şiddet içeren bilgisayar oyunlarının çocukların saldırganlık davranışı üzerindeki etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60)

- Teasley, M. L. (2018). School shootings and the need for more school-based mental health services.
- Teber, S. (2001). *İnsanın hiçleşme serüvenine giriş politik psikoloji notları*, (10. Basım), İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Terburg, D., Morgan, B., ve van Honk, J. (2009). The testosterone–cortisol ratio: A hormonal marker for proneness to social aggression. *International journal of law and psychiatry*, 32(4), 216.
- Toksöz, B.(2022). *Yetişkin bireylerde saldırganlık düzeylerinin yordayıcıları olarak çocukluk çağı travmaları, bilişsel duygu düzenleme stratejileri ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Topaloğlu, Ç.Z. (2013). *4-5 yaş çocuklarının sosyal yetkinlik, saldırganlık, kaygı düzeyleri ile anne-babalarının ebeveyn öz yeterliği algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Denizli.
- Topham, G. L., Hubbs-Tait, L., Rutledge, J. M., Page, M. C., Kennedy, T. S., Shriver, L. H., ve Harrist, A. W. (2011). Parenting styles, parental response to child emotion, and family emotional responsiveness are related to child emotional eating. *Appetite*, 56(2), 261- 264.
- Tran, N. T. (2013). *Vietnamese parents' attitudes towards Western parenting behaviors and interventions*. Vanderbilt University.
- Tremblay, R. E., Japel, C., Perusse, D., McDuff, P., Boivin, M., Zoccolillo, M., & Montplaisir, J. (1999). The search for the age of ‘onset’ of physical aggression: Rousseau and Bandura revisited. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9(1), 8-23.
- Tuzgöl, M. (1998). *Anne-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuzgöl, M. (2000). Ana Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin
- Uğur Ekşi, E.G. (2022). *Okul öncesi eğitime devam eden 4 yaş çocukların akran ilişkilerindeki davranışları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ustabaş, S. (2011). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin; saldırganlık düzeyleri ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasında ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ustabaş, S. (2011). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin; saldırganlık düzeyleri ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasında ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Uzbaş, A., ve Topçu, Z. (2010). The prevalence of aggressive and violent behaviors among elementary school students. *Elementary Education Online*, 9 (1), 93-105.

Van Goozen, S. H. (2005). *Hormones and the developmental origins of aggression*. İçinde R.E. Trembley, W.W. Hartup ve J. Archer (Ed.), *Developmental origins of aggression*, (syf. 281-306). New York: Guilford Press.

Van Goozen, S. H., Fairchild, G., Snoek, H. ve Harold, G. T. (2007). The evidence for a neurobiological model of childhood antisocial behavior. *Psychological Bulletin*, 133(1), 149-182.

Venter, M., Poggenpoel, M., & Myburgh, C. P. H. (2005). The phenomenon of aggressive behavior of learners in the school situation. *Education*, 126(2), 312-316.

Vossekuil, Bryan, Robert Fein, Marisa Reddy, Randy Borum ve William Modzeleski. *Güvenli Okul Girişiminin Nihai Raporu ve Bulguları: Amerika Birleşik Devletleri'nde Okul Saldırılarının Önlenmesine Yönelik Etkiler*. Washington, DC: ABD Gizli Servisi ve ABD Eğitim Bakanlığı, 2004.

<https://www2.ed.gov/admins/lead/safety/preventingattacksreport.pdf> .

Wang, C. V., (2006). *Parenting styles and parents' attitudes toward learning and performance in their children* Theses Digitization Project.

3048 . <https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd-project/3048>

Weber, D. A(2003). Comparison of individual psychology and attachment theory. *Journal of Individual Psychology*, 59(3), 246-262.

Wellman, H. M. (1990). *The child's theory of mind*. MIT Press.

- Wijtenburg, L. H. (2015). *Parent and Teacher Attitudes Toward Bullying in School* (2015). *Walden Dissertations and Doctoral Studies*. 425. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/425>
- Wood, J. J., McLeod, B. D., Sigman, M., Hwang, W. C., & Chu, B. C. (2003). Parenting and childhood anxiety: Theory, empirical findings, and future directions. *Journal of child psychology and psychiatry*, 44(1), 134-151.
- Xu, Y., & Zhang, Z. (2008). Distinguishing proactive and reactive aggression in Chinese children. *Journal of abnormal child psychology*, 36(4), 539-552.
- Yağcı, S.S. (2019). *Çocukların algıladıkları anne baba tutumları ile saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi*, 17. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H.(2000).*Okul Çağı Çocuğu*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, N. (2013). *İnsanın saldırgan ve yıkıcı doğasını anlamak*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi Yıl:12 Sayı:23 s.43-57
- Yıldız, S.(2022). *Ortaokul öğrencilerinin online oyun oynama durumu ve ebeveyn tutumunun saldırganlık eğilimine etkisi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Yıldızbaş, C. E. & Şahin Sak, İ. T. (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Saldırganlık Yönelimleri ile Ebeveynlerinin Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 64-92.
- Yılmaz, A. (1999). Çocuk yetiştirme tutumları: kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Türk Psikoloji Yayınları*, 3(1), 99-118.
- Yılmaz, A. (2000). *Eşler arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne baba tutumu ile çocukların, ergenlerin, gençlerin akademik başarıları ve benlik algıları arasındaki ilişkiler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Yılmaz, M. (2009). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ile anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Selçuk Üniversitesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Konya.

Yılmaz, S. (2020). *Ebeveyn tutumlarının ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, S.(2020).*Ebeveyn tutumlarının ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ile ilişkisi*. (YayımlanmamışYüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yildirim, B. F., Derksen, J. J., ve Willemsen, E. M. (2015). Theory of mind and aggression in children: a meta-analytic review. *Aggression and violent behavior*, (24), 96-105.

Yörükoğlu, A.(1998). *Çocuk Ruh Sağlığı*, 23. Basım, İstanbul: Özgür Yayınları

Yurttaş Özcan, S.E.(2021). *Üniversite öğrencilerinde saldırganlık, empatik beceri ve algılanan ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yvonne,M. ve A.Murray (1991). Summary of verbal aggression by parents and psychosocialproblems of children. *Child Abuse & Neglect*:15, 223-239.

EKLER

ANNE BABA ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI ÖLÇEĞİ (ABTÖ) B

Formu

(İlkokul Dönemi Çocuğa Sahip Anne-Babalar için)

Değerleri Anne ve Babalar,

Aşağıda verilen anne -abaların çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin ifadelere katılma düzeyinizi “Tamamen katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kısmen katılıyorum”, “Katılmıyorum” ve “Hiç katılmıyorum” şıklarından birini işaretleyerek (X) belirtmeniz beklenmektedir. Katılarınız için teşekkürler.

Maddeler	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
1. Çocuğumu, istediği gibi davranmakta özgür bırakırım.					
2. Çocuğumu şımartırım.					
3. Çocuğuma odasını toplama gibi yapabileceği bazı sorumluluklar veririm.					
4. Çocuğumun, rahatsız edici ve yanlış davranışlarını görmezden gelirim.					
5. Çocuğumu, toplumun istediği ideal insan olarak yetiştiririm.					

ABTÖ B Formu (İlkokul Dönemi Çocuğa Sahip Anne ve Babalar için)

30 Madde

Puanlama: 5, 4, 3, 2, 1.

(1) Demokratik Tutum 10 Madde (3, 7, 10, 12, 16, 19, 24, 26, 27, 30. Maddeler)

(2) Baskıcı ve Otoriter Tutum 8 Madde (5, 11, 18, 20, 22, 25, 28, 29. Maddeler)

(3) Aşırı Hoşgörülü Tutum 12 Madde (1, 2, 4, 6, 8, 9, 13, 14, 15, 17, 21, 23. Maddeler)

Her alt boyuttan alınan yüksek puan o tutumun baskın olduğunu gösterir.

EBEVEYN DEĞERLENDİRME FORMU

Lütfen her soruyu dikkatlice okuyunuz. Daha sonra **geçen yıl boyunca** çocuğunuzun her davranışı ne sıklıkla gösterdiğini en iyi tanımlayan ifadeyi işaretleyiniz. Her soru için yalnız bir işaretleme yapınız. Her soruyu cevapladığınızdan emin olunuz.

Eğer çocuğunuz geçen yıl boyunca hiçbir zaman o davranışı göstermemişse **0**'ı işaretleyiniz.

Eğer çocuğunuz geçen yıl boyunca ayda bir veya daha az o davranışı göstermişse **1**'i işaretleyiniz.

Eğer çocuğunuz geçen yıl boyunca haftada bir veya daha az o davranışı göstermişse **2**'yi işaretleyiniz.

Eğer çocuğunuz geçen yıl boyunca haftada 2-3 kere o davranışı göstermişse **3**'ü işaretleyiniz.

Eğer çocuğunuz geçen yıl boyunca çoğu zaman o davranışı göstermişse **4**'ü işaretleyiniz.

Aşağıdaki bölüm fiziksel temas veya kavganın olmadığı durumlara ilgilidir.

Çocuğunuz, geçen yıl boyunca aşağıdaki davranışları ne sıklıkta gösterdi?	H	Ay	H	H	Ç
	İçbir Zaman	da veya Daha Az	Bir veya Daha az	aftada veya 2-3 Kere	aftada oğu Zaman
1. Aynı evde yaşadığı çocuklara bağırdı veya onları tersledi.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Aynı evde yaşadığı yetişkinlere bağırdı veya onları tersledi.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Aynı evde yaşamadığı akranlarına/arkadaşlarına bağırdı veya onları tersledi.	☐	☐	☐	☐	☐